

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 4-5/1996. ГОДИНА XLVIII јули - октобар *Издази двомесечно*

НАЧЕЛНИК

Станоје ЈОВАНОВИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-мајор (председник);
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;
доц. др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник; проф. др Александар
ДРАШКОВИЋ; проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; доц. др Радован
ИЛИЋ, пуковник; др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
мр Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; мр Петар ДРАЖИЋ, пуковник;
др Радосав ШУЉАГИЋ; др Светозар РАДИШИЋ, пуковник
(секретар); мр Слободан ЈАУКОВИЋ; мр Милинко
СТИШОВИЋ, пуковник; мр Јан МАРЧЕК,
потпуковник; мр Милан ШУМОЊА, мајор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

Станислав АРСИЋ, потпуковник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: цивилни
681-565, војни – централа 2351-020, локал 29-487; уредници:
33-060 и 33-928; технички секретар 33-258 * Претплата: централа
656-122, локал 22-584 (за часопис „Војно дело“) * Пошт. фах 692
* Жиро-рачун НИУ „ВОЈСКА“ код Службе платног промета:
40823-849-0-2393 * Цена броја 15,00 динара; за иностранство 8,00
УСД, 13 ДЕМ.

САДРЖАЈ

Међународни односи

Проф. др Владан Јовашевић	Тежње некадашњих и савремених хегемониста да доминирају привредом света	9
Проф. др Смиља Аврамов Др Тодор Мирковић	Југословенска криза и грађански рат .	25
	Војска у спољној политици Сједињених Америчких Држава	48
Бошко Антић, капетан бојног брода	Оријентација Италије на Средоземљу	72

Одбрамбени систем

Проф. др Миланко Зорић, пуковник	О стратегији националне одбране . .	83
Проф. др Десимир Пајевић, мр Јан Марчек, потпуковник и Недељко Ђенић	Утицај обуке на полигону на социјалну климу	114

Ратна вештина

Др Радосав Шуљагић Мр Радивој Нинић, пуковник	Развој савремене ратне вештине . . .	127
	Језик ратне вештине и мишљење . .	137
Др Љубомир Касагић	Трансформација духа професионалне војске	159
Др Ђорђе Матић, пуковник	Примена експертних система на командовање везом у оперативној јединици	176

Погледи

Проф. др Милоје Пршић, пуковник	Штампа народноослободилачког покрета у Југославији 1941–1943. године	191
Мр Бранимир Јовановић	Погледи Николе Тесле на ратове . .	217

Историјске личности

Божидар Јововић	Генерал Фрањо Зах – војник и политичар	224
Мр Славица Ратковић-Костић	Драгутин Димитријевић Апис	240

Прикази

Др Милан Опачић, пуковник	Сецесија и миротворци	266
------------------------------	---------------------------------	-----

CONTENTS

	<i>International relations</i>	
Prof. D Sc Vladan Jovašević	Aspirations of earlier and modern hege- monists to domination over the world economy	9
Prof D Sc Smilja Avramov D Sc Todor Mirković, Colonel	The Yugoslav crisis and civil war The armed forces in the foreign policies of the United States of America	25 48
Boško Antić, Captain YN	Orientation of Italy to the Mediterranean	72
	<i>Defence system</i>	
Prof. D Sc Milanko Zorić, Colonel	On national defence strategy	83
Prof. D Sc Desimir Pajević, M Sc Jan Marček, Lt. Colonel, Nedeljko Đenić	Impact of polygon training on the social climate	114
	<i>Art of war</i>	
D Sc Radosav Šuljagić M Sc Radivoj Ninić, Colonel	Development of modern art of war . . Language of the art of war and thinking .	127 137
D Sc Ljubomir Kasagić	Transformation of spirit of professional army	159
D Sc Đorđe Matić, Colonel	Application of expert systems in commu- nication command and control in an ope- rative unit	176
	<i>Views</i>	
Prof. D Sc Miloje Pršić, Colonel	Press of the National Liberation Move- ment in Yugoslavia 1941–1943	191
M Sc Branimir Jovanović	Views of Nikola Tesla on wars	217
	<i>Historical personalities</i>	
Božidar Jovović	General Franjo Zah – soldier and politi- cian	224
M Sc Slavica Ratković-Kostić	Dragutin Dimitrijević Apis	240
	<i>Reviews</i>	
D Sc Milan Opačić, Colonel	Secession and peace-makers	266
	<i>Summary</i>	272

SOMMAIRE

Rapports internationaux

Prof. Dr Vladan Jovašević	Prétentions des hégémons anciens et modernes de dominer l'économie mondiale	9
Prof. dr Smilja Avramov	La crise yougoslave et la guerre civile	25
Dr Todor Mirković	L'armée dans la politique extérieure des Etats Unis d'Amérique	48
Boško Antić, Capitaine de Vaisseau	Orientation de l'Italie vers la Méditerranée	72

Systeme de défense

Prof. dr Milanko Zorić, Colonel	De la stratégie de défense nationale	83
Prof. dr Desimir Pajević, mr Jan Marček, Lieutenant-Colonel Nedeljko Đenić	Influence de l'instruction de polygone sur le climat social	114

Art de guerre

Dr Radosav Šuljagić	Développement de l'art de guerre moderne	127
Mr Radivoj Ninić, Colonel	La langue de l'art de guerre et la pensée	137
Dr Ljubomir Kasagić	Transformation de l'esprit de l'armée professionnelle	159
Dr Đorđe Matić, Colonel	Application des systèmes d'experts sur le commandement des communications dans une unité opérationnelle	176

Points de vue

Prof. dr Miloje Pršić, Colonel	La presse du Mouvement de Libération Nationale durant 1941-1943	191
Mr Branimir Jovanović	Points de vue de Nikola Tesla concernant la guerre	217

Personnalités historiques

Božidar Jovović	Le général Franjo Zah – soldat et politicien	224
Mr Slavica Ratković-Kostić	Dragutin Dimitrijević Apis	240

Comptes rendus

Dr Milan Opačić, Colonel	Sécession et pacifisme	266
	Résumés	281

INHALT

	Die Internationalbeziehungen	
Der Professor dr Vladan Jovašević	Die Streben emaligen und modernen Hegemonisten für Domination der Wirtschaftswelt	9
Die Professorin dr Smilja Avramov	Jugoslavische krise und Bürgerkrieg . .	25
Dr Todor Mirković	Das Heer und Aussenpolitik der Vereinigten Staaten	48
Boško Antić, Kapitän zur see	Die Orientirung Italien auf Mittelmeer	72
	Das Verteidignugsystem	
Der Professor dr Milanko Zorić, Oberst	Die Strategie über Nationalverteidigung	83
Der Professor dr Desimir Pajević, mr Jan Marček, Oberstleutnant und Nedeljko Đenić	Der Einfluss der Ausbildung auf dem Übungsgelende auf der Sozialklima . .	114
	Die Kriegskunst	
Dr Radosav Šuljagić	Die Entwicklung der Modernekriegskunst	127
Mr Radivoj Ninić, Oberst	Die Sprache der Kriegskunst und Meinung	137
Dr Ljubomir Kasagić	Die Transformation des Geistes Profesionalarmee	159
Dr Đorđe Matić, Oberst	Die Verteidigung der Specialistensystemen auf die Kommandierung der Verbindung und operative Einheiten	176
	Die Überblickeen	
Der Professor dr Miloje Pršić, Oberst	Die Presse der Volksbefreiungsbevegung in Jugoslawien im Jahre 1941–1943. . .	191
Mr Branimir Jovanović	Überblicken Nikola Tesla auf den Kriegen	217
	Die Historischepersönlichkeiten	
Božidar Jovović	General, Franjo Zah – der Soldat und Politiker	224
Mr Slavica Ratković-Kostić	Dragutin Dimitrijević Apis	240
	Die Darstellungen	
Dr Milan Opačić, Oberst	Die Secesion und Friedensmänner . . .	266
	Die Resume	289

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

- Проф. д-р Владан Йовашевич Стремления бывших и современных гегемонов к господству над мировой экономикой 9
- Проф. д-р Смиля Аврамов Югославский кризис и гражданская война 25
- Д-р Тодор Миркович Армия во внешней политике Соединенных Штатов Америки 48
- Бошко Антич, Капитан I ранга Ориентация Италии на Средиземноморье 72

Оборонительная система

- Проф. д-р Миланко Зорич, полковник О стратегии национальной обороны 83
- Проф. д-р Десимир Паевич, канд. наук Ян Марчек, подполковник и Неделько Дженич Влияние обучения на полигоне на социальный климат 114

Военное искусство

- Д-р Радосав Шулягич Развитие современного военного искусства 127
- Канд. наук Радивой Нинич, полковник Язык военного искусства и мышление 137
- Д-р Любомир Касагич Трансформация духа профессиональной армии 159
- Д-р Джордже Матич, полковник Применение экспертных систем на командование связью в действующей воинской части 176

Взгляды

- Проф. д-р Милое Пршич, полковник Печать, народно-освободительного движения в Югославии 1941–1943 . . 191
- Канд. наук Бранимир Йованович Взгляды Николы Теслы на войны . . 217

Исторические личности

Бождар Йовович	Генерал Франьо Зах – воин и политик	224
Канд. наук Славица Раткович-Костич	Драгутин Димитриевич Апис	240

Разборы новых книг

Д-р Милан Опачич, полковник	Сецессия и миротворцы	266
--------------------------------	---------------------------------	-----

Резюме		297
-------------------------	--	-----

Тежње некадашњих и савремених хегемониста да доминирају привредом света

УДК 327.5:339.9(73:100)

Проф. др *Владан Јовашевић*

Основе међународних економских активности и односа у савремено доба чине робнокапиталистички систем привређивања, позиције појединих привредних асоцијација и друштвених групација, као и акције државних органа у економском и политичком животу. Ти чиниоци условљавају неравномерну динамику привреда појединих региона и земаља. Велика привредна предузећа експлоатишу природна богатства и радну снагу потчињених народа, и у светском тржишту присвајају знатне екстрапрофите. Агресивне државе уводе у политичку зависност многе стране земље. На тим основама се продубљују политичке и економске контроверзе између разних политичких групација, као и супротности између богатих и сиромашних народа. Водеће буржоаске државе повремено ступају у међусобне политичке и војне конфликте. У току Првог светског рата сукобљавали су се војно-политички блокови сличних друштвених уређења и политичких аспирација. У интервалу између две ратне катаклизме сукобљавали су се државни блокови различитих политичких режима – либерално-демократски и фашистички. У овај конфликт су се укључиле и организоване социјалистичке снаге. Зато су односи између наведених политичких сила веома сложени и противуречни. У другој половини 20. века у свету је вођен „хладни рат“.

У последње време светом доминира једна суперсила – Сједињене Америчке Државе. Она настоји да читавом свету наметне своје вођство, идеолошке погледе на друштво и праксу буржоаског политичког уређења и привредног система.

Зато приступа стварању „новог светског поретка“ и његовом ширењу у планетарним релацијама. Протагонисти тог поретка, пре свега, настоје да у међународним релацијама реализују грађанске политичке системе и отворену тржишну привреду. Међутим, оне су истовремено оптерећене бројним фундаменталним недостацима, који ће се неминовно повећавати. Истовремено, у свету се све изразитије испољавају тенденције мултиполаризма.

Методи савремених агресора у унутрашњој и спољној политици су разноврснији и флексибилнији од оних које су примењивали некадашњи фашисти. Ранији и садашњи хегемонисти, у коначном, имају исте циљеве и намере у друштвеној стварности, али се њихове акције међусобно разликују по формама и методама реализације.

Основе међународних економских активности и односа у буржоаској епохи уопште чине робнокапиталистички систем привређивања, његове објективне економске законитости и интегрални конкурентски механизам, материјалне позиције појединих друштвених групација и политичке, често принудне, акције државних органа. У 20. веку капиталистички привредни организам функционисао је на интернационалном плану првенствено као резултат деловања стихијских регулаторних снага, ангажовања монополистичких асоцијација и интервенција државних институција у економској стварности, као и пооштрених класних и националних противуречја у политичком животу. Последњих деценија релевантни субјективни чиниоци настоје да тај социјалноекономски систем прилагоде условима нормалног функционисања и стварним карактеристикама друштвене привреде, које се огледају у интензивном развоју производних снага, свестраној примени нове технике и технологије у производњи, ширењу интеграционих процеса у привреди и неопходном формулисању смишљеније, планске, економске политике.

Наведени чиниоци и процеси условљавају пооштравање несразмера у темпу и нивоу развоја разних компонената друштвене репродукције у појединим националним економијама, као и неравномерну динамику привреда појединих региона, земаља и географских зона у свету. Крупне привредне организације пореклом из високоиндустријализованих земаља, које поседују обиман капитал, примењују савремену технику привређивања и користе политичке акције државног апарата, раубују природна богатства и експлоатишу трудбенике других народа. На светском тржишту они остварују нееквивалентну робну размену и користе привилеговани положај у монетарном систему, присвајајући знатне суме екстрапрофита. Државни органи великих сила, својим акцијама и мерама, подстичу или обезбеђују привредну активност предузећа која потичу са њихове територије у иностранству. Истовремено, империјалистичке државе доводе у посредну или апсолутну политичку и војну зависност многе стране земље. Наиме, потчињавају их индиректно или окупирајући њихове територије. Уопште узевши, неуједначен економски развој појединих земаља чини основу за промене њихових општих позиција у међународним релацијама.

На наведеним основама настају и продубљују се друштвено-политичке и економске контроверзе између разних агресивних држава и војно-политичких блокова, као и супротности између богатих и сиромашних народа. Оруђа и методи економске експлоатације које примењују интернационална монополистичка предузећа, као и средства и начини за политичку и војну доминацију појединих држава у свету разликују се, мање или више, с обзиром на њихове размере и дубину, као и према садржају и карактеру. Наиме, они могу имати једностране, принудне и грубе карактеристике, какве су примењивале империјалистичке силе у време првобитних освајачких наступања у иностранству и фашистичке

државе уопште, или флексибилна и комбинована обележја, која користе у савремено доба економски снажне и политички агресивне земље које су истовремено протагонисти грађанске парламентарне демократије.

Позиције појединих велесила у међународној привреди

Позиције појединих земаља, посебно великих сила, у интернационалним релацијама одређује њихова снага, првенствено у технички и финансијски водећим сферама привреде, величина територија које поседују и политички утицај и војни ефективи.

Велика Британија је у току 19. века била економски и политички најснажнија и са становишта развоја најнапреднија земља у свету. Управо, она је тада имала доминантне позиције у индустријској производњи, поморском транспорту, спољнотрговинској робној размени, техничким иновацијама, финансијским операцијама и колонијалним поседима. Међутим, крајем 19. столећа изгубила је примат у индустријској производњи, али је до Другог светског рата задржала неке значајне економске предности у односу на ривалске и конкурентске земље. У ствари, и тада је била снажан финансијски центар (1938. године имала је водеће место у извозу зајмовног и инвестиционог капитала са сумом од 22,9 милијарди долара¹), а поседовала је и моћну поморску флоту и највеће колоније у свету.

У том периоду Велику Британију је следила Француска у привредном развоју и територијалним освајањима. Француска индустрија је релативно брзо напредовала и средином 20. века, према оствареној производњи, заузела је друго место у свету. Истовремено, француски капиталисти су активно суделовали у спољнотрговинској робној размени, а њихова држава је окупирала знатне територије у Африци и Азији. При томе, карактеристично је да су Велика Британија и Француска имале највише колонијалних поседова и да су, на тим основама, могле да присвајају знатне екстрапрофите, који су им омогућавали пораст акумулације капитала и животног стандарда становништва на матичном простору. Тада су те две силе имале водеће позиције у светској привреди и политици.

Сједињене Америчке Државе и Немачка започеле су интензивнији капиталистички развитак половином 19. века. Сједињене Државе су крајем 20. века, користећи повољне домаће услове привређивања, превазишле по општем волумену индустријске производње остале земље. Међутим, с обзиром на чињеницу да су настојале да искористе у привредне сврхе унутрашње природне ресурсе и подмире пространо национално тржиште, као и на то да је њихов спољноекономски интерес био усмерен на америчке континенте, нису имале већи значај на међународној сцени. Немачка је, убрзавајући економски развој, постала

¹ Владан Јовашевић, *Савремени капитализам – општа економска теорија*, Београд, 1987, стр. 442.

почетком 20. века најснаžnija индустријска европска сила. Међутим, њене међународне аспирације нису остварене. Јапан је првих деценија 20. века по темпу привредног развоја претекао многе земље и 1938. године, са 4,3 одсто, заузео пето место у свету по обиму индустријске производње. Та земља је такође видно испољавала експанзионистичке циљеве у међународној привреди и политици.²

У то време формирана су два супарничка војно-политичка блока и, истовремено, две друштвено-економске групације – „старе“, империјалистичке силе, на челу са Великом Британијом и Француском, и „младе“, агресивне државе, под вођством Немачке и Јапана. Њихова противуречја су основни узрок оба светска рата, у којима су прве настојале да очувају постојеће, а друге да освоје нове привредне и политичке позиције у планетарним размерама, односно прве да санкционишу фактичку економску и територијалну поделу света, а друге да је у свом интересу промене. При томе, карактеристично је да су у „старим“, реално доминантним империјама у свету постојали грађански парламентарни системи, а у „младим“, агресивним државама образовани су фашистички режими.

Војне конфронтације и операције у време светских ратова различито су деловале на положај појединих земаља, а посебно великих сила, у међународним односима, али су претежно допринеле разарању или једностраном развоју њихових привреда. У тим условима једино су САД изванредно унапредиле своје производне снаге и стекле значајну улогу у интернационалној привреди. У току Првог светског рата на њиховој територији, првенствено на основу државних зајмова, изграђени су многи индустријски капацитети, нарочито у базичном сектору. Истовремено, знатним сумама капитала САД кредитирале су савезничке земље и, на основу тога петоструко, наиме 5,3 пута, повећале експорт роба.³ У интервалу између два велика рата њихови капиталисти су ангаžовали значајне масе капитала у иностранству, које су 1929. године достигле ниво од 27,7 милијарди, мада су 1938. године износиле само 11,5 милијарди долара.⁴ Удео САД у светској индустријској производњи у току прве четири деценије 20. века повећан је за 10 одсто.⁵ Тако су оне успеле да знатно повећају своја учешћа у спољнотрговинској размени, експорту капитала и индустријској производњи у свету, постајући веома значајан чинилац у међународним привредним пословима. Други светски рат је такође изванредно допринео економском успону Сједињених Америчких Држава. У времену од 1939. до 1944. године повећани су индекси њихове индустријске производње за 2,16 пута, а национални доходак са 70 на 160 милијарди долара, то јест за 2,3 пута.⁶

² League of Nations, *Industrialisation and Foreign Trade*, 1945, стр. 13.

³ *Развој и стање привреде САД*, Београд, 1952, стр. 28.

⁴ W.S. Woytinsay and E.S. Woytinsay, *World Commerce and Governments*, New York, 1955, pp. 194, 204 и 220; United Nations, *International Capital Movements during the Inter-War Period*, pp. 2, 4, 5.

⁵ League of Nations, *исто*, р. 13.

⁶ Jean Chardonnet, *Les grandes puissances*, т. II, Paris, 1958, р. 120.

Двадесетих и тридесетих година 20. века на друштвено-историјску сцену света ступили су фашистички системи Немачке, Италије и Јапана, удружени у оквиру Тројног пакта. Најистакнутији међу њима били су немачки националсоцијалисти, који су заснивали своју идеологију на расистичкој теорији о супремацији аријевске расе, односно „нордијског човека“ у свету, јачању приватно-монополистичког и државног сектора привреде, успостављању идејног примата нацистичке партије у свим доменима друштвеног живота, апсолутној покорности вољи „вође“ итд. У стварности, они су, пре свега примењујући сурове, терористичке методе, у својој земљи укинули све грађанске слободе, забранили демократске организације и физички ликвидирали слободоумне мислиоце, нарочито оне који су заступали интересе радничке класе. Исту идеологију су уважавали и сличну политику водили италијански фашисти на Апенинском полуострву, Балкану и у Африци, као и јапански милитаристи у својој земљи и на покореним азијским територијама. У току Другог светског рата немачки нацисти су окупирали скоро читав европски континент, намеравајући да освоје економски и стратегијски значајне светске просторе, тј. да формирају фашистичку империју. У покореним земљама су заводили сателитске политичке режиме и успостављали „нови европски поредак“. Истовремено, без накнаде су присвајали знатније привредне потенцијале и индустријске капацитете, а домаћу економију су оријентисали на производњу сировина и пољопривредних добара. Већину становништва су приморавали на ропске услове рада и припремали њихову дислокацију на евроазијски континент, а непослушне су драстично кажњавали и на беспримеран начин уништавали.

Војне операције у току Другог светског рата узроковале су разарање и дезорганизацију дела привреде и погибију знатног броја становника у Европи, нарочито у њеним источним територијама. Привредни потенцијали континенталних европских земаља нашли су се у служби немачке ратне политике и војних похода. Велика Британија је принуђена да велики део расположивог капитала и других економских ресурса троши на одбрану земље.

Након рата, умногоме као последица ратних катаклизми, САД постале су доминантна економска и војно-политичка сила у свету. У међународним релацијама бивше фашистичке државе изгубиле су привремено статус прворазредних чинилаца, а улоге Велике Британије и Француске су видно опале. Истовремено, СССР и, затим, Кина, као победници у рату, заузели су значајнија места у интернационалној стварности. У доба „хладног рата“, у ствари, као велесила, СССР постао је једини прави партнер Сједињеним Америчким Државама.

У току две послератне деценије САД имале су апсолутни примат у привреди света. Оне су педесетих година успевале да остваре око 50 одсто индустријске производње, више од половине вредности непосредних инвестиција у иностранству и око петине суме спољнотрговинске

робне размене у свету.⁷ Велика Британија и Француска су извесно време након Другог светског рата углавном превазилазиле ратна разарања и једнострану усмереност привреде. Велика Британија није била у стању да видније унапреди своју економију, пошто је, губећи огромно колонијално царство, остала без знатних извора акумулације капитала и пространих тржишта. Њена улога на међународном привредном плану у неким областима изразито је слабила. Захваљујући првенствено државној интервенцији, Француска је, на основу пораста акумулације и јачања концентрације капитала, извела радикално реструктурирање своје производно-техничке базе, као и интензивну индустријализацију економског организма. Она је углавном сачувала позиције у међународној привреди, али је њена улога на светској политичкој сцени, првенствено због губитака обимних колонијалних поседа, знатно опала.

Немачка и Јапан су у релативно кратком року обновили своје економске потенцијале. Немци су, уз економску подршку америчких државних власти и привредних корпорација, унапредили индустријску производњу, тако да су повратили њено место у светским размерама и угрозили позиције конкурената у извозу капитала и експорту роба у иностранству. Јапанци су – на основу развоја и примене нове технике у производњи, изванредне радне дисциплине трудбеника, високе рентабилности пословања предузећа, привредне комплементарности спољног окружења итд., знатно развили и модернизовали више производних активности и унапредили привреду у целини.

У последњих тридесетак година виталност и динамика националне економије САД слабе и њихове позиције према резултатима привредне активности – вредности и волумену друштвеног производа, индустријској производњи, спољнотрговинској размени, непосредним инвестицијама и златним и девизним резервама – у међународним размерама релативно опадају. Њихово учешће у стварању друштвеног производа света смањује се са 45 одсто педесетих на 29 одсто седамдесетих и 22 одсто деведесетих година.⁸ Наведени економски агрегат на становника у САД 1980. године износио је 11.360 долара и налазио се на нижем нивоу него у СР Немачкој, Белгији, Француској и Холандији.⁹ Вредност њихове робне размене са иностранством непрестано показује тенденцију пада, тако да их сустижу и постају равноправни у том домену привредне активности нови партнери. Сума њихових непосредних инвестиција у иностранству у апсолутном изразу расте, али њихово учешће у међународним размерама последњих двадесет година опада. Удео САД у златним и девизним резервама света, који је 1950. године износио 48,5 одсто, након тридесет година пао је на само шест одсто.¹⁰ У целини,

⁷ Main Economic Indicators, OECD, јул 1981, *Економическое положение капиталистических и развивающихся стран*, 1978, 1979, и 1980, Колектив ауторов, *Сојединение Штати Америки*, Москва, 1972, стр. 13.

⁸ Драган Миљанић, *Америчка привреда тапка у месту*, „Политика“, 21. децембар 1993, стр. 25.

⁹ Група аутора, *Структура свјетске привреде и нови међународни економски поредак*, Загреб, 1983, стр. 62–64.

¹⁰ Група аутора, *Сојединение Штати Америки*, стр. 15.

оне више нису, у планетарним размерама апсолутна водећа економска сила. Међутим, с аспекта општих израза већине привредних показатеља, САД остају доминантне и њихова примарна улога у економској и политичкој сфери света је изразита и неоспорна. Настајању такве ситуације нарочито је допринело то што оне поседују обиман привредни простор, који обухвата два америчка континента и бројно становништво, што поседују најсавршеније техничке иновације, које ефикасно примењују у пракси, што су њихови привредници изразито иницијативни и предузетнички активни, што као држава имају привилеговани статус у глобалном монетарном систему и одлучујући утицај у међународним економским и политичким институцијама. Оне поседују и веома снажне војне ефективе, модернизована класична и разорна нуклеарна оружја, као и веома опремљене војне базе широм света. Њихове информативне, пропагандне и обавештајне установе веома су разгранате и активне. Бранчни интересе и позиције својих налогодаваца, њихови органи примењују безобзирне методе и не уважавају моралне принципе и правна правила. Осим осталог, водећи медијски рат са политичким и идеолошким противницима, подстичу етничке и верске сукобе, као и међународне и глобалне ратове.

Велика Британија није успела да знатније подстакне развој своје привреде. Њена индустрија стагнира, а карактерише је изразита тенденција пада учешћа у светској производњи, које је 1980. године износило 4,2 одсто.¹¹ Њене позиције на међународном тржишту слабе, тако да је 1980. године суделовала у спољнотрговинској размени у свету са 6,3 одсто.¹² Удео британских компанија у укупним непосредним инвестицијама у иностранству, иако се у номиналном износу повећава, релативно се смањује, и износио је 1979. године 11,2 одсто.¹³ Позиције Француске у међународној привреди су релативно стабилније. Њен удео у светској индустријској производњи и спољнотрговинској размени у извесној мери се повећава, али динамика улагања капитала у страним земљама не прати ритам најистакнутијих партнера. С аспекта међународних политичких односа, углед и утицај Велике Британије и Француске умногоме опадају, па оне губе статус великих сила и постају својеврсни сателити једне светске велесиле.

Немци су, без значајнијих застоја, наставили да развијају своју привреду на основу све снажнијих индустријских капацитета, широке примене нове технике у производњи, интензивног ангажовања и дисциплиноване радне снаге, капиталних инвестиција из САД итд. Своје позиције су побољшали у тржишним, инвестиционим и монетарним операцијама на међународном плану. Вредност роба које реализују на спољним тржиштима рапидно расте и приближава се суми коју САД остварују у интернационалној размени, али је 2,5 – 3 пута надмашује у

¹¹ Main Economic Indicators, исто, и *Економическое положение капиталистических и развивающихся стран, исто.*

¹² Исто, стр. 87.

¹³ *Transnational Corporations in World Development: a Re-Examination*, N. Y., 1981, pp 58–60, 80 и 81.

уделу у вредности експортираних и увезених роба у друштвеном производу. У том домену спољноекономске активности знатно превазилазе резултате које су остварили Британци и Французи. У погледу непосредних инвестиција у иностранству, Немачка се приближава Великој Британији, која је била више деценија традиционални лидер у тој сфери привредне активности. Тако долази до изражаја динамизам немачке привреде.¹⁴

Јапан је – на основу интензивне радиности трудбеника, одговарајуће државне интервенције у привредном животу, пораста акумулације капитала, свестране спољноекономске активности и сарадње са спољним окружењем – постигао веома висок степен економског развоја и изванредно је унапредио модерне индустријске гране. У светској индустријској производњи учествовао је 1980. године са 10,5 одсто и заузимао друго место.¹⁵ Све више је ширио своју економску активност у иностранству и знатније се укључио у међународну поделу рада. С обзиром на вредност извезених роба седамдесетих година је превазишао Велику Британију и Француску и постао трећа извозничка сила у свету.¹⁶ Истовремено, вредност његових директних инвестиција у иностранству досезала је висок ниво и показивала тенденцију да сустигне Енглеску и СР Немачку.¹⁷ Тако је постао један од водећих финансијских и уопште економских центара света, а у привреди је партнер Сједињеним Америчким Државама и Европској заједници.

На основу наведених анализа, може се закључити да су Немачка и Јапан значајно развили своје економске потенцијале и вишеструко појачали своје активности и конкурентске способности у међународној привреди. Међутим, са политичког и, нарочито, војног аспекта они још трпе последице пораза у последњем глобалном рату, па су, пре свега, принуђени да углавном подржавају политичка становишта и акције САД као једине суперсиле.

Посебно место у савременим интернационалним привредним активностима и политичким односима има НР Кина. Њен укупни економски потенцијал већ има, а у перспективи ће поготову добити веома значајну улогу у светским релацијама. При томе би требало узимати у обзир њене људске, радне и сировинске ресурсе, територијално пространство и геополитички значај. Привреда Кине се у последње време развија веома динамично и постиже изванредно високу стопу раста, која је 1992. износила 12,62, а 1993. године 13,8 одсто.¹⁸ У првом кварталу 1995. године, у односу на исти интервал претходне године, повећан је њен

¹⁴ Група аутора, *Структура свјетске привреде и нови међународни економски поредак*, исто, стр. 10; *Статистички годишњак Југославије 1994*, Савезни завод за статистику, Београд, 1994, стр. 465; *Salient Features and Trends in Foreign Direct Investment*, N.Y. 1981, p. 58–60, 80 и 81.

¹⁵ „Main Economics Indicator“, исто; *Економическое положение капиталистических и развивающихся стран*, исто.

¹⁶ Група аутора, *Структура свјетске привреде и нови међународни економски поредак*, исто, стр. 10.

¹⁷ *Salient Features and Trends in Foreign Direct Investment*, исто, p. 58–60, 80, и 81.

¹⁸ Драган Миљанић, исто, стр. 25.

друштвени производ за 11,2, индустријска производња за 14, извоз за 62 и увоз роба за 16,9 одсто.¹⁹ Према подацима и анализама стручњака Међународног монетарног фонда, проглашена је, према значају, за трећу економску силу света. Кина знатно утиче и све одлучније ће деловати на стање и развој светске и, посебно, азијске привреде. Њена економија је комплементарна јапанској економији, с обзиром на обилне сировинске ресурсе Кине и ефикасну технологију Јапана. Њени енергетски и сировински извори могу умногоме да допринесу подмирењу релевантних потреба индустријализованих земаља. Садашња Кина и земље које ће ускоро објединити (Хонгконг, Тајван и Макао) чине огромну економску снагу, која ће у будућности све више јачати. Она ће, свакако, имати тесне привредне везе и сарадњу са другим азијским социјалистичким и несврстаним земљама – Вијетнамом, Северном Корејом, Монголијом, Камбоџом, Лаосом итд. Према анализама и проценама угледних економских стручњака, без обзира на савремену општу доминацију САД, азијски, пацифички центар, па према томе и НР Кина, имаће у будућности све већи значај у светској привреди.

Противуречне тенденције развоја – јачања процеса подруштвљења и поштравања диспропорција – светске привреде

У последње време економски најснажније, водеће земље света настоје да стабилизују или побољшају своје позиције у међународној привреди. Међутим, истовремено, у савременом свету се остварују нужно економски процеси и делују објективне законитости који условљавају конституисање стварног стања и регулишу развој и структуру светске привреде. При томе је карактеристично да се у друштвено-економском организму наше планете све видније испољавају противуречне тенденције – с једне стране јачају процеси узајамних зависности, интеграција и подруштвљења, а поштравају се, с друге стране, диспропорције и противуречја у односима његових појединих компонената и агрегата. Разне земље постижу неједнаке резултате у погледу размера и нивоа производног и техничког развоја, нарочито у привредним гранама у којима се стварају кључне и тржишно атрактивне робе, као што су челик, аутомобили, електронски производи, и слично. Истовремено, потенцира се конкуренција између разних привредних организација и, нарочито, између транснационалних компанија на интернационалним тржиштима. Мењају се места појединих крупних асоцијација и водећих земаља у разним сферама међународне производње и размене роба, као и финансијских токова. Сада се у свету конституишу три гигантска економска центра – северноамерички блок, под називом НАФТА, који обухвата САД, Канаду и Мексико; Европска економска унија, у којој се удружују западне и средњоевропске државе, и Азијска пацифичка групација, којој припадају динамичне економије азијских земаља, на

¹⁹ „Политика“, 21. април 1995, стр. 8.

челу са Јапаном. Чланови тих интеграционих заједница међусобно сарађују и споразумевају се, али често једни другима конкуришу и каткад се отворено сукобљавају.

Као резултат функционисања капиталистичког привредног и политичког система и, посебно, деловања закона њиховог неравномерног развитка настају и поштравају се разлике у нивоу развоја појединих привредних грана и сектора, као и региона и земаља на међународном плану. Распон између степена привредног раста групе најбогатијих и групе најсиромашнијих земаља наше планете износио је пре сто година 6 : 1, педесетих година 20. века 18 : 1, а 1980. године – 30 : 1.²⁰ У садашње време претежни делови производних и комерцијалних капацитета, финансијских институција и техничких иновација концентришу се у индустријализованим земљама. У привредно заосталим регионима света преовлађују примитивни методи привређивања, па је ниска продуктивност рада и незнатан волумен производње, а инострани капиталисти вишеструко експлоатишу богате изворе сировина и енергије и интензивно ангажују радну снагу домаћег становништва.

Према егзактним подацима, друштвени производ и национални доходак у глобалу и по становнику знатно су виши у индустријски напредним, него у заосталим земљама. Та разлика има тенденцију да непрестано расте. Тако је, на основу података *World Bank*, национални доходак у номиналном износу порастао у индустријализованим земљама са 4.130 долара, у 1950, на 10.660 долара, у 1980. години, тј. 2,5 пута, а у привредно неразвијеним областима света са 170 на 250 долара, односно 1,5 пута,²¹ док су та повећања у реалном изразу била спорија. У 1987. години друштвени производ по становнику мањи од 200 долара има једанаест земаља, од 200 до 500 долара тридесет једна и од 500 до 1.000 долара осамнаест земаља, док више од 10.000 долара има осамнаест земаља. Тако се налазе, на једном полу, 60 сиромашних, а на другом осамнаест богатих земаља. На пример, ниво друштвених производа по становнику у Швајцарској био је 164 пута виши него у Етиопији.²²

Малобројне високоиндустријализоване земље поседују претежни део светског богатства. Тако је, према подацима *Atlas World Bank, 1981*. у свету 1981. године 13 одсто становника поседовало 60 одсто дохотка, а 50 одсто становника пет одсто дохотка.²³ Према обрачуну Р. Штајнера, економски развијене земље Северне Америке и Европе, Јапан и Океанија имају 30 одсто становника и поседују 83 одсто друштвеног производа, а Азија (без Јапана), Централна и Јужна Америка, као и Африка са 70 одсто становништва, поседују 17 одсто друштвеног продукта у светским релацијама.²⁴ Учешће у глобалном робном извозу од 1950. до

²⁰ Група аутора, *Структура свјетске привреде и нови међународни економски поредак*, исто, стр. 77.

²¹ „*World Development Report*“, World Bank, 1981, р. 6.

²² „*World Development Report*“, World Bank, 1989, р. 164 и 165.

²³ Група аутора, *Структура свјетске привреде и нови међународни економски поредак*, стр. 5.

²⁴ Исто, стр. 6.

1970. године привредно развијене земље су повећале са 60 на 71 одсто, а заостали региони света смањили са 32 на 18 одсто.²⁵ Стање у домену производње и подмирења потреба у исхрани такође сведочи да расту диспропорције у економском развоју и животном стандарду становништва у разним географским подручјима света. Наиме, на нашој планети око 15 одсто становника који насељавају богате области може да произведе намирнице за народе свих земаља, а преосталих 85 одсто становника није у стању да обезбеди храну за сопствене потребе.²⁶ Према подацима, 1979. године развијене земље су суделовале са 97,1, а сиромашне са 2,9 одсто у општој суми трошкова за научноистраживачки рад у свету.²⁷

Дугови неких јужноамеричких, азијских и афричких земаља достижу енормне износе, на пример: у 1987. години Бразил је дуговао 114,5, Мексико 105, Аргентина 49,4, Венецуела 33,9, Филипини 29, а Нигерија 27 милијарди долара.²⁸ При томе, укупна сума дугова земаља у развоју повећала се са 775 милијарди у 1981. на 1.245 милијарди долара у 1988. години.²⁹

После распада СССР-а и Варшавског уговора на међународној сцени делује само једна суперсила – Сједињене Америчке Државе. Она, уз посредну или апсолутну подршку других, углавном сателитских држава, настоји да читавом свету наметне своје вођство, идеолошке погледе на друштвену стварност, одређена схватања и конкретну реализацију државно-политичког уређења и социјално-економског система. Зато покушава да организује и успостави, према сопственим критеријумима, „нови светски поредак“ и да га прошири у планетарним релацијама.

Аналитичари друштвених збивања и јавни радници имају различита, па чак и контроверзна мишљења о опортуности, акционом програму и задацима, „новог светског поретка“. Ипак, може се претпоставити на којим основама и принципима и са каквим циљевима иницијатори и креатори теже да организују и реализују тај друштвени пројекат. Чињеница је да би он, за сада, требало да почива на три политичка и економска стожера: САД – ЕЕЗ – Јапан. При томе, лидерску позицију имају Сједињене Америчке Државе.

Циљ твораца и протагониста „новог светског поретка“ огледа се у настојањима да обезбеде потпуну сагласност чланова у погледу афирмације грађанског друштвеног уређења, капиталистичког система привређивања и агресивних политичких аспирација лидерске силе у свету. Прихватање тих начела у стварности значи укључивање свих учесника

²⁵ Исто, стр. 17.

²⁶ Марко Врхунец, *Борба за нови међународни економски поредак*, Београд, 1979, стр. 92.

²⁷ Група аутора, *Структура свјетске привреде и нови међународни економски поредак*, стр. 38.

²⁸ *Кретања у светској привреди и њихов утицај на привреду Југославије*, Конзорцијум института, Београд, 1988, стр. 26 (на основу World Debt Talles, 1987/88 Edition, The World Bank, Washington D.S. 1988).

²⁹ Исто, стр. 25.

договора у одређени политички систем и војни савез, њихово свестрано покораване вољи и акцијама државе хегемона, као и прихватање праксе грађанске парламентарне демократије и тржишне привреде.

Идеолошку основу „новог светског поретка“ чини традиционални либерализам у политичком животу и привредној стварности. Либерални парламентарни систем омогућава посредни, дозирани и краткотрајни утицај на политичка догађања, као и брзо претварање у ауторитарни режим уколико буде угрожен владајући друштвени поредак или његове спољне аспирације. Он претпоставља да су демократска права формално доступна свим грађанима, али их у пракси може користити само малобројна елита економски моћних појединаца и група. Таква демократија се своди на плурализам интереса политичких и привредних олигархија, које се повремено такмиче за подршку бирача на изборима, мада се њихови политички програми, за чије остварење по правилу не одговарају, често само формално разликују. Тржишна привреда се третира као глобални капиталистички начин привређивања, који значи неограничено право на приватну имовину, експлоатацију туђих радних капацитета и сопствено богаћење, слободу предузетништва и конкуренције, општу комерцијализацију друштвених служби, слободу кретања основних чинилаца производње, односно функционисања тржишта роба, радне снаге и капитала, одсуство сваког, па и рационалног регулисања привреде итд. На тим основама се конституише интегрални, слободни, конкурентски начин производње и омогућава његово претварање у регулисани, монополистички и државни капитализам. Такав привредни систем доводи до целовитог потчињавања трудбеника капиталистичким предузетницима и функционерима и слободоумних научних и културних стваралаца идеолошком монопољу представника грађанске класе. Истовремено, он узрокује запостављање свих видова социјалне равноправности и солидарности радно активних особа и осталих грађана, поштравање друштвених супротности и безобзирно раубовање природне средине. Протагонисти „новог светског поретка“ у међународним релацијама примењују класичну политику *divide et impera*. Сматрају да хегемонисти и монополисти могу неограничено да потчињавају туђе просторе и користе страна природна богатства и радне способности становништва.

Методи које примењују савремени агресори у унутрашњој и спољној политици донекле се разликују од оних које су користили оригинални фашисти. Академик Михајло Марковић о томе каже: „Велике силе мењају начине али не и намере и циљеве при успостављању насилне доминације над читавим светом. Поражени фашизам креирала је фанатизована, савремено наоружана елита, која се прогласила надљудима, којима је у остварењу националних циљева све дозвољено. Садашњи поредак стварају људи ослобођени свих сентименталних сањарења, усредоточени на непосредне циљеве Америке.“ И даље: „Методи које примењују водеће силе 'новог светског поретка' неупоредиво су суптилнији не само у унутрашњој него и у спољној политици. Фашисти су се

форсирано наоружавали, прикупљали стратешке резерве хране и енергије, и у подесном тренутку војнички нападали и освајали једну земљу за другом ...

Творци 'новог светског поретка' се задовољавају тиме да од своје жртве изнуде потпуну послушност и пристанак да служи њиховим економским, политичким и војним интересима. Жртве се обично прво ослабе: подстицањем унутрашњих етничких сукоба, културном пенетрацијом, куповином истакнутих личности из политичког, привредног и медијског живота, и кредитирањем и уцењивањем због немогућности враћања дугова. Када су довољно економски исцрпљене, поколебане и изнутра подељене, земље које наводно угрожавају националне интересе великих сила разбијају се отвореном подршком седесије, претњом економским и другим санкцијама и, најзад, претњом војном интервенцијом. Кад ни то није довољно да се жртва сломи, уводи се економска блокада (Куба, Либија, Ирак и Југославија) и, под различитим изговорима и у разним облицима, зависно од величине ризика и цене коју треба платити, изводи оружана агресија. Ту 'нови светски поредак' почиње веома да личи на фашизам³⁰. Тако некадашњи и садашњи хегемонисти, у коначном, имају исте циљеве и задатке у друштвеној стварности, али се њихове акције делимично разликују по формама и методама остварења.

Стабилност политичке и економске доминације САД у свету

Из досадашњих анализа неспорно произилази да у савремено доба САД имају у економском, политичком и војном погледу супериорну позицију у свету, беспримерну у досадашњој историји људског друштва. Међутим, поставља се питање њихове стабилности, трајности или промена у ближој и даљој будућности. Чињенице показују да последњих година опадају динамизам и креативност америчке привреде, као и њен релативни значај у основним доменима привредних активности у интернационалним размерама. При томе, национална економија САД испољава извесне слабости и недостатке који имају тенденцију да се продубе у будућности. Тако су оне сада најзадуженија земља у свету. Њихов јавни, унутрашњи, дуг достиже енормну суму, већу од 4.000 милијарди долара,³¹ што може угрозити стабилност финансијског система земље. Годишњи буџетски дефицит у последње време креће се око 300 милијарди долара.³² САД имају знатне спољне дугове, који су половином 1988. године достигли суму од 670 милијарди долара, што чини 15 одсто друштвеног производа и што је 2,4 пута више од вредности годишњег робног извоза земље.³³ „Да амерички долар није светска резервна

³⁰ Академик Михаило Марковић, *Фашизам и нови светски поредак*, „Војно дело“, бр. 3, 1995, стр. 61. и 69.

³¹ Тихомир Ђокановић, *Међународни економски односи – промене на прагу XXI века*, Београд, 1994, стр. 56.

³² Драган Миљанић, *исто*, стр. 25.

³³ *Кретања у светској привреди и њихов утицај на привреду Југославије, исто*, стр. 19.

валута, САД би морале 'репрограмирати' свој дуг или прогласити банкрот.³⁴ Дефицит њиховог спољнотрговинског биланса такође је знатан: 1987. године износио је 160 милијарди, а 1988. године 127 милијарди долара.³⁵ Статус највећег светског дужника уопште, па и у случају САД, има како економске, тако и политичке и војностратешке импликације. Америчке корпорације добијају јаке и све снажније конкуренте у појединим привредним гранама, пре свега у јапанским и немачким фирмама, које успевају да реализују високе профите у међународној робној размени. То потврђују суфицити спољнотрговинских биланса у 1987. и 1988. години, који износе код Јапана 96 и 95 милијарди, а код Немачке 70 и 79 милијарди долара.³⁶ Сједињеним Америчким Државама, у догледно време, прети оштра конкуренција Кине, чија се привреда развија веома брзим темпом. У последње време, као последица енормног дефицита платног биланса САД, високих приноса на капитале уложене у америчку привреду, настојања иностраних капиталиста да продру на америчко тржиште, могућности присвајања технолошке ренте итд. – у току је масован увоз иностраног капитала у Сједињене Државе. После 1981. године знатнија сума капитала се прилива из иностранства у САД него у обрнутом смеру. Тако је укупна вредност страног капитала ангажованог у САД износила 1970. године 107 милијарди, а 1987. године 1.535 милијарди долара. Сума америчког капитала изведеног у иностранство повећана је у истом интервалу са 165 милијарди на 1.132 милијарде долара.³⁷ Материјална цивилизација САД умногоме почива на јевтиној енергији, првенствено нафти. Међутим, њене потребе су све веће, домаћи извори се исцрпљују, а зависност и неизвесност од испорука из иностранства се повећавају. Осим тога, ниво продуктивности рада у америчкој индустрији и конкурентска способност њених производа на међународним тржиштима показују тенденцију пада. Размери запослености радно активног становништва све су променљивији. Државни органи САД с великим напором обезбеђују финансијска средства којима треба да омогуће издржавање и наоружавање армије у земљи, функционисање 118 војних база у разним деловима света и оспособљавање ратних формација сателитских режима у иностранству.³⁸ расходи светског полицајца су веома велики.

„Нови светски поредак“ се не заснива на моралним принципима. Лако се може уочити да његови протагонисти настоје да, у интересу уског круга монополиста, освајају туђе територије, користе страна природна блага и потчињавају друге народе. Зато широки слојеви народа не желе да гину за такве, себичне циљеве.

³⁴ Исто, стр. 19.

³⁵ „OECD Economic Outlook“, No 46, December 1989, p. 140.

³⁶ Институт за међународну политику и привреду, исто, стр. 19.

³⁷ Исто, стр. 26.

³⁸ У оружаним снагама САД 1990. године ангажовано је 4,25 милиона лица (SIPRI Yearbook 1993, *World Armaments and Disarmament*, Oxford University Press, 1993, p. 282). Удео војних трошкова у друштвеном производу САД износио је у интервалу 1983–1992. године од 5,1 до 6,5 одсто (исто, стр. 286).

Шездесетих и седамдесетих година 20. века међународни економски односи су се изразито погоршали. Пре свега, богати Север и сиромашни Југ се отворено конфронтирају и сукобљавају, што је резултат модификованог дејства робноекономских закона, свестране монополизације и интензивне етатизације привреде, као и деформисане друштвене поделе рада. У тим околностима, несврстане земље иницирају акцију за реформисање интернационалног економског система, односно успостављање „новог међународног економског поретка“, који је објективна друштвеноекономска нужност и основа ефикасног развоја савремене светске привреде. Тај поредак би требало да омогући равноправније односе између разних актера у међународној економији: остварење еквивалентне размене роба и истоветан, преференцијални третман свих земаља на светском тржишту. Он би, такође, обезбедио знатнију мобилност финансијских средстава и техничких иновација из привредно развијених у заостале земље, као и унапређење производно-техничке и економске сарадње свих субјеката интернационалне привреде. Нормално је да остварење тих задатака подстакне динамичнији и складнији развој основних компоненти светске економије. Међутим, најновије промене у сфери међународних економских и политичких односа довеле су до унилатералне доминације САД у интернационалним размерама, управо до ситуације да она постане једина суперсила у свету.

У савремено доба – као резултат напредовања науке, развоја технике и њене широке примене у привредној пракси, убрзања процеса концентрације капитала и производње, интензивирања тенденција монополизације и етатизације друштвене привреде – јачају процеси интеграције привредних активности у појединим земљама и у глобалним релацијама, што у целини значи развој тенденција подруштвљења привреде.

Степени развијености привреда у појединим земљама и на континентима у савремено доба су различити. Привреда малобројних земаља је високо индустријализована, а простране територије наше планете су економски и технички заостале. У извесном броју земаља у току је процес развоја од заосталог ка напредном стању привреде. Друштвено-економски организам развијених земаља, са становишта структурности и организованости, изразито је и све више хетероген. По правилу он обухвата монополистички, државни и слободноконкурентски сектор. У савременом капитализму такође постоје разни облици производно-техничких и тржишних структура, које варирају од монопола до неограничене конкуренције, али са преовлађујућим тенденцијама монополизације и етатизације економске стварности. Степени развоја и структуре привреде у заосталим земљама такође су хетерогени, али на знатно nižем нивоу него у индустријски и технички развијеном свету.

Последњих деценија све знатније се испољавају диспропорције у економском и културном развоју разних групација земаља, односно територијално-привредних компонената света. Повећавају се разлике

између богатих и сиромашних народа, с обзиром на располагање елементима друштвеног богатства, и све изразитије се супротстављају крајњи полови светске привреде.

Закључак

У савремено доба шире се и јачају колективни облици организације и реализације привредних активности у оквирима државних, задружних, мешовитих и комуналних предузећа. Држава често преузима у власништво инфраструктурне објекте, рудокопе, изворе енергије, саобраћајне капацитете, нека предузећа или гране прерађивачке индустрије, финансијске институције итд. Занатски облици привређивања успешно се организују у области прераде пољопривредних производа, грађевинарства, занатства, неких услужних делатности итд. Приватна својина и индивидуални начин привређивања углавном се задржавају у привредним гранама у којима постоје услови да функционишу ситне фирме и да се примењује појединачна производња (примарна пољопривреда, трговина, занатство и већина услужних активности). Тако настаје и развија се мешовита привреда, која је, у ствари, мешавина (својеврсна синтеза), јавног и приватног власништва, колективног и индивидуалног начина привређивања и предузетништва, као и регулативних и конкурентских елемената.

Иако су САД доминантна и једина суперсила у савременом свету, већ се манифестују извесне тенденције биполаризма и мултиполаризма у међународним политичким и економским односима. Те процесе потврђују садашњи односи у троуглу: Америка – Европска економска заједница – Азијски пацифички простор. Наиме, већ се испољавају извесне супротности између тих економских групација, које ће се у будућности неизбежно поштровати. Посебан значај у том контексту, у савремено доба и нарочито у перспективи, има НР Кина, која веома брзо изграђује своје производне снаге. Али, не треба занемарити ни утицај несврстаних и земаља у развоју на интернационалне економске односе. За сада су неизвесни положај и понашање Русије и осталих земаља бившег СССР-а, нарочито оних које имају велике природне ресурсе и поседују нуклеарно оружје. Народи источноевропских земаља, које су биле укључене у реалсоцијализам, на демократским изборима негирају могућности повратка у капитализам и желе да одрже позитивне компоненте социјализма, али доминантне велесиле вероватно неће ускоро уважити њихове тежње. Зато ће се на том простору, вероватно, тражити компромисна решења.

На основу наведеног, може се претпоставити да ће се на међународном политичком и економском плану у будућности дешавати извесне прогресивне промене, које ће се свакако дуго остваривати, уз знатне отпоре и тешкоће.

Проф. др *Смиља Аврамов*

Аутор разматра кризу у Југославији, која је достигла кулминацију 1991, у оквиру геополитичких промена у Европи после распада Источног блока, а потом повлачи паралелу између два грађанска рата на овом простору: првог 1941–1945. и садашњег 1991–1995. године. Оба су стекла псеудолегитимитет кроз признање Запада. Разарање Југославије у периоду између два светска рата било је саставни део програма двају тоталитарних система: комунистичког и нацистичког система.

Западне демократске земље биле су на супротној страни и у вишестраним уговорима појавиле су се као гаранти територијалног интегритета земље.

По први пут у историји Запад и Исток нашли су се на заједничком послу у разарању Југославије, и кроз тај деструктивни чин манифестовали су своју „солидарност“ у послесовјетској ери.

Писац анализира унутрашње узроке дезинтеграције Југославије кроз уставни механизам и хипокризију руководећег тима република које су биле у саставу Југославије, а потом улогу Европске заједнице, која је, према аутору, задала смртни ударац Југославији, супротно преузетим обавезама на Брионима 7. јула 1991. године.

Противуречности до којих је дошло у решавању југословенске кризе између нормативне сфере и политичких императива двеју водећих сила – САД-а и Немачке, дискредитовале су целокупан правни поредак и свет увеле у фазу крајње нестабилности. У том смислу југословенска криза и разарање земље прелазе локалне оквире. Југославија је сада микрокозма проблема који оптерећују светску заједницу као целину.

После насиља које је примењено над Југославијом, дипломатског и војног, Запад ће морати да одговори на два фундаментална питања међународноправне науке: права на побуну и права на одбрану. Односно, на питање где је сада граница права државе на одбрану и под којим условима право на побуну стиче легитимитет, и то не због Југославије, него због односа у сопственој кући: Велике Британије у односу на Ирску, Фолкланде и Гибралтар; Француске на Корзику, САД према домороцима и црнцима, Шпаније према Баскији итд.

Етнички и национални спорови прерастају у свој најсуровији облик – рат, по мишљењу истакнутог теоретичара Хоровица, онда „када једна или обе стране у сукобу задобију међународну потпору.“¹ Тачност тог

¹ Donald L. Horowitz, *Ethnic and National Conflicts*, у књизи *World Security*, ed by Michael T. Klare – Daniel C. Thomas. New-York, 1991, p. 225.

закључка је ван сваког спора; у историји постоји безброј примера да грађански ратови, и поред терминологије која их прати, никад нису били искључиво унутрашњи проблем. Међутим, када је реч о оцени грађанског рата који се води на простору Југославије, потребан је нешто сложенији приступ, односно темељита, вишеслојна анализа. Два су основна разлога који упућују на такав методолошки приступ:

1. Југословенска криза је кулминирала у особеном међународном контексту, у време тектонских поремећаја у Европи, до којих је дошло распуштањем Варшавског пакта и дезинтеграцијом СССР-а, а у којем нове геополитичке границе нису јасно изведене. Сједињене Америчке Државе су наступиле на светској сцени самоуверено, арогантно, као „победник“ у „хладном рату“, с глобалним претензијама. Већ на првом кораку, у остварењу своје нове политике, суочиле су се, отворено или прикривено, с отпором нових, тек у фази формирања центара моћи. Нестало је, истина, поларизованих идеолошких пунктова, нестало је тоталитарни систем на Истоку, али је тиме и нестала фасада политичког јединства Запада. На површину су избили различити интереси појединих држава, или група држава, који су у „хладном рату“ били потиснути у позадину. То је видно изражено у односу на грађански рат у Југославији. Безрезервна подршка, коју су западне земље Европе, САД, па коначно и Русија, пружиле сецесионистичким покретима није имала јединствену мотивацију. Снаге које су на међународном плану деловале у правцу разбијања Југославије, полазиле су често од дијаметрално различитих интереса. Отуда се међународна подршка сецесионистичким покретима не може свести на заједнички именоватељ.

2. Југославија је, све до недавно, слављена у свету као победник у два светска рата на страни Запада, овенчана славом војничких победа које је остварила српска војска на Церу, Колубари и Кајмакчалану, у Првом светском рату, као и герилски покрети против сила Осовине у Другом светском рату. Запажено је, и позитивно оцењено, учешће Југословенске народне армије у неколико мировних операција Уједињених нација. Југославија је у протекле четири деценије прихваћена, једнодушно, на Западу и Истоку, као основ стабилности на Балкану, гранични стуб између двају антагонистичких блокова, с респектабилном војном силом, четвртој по снази у Европи. Сада је о тој истој земљи створена најцрња слика, кроз технолошки механизам. Приказана је као „болесник Балкана“ коме прети „либанизација“, сатанизован је српски народ до митских размера. Прекорачен је, у томе, чак и праг који је имала нацистичка Немачка према Јеврејима.

Није тешко доказати да је кампања, набијена мржњом и тривијализмом, која се још увек води против преосталог дела Југославије и српског народа у целини одраз једног пројектованог политичког сценарија, без уважавања чињеница и стања на терену. Само на основу дихотомног приступа збивањима у Југославији не могу се открити узроци југословенске драме, нити дати научна квалификација догађања везаних за ту драму. У научном прилазу југословенској кризи потребан је много сложенији инструментариј, уз шири историјски захват.

Грађански рат који се водио на простору Југославије, по многим обележјима, издваја се из скупине грађанских ратова вођених у свету после Другог светског рата, а по једном остаће забележен као јединствена историјска појава. Наиме, није у историји забележен случај да се у размаку од само педесет година одиграју међу истим субјектима, на истој територији, два грађанска рата с различитом позадином и различитим циљевима. То се догодило у Југославији 1941–1945. и 1991–1995. године. Први је васкрсао идеју Југославије после сецесије Хрватске 10. априла 1941. и геноцида који је спроведен у усташкој Хрватској над српским народом. Други, који је отпочео након сецесије Словеније и Хрватске јуна 1991, дефинитивно је разорио идеју југословенства и државу Југославију као заједницу Јужних Словена. Протагонисти оживљавања идеје југословенства 1941, као и њеног разарања 1991, исте су снаге; у оба случаја критични утицај имао је уски круг интелектуалаца који је припадао самом врху комунистичких партија Хрватске и Словеније.

Идеја југословенства укомпонована је 1941. у разблажену варијанту марксистичке идеологије, а имала је за циљ да се избегне освета коју би, евентуално, могао да предузме српски народ, да се воспостави нека врста доктринарне хармоније, како би се лакше спровела социјалистичка револуција и окончао сукоб између Срба и Хрвата. У време варварског насиља над српским народом у Хрватској било је потребно да се историја преприча на један, за Србе, утешан начин, и створи клима праштања. Платформа грађанског рата 1941–1945, у односу на спољни свет, била је другачија, и мењала се зависно од околности. Одлука о отпочињању револуционарних борбених дејстава донета је на саветовању Комунистичке партије Хрватске, одржаном у Загребу априла 1941, само неколико дана након прокламовања „Независне Државе Хрватске“. Осуђен је напад „империјалистичких освајача на земљу“, али је осуђено и „шуровање са енглеским империјалистима“ владајућих кругова Југославије, у чему је Комунистичка партија видела „један од главних узрока трагедије која је задесила народе Југославије.“ Државни удар, који је извео генерал Симовић, оцењен је као позитиван корак, али је у закључцима дат комунистима задатак да се боре против те исте владе, „јер се ставила под окриље Енглеске, са надом да ће помоћу енглеског империјализма успоставити старо стање ... Уништење владавине капиталистичких издајца значи спас од ратова“, наглашава се у закључцима са тог саветовања.² Упућен је апел комунистима да неуморно и стално раскринкавају „разне агенте империјалистичких сила, како оне који раде за силе Осовине, тако и оне који раде за Енглеску и за повратак старог стања“.³ Ускоро се одустало од тако тврдог става. Након уласка у рат СССР-а и формирања ратне коалиције Уједињених нација, измењена је политичка платформа тако да буде прихватљива и

² *Зборник Докумената и података о Народно-Ослободилачком рату*, Београд, 1949, т. II, књ. 2, стр. 9, 12.

³ *Исто*, стр. 21.

за Исток и за Запад. То је постигнуто наглашавањем антифашистичког карактера борбе, што је било прихватљиво за Запад, а везивање рата и социјалистичке револуције у стаљинистичкој визури подржала је Москва. Догађаји су, међутим, кренули у супротном правцу, да би се политика „братства и јединства“, после педесет година, преобразила у највиши степен непријатељства – у грађански рат. Идеја југословенства приказана је, тога пута, као „прикривени облик српског хегемонизма, „као баук који кружи простором Југославије“ и прети „самобитности и слободи“ народа и народности који живе на том простору. Оживљена је и стара крилатица, коју је компоновала Аустроугарска, о Југославији „као вештачкој творевини“. Одатле је изведен закључак да Југославију треба разорити и избрисати из историје, а српски народ ван „уже Србије“ „десубјективизирати“.

Два грађанска рата, поред разлика, имају и једну заједничку црту. Фундаментални проблем у сваком грађанском рату, па и у тим нашим, јесте питање легитимитета; оно је решавано, по правилу, у свим грађанским ратовима, на бојном пољу. Јер, грађански ратови, по својој природи, ратови су народа против народа, а не држава против држава, па је у њима одлучујући тренутак увек био победа или пораз једне или друге стране. Међутим, критична тачка одлучивања у оба грађанска рата у Југославији била је ван зоне ратних операција. Одлучујући значај у вези с питањем легитимитета имао је међународни читалац, који је комбиновао дипломатску и војну стратегију и тактику. Вештом политиком, Велика Британија је 1944–1945. присилила Југословенску краљевску владу у Лондону на Споразум Тито–Шубашић, чиме је револуционарни легитимитет Комунистичке партије попримио један псеудоправни вид. Да би се обезбедила реализација тог споразума, да би се осујетио евентуални отпор друге стране, савезничка авијација бомбардовала је градове Србије и Црне Горе без икакве војне потребе. Подгорица је до темеља разорена, тоне бомби бачене су на Лесковац, у којем је само у једном дану погинуло неколико хиљада цивила. Београд је претрпео од савезничког бомбардовања 1944. године већу штету, у људским жртвама и материјалну, него од претходног нацистичког бомбардовања. Сецесија Хрватске и Словеније 1991, названа „националном револуцијом“, стекла је легитимитет кроз признање од стране чланица Европске заједнице, САД и Русије, у јек крвавог грађанског рата, уз истовремену осуду преосталог дела Југославије и наметања санкција без преседана у историји међународних односа. Нису изостале ни претње бомбардовањем, при чему је рат у Персијском заливу назван „Пустињском олујом“, који је повела коалиција на челу са САД, требало да послужи као пример. Од српског народа затражена је 1945. и 1991. историјска амнезија, у име „високих идеала“, и ултимативни захтев да се прихвати пораз као услов преживљавања.

Разарање Југославије у периоду између два светска рата било је саставни део програма двају тоталитарних система: коминтерновског и нацистичког система. Западнодемократске земље биле су на супротној

страни, и путем вишестраних уговора појавиле су се као гаранти њеног територијалног интегритета.

По први пут, Запад и Исток нашли су се на заједничком послу у разарању Југославије, и кроз тај деструктивни чин манифестовале су своју „солидарност“ у послесовјетској ери. Историја ће дати морално-политичку оцену тог чина, и одговор на питање није ли у питању само „Пирова победа“. За српски народ, два грађанска рата на његовој територији историјско су раскршће у смислу шекспировске дилеме „бити или не бити ...?“

Пружање безрезервног легитимитета Запада грађанским ратовима у Југославији, чему се иначе енергично супротстављају у својој земљи, упућује на размишљања у неколико праваца:

1) ни у првом ни у другом грађанском рату, нису постојали предуслови који су, по неким објективним законитостима, неминовно водили у грађански рат, нити су постојале теоријске претпоставке за тај чин. Оба грађанска рата су увезена на ове просторе, уз ослонац на унутрашње снаге, помоћу којих су извођени ти подухвати;

2) погрешно је опредељење за револуцију, с једне, или опредељење за очување нормативног система, с друге стране, везивати за антагонистичке идеологије, леву или десну. Обе варијанте заступљене су у политичком арсеналу и једне и друге стране, зависно од околности;

3) одговорност за југословенску трагедију треба сагледати и тражити на ширем плану. Враћање на некадашње преживеле поделе, на основу четника и партизана, или каменовање појединаца, као искључивих криваца, за зло које нас је снашло сигуран је пут за проширење рата и на територију Србије и Црне Горе, или за отварање простора за трећи грађански рат.

Трагичан биланс двају грађанских ратова у Југославији, и улога страног чиниоца у њима, мора бити основа за редефинисање националних интереса српског народа и постављање темеља нове дугорочне политике, као и за преиспитивање односа према нашим „историјским савезницима“ и савезима уопште. То су питања од фундаменталног значаја за будућност овог народа.

Прерастање кризе у грађански рат

Чиниоци који су проузроковали кризу на простору Југославије веома су бројни: једни сежу дубоко у историју и континуирано се протежу до критичне тачке 1991, а други су новијег датума. Не може се олако прећи преко чињенице да Југославија живи у кризи од дана свог конституисања 1918. године. Није на овом простору успео ни капиталистички ни социјалистички систем, ни монархија ни република, ни ројалистичка диктатура ни диктатура пролетаријата, ни парламентаризам западног типа ни једнопартијски систем источњачког типа. Сви познати системи, облици владавине и режими завршили су неуспехом.

Та крајње тешка и депримирајућа констатација постаје јаснија уколико се посматра живот Југославије кроз њен историјски развој.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, касније Југославија, створена на темељима војних, политичких и моралних успеха Краљевине Србије, није почивала на јединственој политичкој филозофији. Југословенство је за једне била доктрина будућности, пут за решавање животних проблема Јужних Словена, по узору на уједињену Немачку под Бизмарком, или Италију 1871, други су у југословенству видели прикривени облик српске хегемоније, а трећи елегантан начин да се из статуса поражене нације, која се борила у саставу Аустроугарске, пређе лако у статус победника. Сукоб око устројства државе бацао је земљу из кризе у кризу, која је кулминирала сецесијом Хрватске 1941. године, уз помоћ нацистичке Немачке, и геноцидом над српским народом. Историја је оставила тешке ожиљке на колективној свести народа, посебно српског, али непосредне узроке драматичних догађаја 1991. и прерастања кризе у грађански рат треба тражити у „Титовој Југославији“, и у особеном споју унутрашњих и међународних чинилаца.

Обновљена Југославија 1944–1945. била је, с једне стране, крхки производ револуције коју је спроводила Комунистичка партија Југославије, заоденута плаштом борбе против сила Осовине и, с друге стране, споразума Черчил–Стаљин из 1943, потврђеног на конференцији на Јалти 1945. године. Конституисана је на бази основних одредница које је усвојила Коминтерна још далеке 1924. и совјетског модела федерације. Држави је, након учвршћења снажног бирократског апарата и ликвидације политичких странака, односно завођења једнопартијског система, дат идеолошки идентитет, који се одржао до 1991, а након сецесије Хрватске и Словеније и њиховог успешног медијског рата, редукован је на простор Србије и Црне Горе. Те две федералне јединице неспремно су дочекале тај тренутак и неадекватно су реаговале на изазове времена. Ако се систем популарно назван „титоистички“ конфронтација са светским токовима и изанализира анатомија тог система, долази се до непобитног закључка да је сам систем садржао клице распада земље. Наиме, инструменти деструкције били су уграђени у политички и економски систем земље. Уместо социјалне кохезије, што би логично следило из прокламованих социјалистичких идеја, вођена је систематски политика националних подела по државној и партијској линији. Национално питање третирано је прагматички, као полуга у обезбеђењу власти партијске елите, а не из идеолошких перспектива. Националне конфронтације и стварање мултиетничких коалиција вешто су уграђиване у стратегију владавине и, по правилу, биле су усмерене против најбројније нације – српске, означене као хегемонистичке, што је имало фаталне последице у завршној фази, тј. у фази прерастања кризе у грађански рат. На етничкој основи били су организовани и спорт, и наука, и академије наука, па је и појава политичких странака на етничкој основи била, на неки начин, природна последица једног процеса. Уза све то, хипертрофирале су националне „особености“ и

вештачки је диференциран језик којим је говорило више од осамдесет посто становништва. Саставни део тог процеса била је и манипулација националним мањинама, које су преименоване у правно непостојећу категорију „народности“. Спорови, који су повремено избијали, на плану етничких конфронтација решавани су ванинституционално, ауторитетом Јосипа Броза и снагом његовог репресивног механизма. Центри моћи нису почивали у државним органима, него у комунистичким партијама република и покрајина, а држава је била само спроводник партијских одлука.

Планска привреда и политика ишле су, од самог зачетка 1945, у правцу стварања моћних републичких центара, којима је стално предочавана опасност од „централизма“, који је изједначаван са „српским хегемонизмом“. Када се испита садржај тог „хегемонизма“, долази се до дијаметрално супротног закључка. Основна компонента хегемонистичке политике је економска супрематија хегемона и војна моћ, а ни једно, ни друго није било на страни Србије. У Југославији природна богатства, највећим делом, налазила су се на територији Србије, а управо та територија остала је најнеразвијенија. Насупрот томе, Хрватска и Словенија, у току седамдесетогодишњег живота Југославије, прерасле су од сиромашних, заосталих провинција Аустроугарске, у најразвијеније делове Југославије. Привредна структура Србије остала је много испод њеног сировинског и људског потенцијала. Политика Србије, у првој и другој Југославији, сводила се на политику балансирања и пружања разних концесија Хрватима, оптерећеним комплексом „хиљадугодишњих историјских неправди“. С економског и политичког становишта, Југославија је била мултиполарна, а не хегемонистичка. Међутим, мит о хегемонизму брижљиво је негован и добро конзервиран, на је као формула коришћен у пропагандне сврхе на унутрашњем и међународном плану. Опасност од „српског хегемонизма“ послужила је Јосипу Брозу као оправдање за разбијање српског етничког простора.

После периода релативног привредног успеха шездесетих година, који треба приписати претежно огромној помоћи (око 36 милијарди долара) коју је Југославија добила од САД, после екскомуницирања из „социјалистичке заједнице“, средином седамдесетих година отпочео је период наглог осиромашења земље, политичких сукоба, праћених корупцијом у земљи, и бекством капитала из централних фондова у касе западних република, или у иностранство. Симптоми тешке економске кризе све видније су се манифестовали. Спољни дуг повећао се до краја 1981. са 14 на 20 милијарди долара, незапосленост је имала узлазну линију, а талас миграције и „одлива мозга“ попримио је забрињавајуће размере. Смрт Јосипа Броза произвела је, сасвим логично, кризу ауторитета, а „титоистичка визија“ остала је само у афоризмима и вицевима.

Ишла из кризе није био могућ на основу старог система колективног одлучивања, који је земљи у наследство оставио Броз. Пропуштена је изванредна прилика за то крајем шездесетих година, када су економисти

у Београду заговарали идеју о тржишној економији као могућем исходу из економске кризе, или када је војни врх предложио реформу система.⁴ Уместо тога, прихваћена је идеја „договорне економије“, лансиране из западних република, која је даље цементирала републичке конфронтације. У ствари, републичке политичке елите, које су истовремено заузимале и доминантне позиције у комунистичким партијама, нису биле вољне да се одрекну политичке моћи; недостајала им је државничка мудрост и историјска свест. Провинцијска и политикантска размишљања имала су примат у сфери економије и политике, што је земљу довело до ивице провалије.

Нагомилане тешкоће није било могуће решити ни на савезном нивоу, јер проблеми нису били у централизму, него у недостатку ефикасног савезног механизма, који би могао деловати у периодима кризе. Уставни систем од 1945. до 1974. ишао је систематски у правцу одузимања битних елемената федерацији, без чега Југославија као држава није могла ефикасно деловати на унутрашњем плану, а још мање у односу на интегрисану Европу. Конфронтација републичких лидера није била изазвана дилемом тоталитаризам или демократија, односно борбом за претварање тоталитарне државе, каква је била Југославија за време Тита, у модерну демократску државу, као што је то био случај у Пољској или Чехословачкој, него је сукоб настао на бази распада или очувања државе.

Словеначко-хрватска коалиција, која је владала у социјалистичкој Југославији преко двају кључних фигура Јосипа Броза и Едварда Кардеља, имала је подељене улоге и у разарању Југославије. Хрватска, склона ортодоксији – десној или левој, на шта упућује њена историја, била је свесна свог тешког историјског пртљага, па је Словенији препустила авангардну улогу у завршној фази.

Унутрашњи механизам разарања Југославије допуњен је деловањем добро организоване хрватске емиграције, која је после слома нацизма и нестанка „Независне Државе Хрватске“ 1945, нашла уточиште на Западу. Под окриљем западних демократија, усташе су консолидовале своје редове, укључиле се у антикомунистички талас, нарочито у САД, и отпочеле акцију рушења, овога пута „комунистичке Југославије“. Примењивали су стратегију подземног рата и терора, организовали логоре за обучавање терориста широм света. Само у Аустралији постојало је десет таквих логора. По моделу који су усташе успешно примењивале у периоду између два рата, дошло је до тесног повезивања с опозицијом у земљи, која је деловала кроз легалне канале. Тај ланац се протезао до највишег државног и партијског врха. У резолуцији „Хрватског народног отпора“, једне од емигрантских организација, коју је формирао чувени ратни злочинац Макс Лубурић, пише: „Југославија мора бити разорена, било помоћу Руса или Американаца, комуниста, некомуниста или антикомуниста, било са чијом помоћи ко је вољан да

⁴ Вељко Кадиевић, *Моје виђење распада*, Београд, 1993, стр. 66.

разори Југославију, да је разори дијалектиком речи или динамитом – али да је разори под сваку цену“.⁵ Коалиција свих опозиционих странака, у земљи и иностранству, институционализована је на скупу у Торонту 1974. године, формирањем „Хрватског националног вјећа“ са седиштем у САД и огранцима у свим већим местима Хрватске. Вијеће је окупило усташе, неоусташе, комунисте дисиденте, борце из свих војних састава, усташких и партизанских, и коначно активисте „Загребачког пролећа“, из раних седамдесетих година. С обзиром на промене у свету, и распад Источног блока, Вијеће је ослонац потражило на Западу, али је одржавало и везу са Москвом.

У средишту југословенске кризе, у време њеног прерастања у грађански рат, налазио се агресивни национализам новокомпонованих „држава“, произведених у социјалистичкој Југославији. Творци бившег социјалистичког система постали су његови најжешћи критичари и разбијачи државе без трунке самокритичности. Престали су да верују у идеолошке поруке, којима су деценијама нападали нараштаје, и то у тренутку када је у Европи идеолошки дебакл школе којој су припадали већ био остварен. Без креативне моћи, али са богатом колаборационистичком традицијом, у новој улози „демократа“, нису постали мање нетолерантни него што су били као врхунски функционери комунистичке партије. По њиховом наређењу убијани су мучки, у потиљак, војници који су стајали на граници према спољњем свету у Словенији и Хрватској, по њиховом наређењу изведена је блокада касарни ЈНА, пресечено им је снабдевање водом, струјом, па коначно и храном. Ту је отпочет варваризам који је нарочито изражен у грађанском рату. Када се са историјске раздаљине посматра понашање сецесионистичких вођа, долази се до закључка да је сецесија супститут за много значајнију дебату о њиховој сопственој одговорности. Или, била је то рационализација сопствених неуспеха и грехова прошлости. Тај вид проблема је превасходно у сфери етике.

Творац модерне социологије Макс Вебер направио је разлику између етике уверења, која је интелектуалне природе (*Gesinnungsethik*), и етике одговорности људи од акције (*Verantwortungsethik*). Француски филозоф Ревел, на основу емпиријских истраживања, дошао је до закључка да се код одређеног круга интелектуалаца веома често та два вида стапају у етику тоталне неодговорности.⁶ Уважени француски филозоф могао би југословенску драму да узме као школски пример за потврду тачности свог става.

Примарни узроци југословенске кризе су унутрашњи, ван сваке сумње, што не значи да су Европа или САД недужне за разарање ове земље. Драматични догађаји у Југославији имају потпуно другачије узроке од криза које су потресале источноевропске земље, тј. Југославија није саставни део кризе на истоку Европе, али су се та два процеса

⁵ „Der Spiegel“, 5 June 1978.

⁶ Jean-François Revel: *The Flight from Truth* (Translated from French by Curtis Cate), New-York 1991, p. 363–364.

сусрела у одређеној тачки. Западне земље су геостратегијске, политичке, па и психолошке димензије југословенске кризе укључиле у шири контекст послесовјетске епохе, и криза у Југославији постала је експериментални узорак за све оно што ће се касније дешавати на простору Совјетског Савеза. Очигледно, став Запада према југословенској кризи дијаметрално је различит од става према кризи у источноевропским земљама. Основна одредница за решавање проблема у тим земљама била је *status quo ante*, тј. лишавање тих земаља идеолошког идентитета, и враћање држава у њихов првобитни статус, са свим правима и обавезама које су стекле као суверене државе пре социјалистичке револуције. У случају Југославије поступљено је супротно: као основ за разрешење кризе узето је „титоистичко“ наслеђе, подигнуто на ниво нормативног модела, што је довело до разбуктавања непријатељстава на тлу Југославије. Сецесионистичким републикама признато је својство држава, па су као такве примљене у Уједињене нације иако нису имале ни историјски, ни међународноправни легитимитет – поседовале су искључиво идеолошки идентитет. Опстанак преосталог дела Југославије, који је био нуклеус при стварању државе Јужних Словена и једини поседовао међународноправни легитимитет, доведен је у питање. Због свега тога, анализу југословенске кризе треба издвојити из комплекса источноевропских земаља.

Сецесија Словеније и Хрватске, и поверавање југословенске кризе Европској заједници, догодили су се у време отпочињања структурних промена у Европи, а тај процес је најавио опасност по мале земље и потребу за уздржавањем од оштрих резова у политици. Тешко је поверовати да је републичке лидере само политичка незрелост, њихова недораслост да сагледају шире димензије кризе, навела на сецесију. Пре би се могла поставити теза да су деловали по налогу својих спонзора из иностранства. Тешку грешку починили су и савезни органи што су, без свестраног и аналитичког сагледавања историјског тренутка, дозволили интернационализацију кризе у конфузној ситуацији у Европи, када је ишчекиван распад Совјетског Савеза. Председништво Југославије прихватило је 7. јула 1991. Брионску декларацију о мирном решавању југословенске кризе, на основу које је Европска заједница преузела посредничку улогу „у изналажењу мирних и трајних решења за садашњу кризу.“ Мултилатерална дипломатија има предности у процесу мирног решавања спорова, али је ослонац Југославије на Европску заједницу био тешка грешка. Мање је значајно што Југославија није била члан те организације – много је значајније да надлежни органи нису сагледали њене, већ тада, јасно изражене интересе у измењеној геополитичкој ситуацији у Европи. Совјетски Савез је био избачен са светске сцене, а Југославија је изгубила геостратегијски значај који је имала у доба „хладног рата“. Уједињена Немачка је оценила изненадни стицај околности као погодан тренутак да представи Европи своје националне интересе, по први пут после Другог светског рата. То више није била поражена Немачка него најмоћнија сила у Европи, ослобођена прошло-

ети. Сједињене Америчке Државе, након нестанка Источног блока, етекле су слободу акције и на међународном плану прешле у офанзиву. Тако је југословенска криза од самог зачетка апсорбовала и кризу односа унутар Европе, и кризу односа између Европе и САД, што је компликовало ситуацију и отежало проналажење решења. Уместо посредника у спору, у којем се Југославија, земља са традицијом и историјом, нашла у опасности и којој је требало помоћи, Европска заједница се поставила прво као посредник између личности: између „демократа“, на чијој су страни све симпатије Европе, и „бољшевика“, које треба или преваспитати или уништити. Затим је уследио следећи корак, којим је Југославији задат смртни ударац, и који је отворио пут грађанском рату ширих размера.

На пленарном заседању Конференције о Југославији, 18. октобра 1991, лорд Карингтон је предложио на усвајање Нацрт уговора о решавању југословенске кризе, који у првом члану садржи одредбу о нестанку Југославије као државе путем консензуса председника федералних јединица. Нови односи, како је наведено у тачкама а), б) и е), треба да се граде међу независним сувереним републикама, које ће поседовати међународни субјективитет унутар постојећих републичких граница. Тако новокомпонована асоцијација држава лоцирана је у тачки 2. у процес „изградње нове Европе“, предвиђене Париском повељом из 1990. године. Другим речима, разарање Југославије требало је да послужи као почетни корак „нове архитектуре Европе“.

Представници Србије одбили су да прихвате Карингтонов папир, залажући се за правичнија решења, заснована на међународном праву. Председник Републике Слободан Милошевић образложио је тај став следећим речима: „Предлог који смо добили не можемо прихватити ... Њиме се, не само прекида унутрашњи уставни континуитет Југославије, него се укида Југославија, која континуирано постоји већ преко седамдесет година. Одлуку о укидању државе не може донети један међународни форум, нити чак врховна уставотворна власт у земљи. Такву одлуку могу донети само они субјекти који су својевремено створили ту државу ... југословенски народи на општеном референдуму.“ Председник Милошевић је оспорио било ком учеснику Конференције мандат за прихватање тог папира, па и самој Конференцији, а затим је указао на противуречност Карингтоновог предлога: са једне стране, он негира уставно уређење земље, а затим узима административне границе федералних јединица као легалне. Те границе, додао је председник Милошевић, „никад нису биле утврђене, ни у једном правном акту, који би био демократски верификован“.

Уместо изналажења општеприхватљивог решења југословенске кризе, уз поштовање правила о посредовању, Европска заједница се одлучила на убилачки потез: југословенска криза сведена је на једну једину димензију – ликвидирати Југославију као државу и избрисати је из историје.

Министри иностраних послова Дванаесторице прихватили су 16. децембра 1991. Декларацију о основним линијама признања нових држава у источној Европи и СССР-у и Декларацију о Југославији. Та два текста су повезана, јер други је само конкретизација првог. Упућен је позив свим федералним јединицама Југославије да се јаве на шалтер Европске заједнице и „замоле“ признање, с тим да се цео поступак реализује, не пре 15. јануара, након што се добије „мишљење“ Арбитражне комисије о „подобности“ молиоца. Не чекајући расплет, нити усаглашавање ставова унутар Заједнице, Немачка је већ 17. децембра најавила да ће признати Хрватску, што је и учинила 23. децембра 1991, а затим и Словенију. Истовремено, Немачка је упутила помоћ тим двома републикама од 17 милиона марака. То је било прво *de iure* признање сецесионистичких република. Немачка је поступила 1991. на исти начин као и 1941. године. Ватикан је најавио признање Хрватске и Словеније 20. децембра, а *de iure* признање уследило је 13. јануара 1993. године. На тај начин остварен је став за који се Ватикан деценијама залагао, јер се Света Столица свесрдно ангажовала на разбијању Југославије од првих дана њеног настанка 1918. године.

Декларацијом је означено колективно напуштање Завршног акта из Хелсинкија, којим се гарантују *status quo* у Европи и неповредивост граница. Измењена је политичка карта југа Европе, а Балкану је наметнут процес „балканизације“, на супрот процесима интеграције, који су се одвијали на западу континента. Постављена у контекст универзалног међународног права, Декларација је најтежа повреда Повеље Уједињених нација. Створена је тако клима у којој је сепаратизам стекао снагу и историјску прилику да се оствари. Тиме је Европска заједница зацртала нов правац своје политике у Европи – директно је диктирала даље дробљење Југославије.

Дванаесторица су донела одлуку, 2. децембра 1991, да пружи финансијску помоћ Босни и Херцеговини и Македонији, како би се убрзао процес дезинтеграције Југославије. На црногорско руководство извршен је снажан притисак, уз претње, али и ружичаста обећања, да се дистанцира и коначно одвоји од Србије. Црна Гора је одговорила Европској заједници 20. марта 1992. референдумом, на којем је народ одлучио да остане у Југославији.

Цео сценариј, који је компоновала Европска заједница, „правно“ је потпомогла тзв. Арбитражна комисија, која је 7. децембра заузела став да се СФРЈ налази „у процесу распада“.

Руковођена у целини политиком Европске заједнице, хрватско-муслиманска коалиција у републичком парламенту Босне и Херцеговине прокламовала је „суверенитет“ 15. октобра 1991, и донела одлуку о свом „повлачењу“ из Федерације. Представници српског народа одбили су ту прокламацију као протууставну и протуправну. Да би се убрзао цео процес Европска заједница је пружила финансијску помоћ Босни и Херцеговини, а 2. децембра 1991. донела је одлуку да се поопштре

санкције само против Србије и Црне Горе.⁷ Разлози за наметање санкција, како је више пута наглашавано у Европској заједници, били су „некооперативност“ Србије и Црне Горе у остварењу Карингтоновог папира, што ће рећи некооперативност у разбијању сопствене државе. Санкцијама су се придружиле САД 6. децембра 1991. године. Истог дана када је призната Босна и Херцеговина Савет Европске заједнице донео је одлуку о наметању још оштријих санкција Србији, које су појачане 27. маја, и биле увод у санкције које су, потом, Уједињене нације наметнуле Србији и Црној Гори.

Српски народ у Босни и Херцеговини прокламовао је 9. јануара 1992. Републику Српску, а 17. априла затражили су признање од Европске заједнице. Муслиманско-хрватска коалиција, по савету Европске заједнице, одржала је референдум 29. фебруара и 1. марта 1992, на којем су се Хрвати и муслимани изјаснили за сецесију и на основу којег су, 6. априла, признале Босну и Херцеговину Европска заједница и Сједињене Америчке Државе.

Влада Хрватске изјавила је отворено да ће границе између Босне и Херцеговине и Хрватске бити „непостојеће“, чиме је потврдила своју проуштакну оријентацију да избију на Дрину. Сукоби који су до тада били локални, прерасли су у непријатељства широких размера. Шеф цивилног сектора УНПРОФОР-а Седрик Торнбери описао је у унтервјуу те догађаје на следећи начин: „У марту 1992. мој пријатељ Морион и ја састали смо се у Сарајеву са европским преговарачима. Тада нам је амбасадор Кутијеро рекао да ће за неколико дана Босна бити призната. Морион и ја били смо ужаснути. Рекли смо да ће то бити велика грешка са трагичним последицама ... Рекли смо да би такву одлуку требало бар одложити, како би се узеле у обзир примедбе све три стране. Јер, заиста је глупост правити референдум о тако важним питањима, каква је држава, у коме једна страна не учествује и онда једноставно рећи да је резултат тог референдума 2:1“.⁸

Признање Македоније било је отежано, због става Грчке. Прва је ту републику признала Бугарска, већ 16. јануара 1992, али не и македонску нацију, чиме су изражени циљеви из позадине и историјске претензије Бугарске на ту територију.

Признањем сецесионистичких република, супротно елементарним правилима међународног права, а посебно њиховим пријемом као „мирољубивих“ у јекну грађанског рата, у чланство Уједињених нација, уз истовремено колективно кажњавање преосталог дела Југославије и целокупног српског народа, створен је тотални правни хаос с катастрофалним последицама чији се домети још не могу сагледати.

Полазна основа за признање држава јесте доказ о стабилности власти, њеној ефективној контроли на целој територији и њеној способности да васпостави правни поредак и заштити основна људска права.

⁷ *Direction Générales des Etudes: La Crise dans l'ex Yougoslavie*, Parlement European, Sér. Politique 18/1993, p. 172.

⁸ „Политика“, 5 фебруара 1994, стр. 3.

Ниједна од четири признате републике није у време признања испуњавала наведене услове, а у Хрватској и Босни и Херцеговини вођен је крвави грађански рат. Хрватска власт контролисала је мање од 70 одсто своје територије, а босанскомуслиманска и хрватска власт заједно око 30 одсто, али су и они водили међусобне борбе. О кршењу људских права и тешким злочинима које су починиле сецесионистичке снаге Европска заједница била је до детаља упозната. Посеђовала је доказни материјал о масакрима над српским становништвом у Славонији од стране милицијских снага Хрватске, о масовним гробницама у Пакрачкој Пољани, где је покопано више од 2.000 лица, међу којима и много деце, о попаљеним српским селима у околини Бјеловара, Грубишног поља и Пакраца, о уништеним православним храмовима. Преко свега тога ћутке се прешло. Акти о признању нису се заснивали на квалитету нових држава, него су били у функцији остварења „нове архитектуре Европе“.

Притисак који је извршен кроз признање показао се као контрапродуктиван. Он је охрабрио екстремне националистичке и шовинистичке снаге и створио предуслове за прерастање локалних непријатељстава у материјални рат. Међутим, сви детаљи у вези с разарањем Југославије још нису познати. Ипак, на основу приступачне грађе, може се поуздано закључити да је Југославија разорена плански, при чему су унутрашњи проблеми и спорови вешто укомпоновани у процес диригован споља. Водећу улогу у томе имала је Немачка, о чијој су закулисној политици пре ерупције југословенске кризе објављене документоване студије.

Југословенска криза је поделила земље Европске заједнице. Немачка је, од првог дана, одлучно стала на страну сецесионистичких република, захтевајући њихово безрезервно признање. Балкан је у медијској кампањи Немачке и тога пута, као и у претходним временима, приказан као „буре барута“, а српски народ као „реметилачки“ чинилац у том региону. Основна линија медијске кампање сводила се на констатацију да је Југославија „вештачка творевина“, „један несрећан историјски догађај“ осуђен на изумирање. Акт о сецесији узет је као свршени чин, на основу којег треба артикулисати политику Европе. Вешто су у све то укључене „културне разлике“, „верски сукоби“, конфронтација „бољшевика“ из Београда и „демократа“ из Загреба и Љубљане. Бон је на тој линији наступао одлучно и бескрупулозно. Позиције осталих чланица Европске заједнице и САД биле су различите. Француска је указивала на потребу за очување територијалног интегритета Југославије, али се председник Митеран већ јула 1991. приклонио немачкој политици. Велика Британија је указивала да би распад Југославије могао постати опасан преседан за многе регионе у Европи. Генерални секретар УН Перес де Куелјар нашао је за потребно да укаже на опасност коју носи признање сецесије у односу на цео систем Уједињених нација. Немачка је остала упорна, и у томе је успела. Председник Француске Митеран, приликом сусрета са својим немачким колегом Хелмутом Колом, септембра 1991, пружио је уверавања да ће Француска

следити политику разбијања Југославије. Кол је лоцирао проблем у систем Јалте, осетљиву тачку за све Французе, наглашавајући да Француска нема за чим да жали, јер јој „Велика тројица“ нису дозволила да учествује у преуређењу послератног света. Уједињена Немачка, свесна своје снаге, користила је опробане дипломатске методе, прво убеђивање, потом притисак и, на крају, прибегла је уценама. Било је то време када су обављане завршне припреме за Маастрихт, па је, с крајњом бруталношћу, поставила својим западним партнерима признање сецесије Хрватске и Словеније као услов свог прихватања Маастрихтског споразума, којим је, поред осталог, предвиђана и заједничка политика будуће уније. Пред дилемом: очувати кохезију Дванаесторице или признати уједињеној Немачкој да у једном потпуно новом окружењу, после распуштања Варшавског пакта, сама слободно корача, Француска и Велика Британија, а за њима и остале чланице, определиле су се за прву варијанту. Југославија је принета као жртва на олтар Европске уније пред ултиматумом уједињене Немачке, који је испоставила 16. децембра најавом једностраног признања. Мало је наде да се мир на једном континенту може обезбедити применом двају различитих политичких филозофија: интеграцијом, на једној, и дезинтеграцијом на другој страни. Питање је, такође, шта се може очекивати од супранационалне Уније чији је први „заједнички“ наступ на међународном плану био разарање једне суверене државе, гажење елементарних правних правила и моралних начела. Пре би се могла поставити теза о ренесанси једне империјалистичке политике, по узору на оне с краја 19. века, али чије уобличавање тек предстоји. Немачка је наступила офанзивно на много ширем плану него што је Југославија. Дискретно је поставила захтев да буде уврћена међу сталне чланице Савета безбедности као „велика сила“; званичним пријемом Курта Валтхајма од стране Хелмута Кола, уз највише државничке почести што је био изазов за САД, одбијањем Немачке да по хитном поступку измени Устав и пошаље војнике у Персијски залив, ставила је до знања САД да се њени национални и државни интереси не поклапају у целини с америчким интересима. Да ли ће Немачка, као доминантна сила у Европској унији, и надаље одређивати правац „заједничке“ спољне политике зависи од развоја односа у светским размерама, посебно на тлу Азије. Сукоб између чланица Европске уније око Југославије до недавно је вешто прикриван, али се већ Немачка јавно прозива као главни кривац за југословенску драму.

Став САД према југословенској кризи бележи интересантну кривуљу, могло би се рећи без преседана у америчкој историји. Наиме, одступило се од традиционалних доктрина, које су сматране светињом у америчкој политици. У првој фази решавања кризе, САД заузеле су став да све то не задире у њихове виталне интересе, те да спор треба третирати као регионални, и препустити га Европској заједници. У мери у којој су се односи са СССР-ом копликовали, нарочито када се заоштрила борба између Горбачова и Јељцина у вези с даљом судбином СССР-а, југословенски проблем посматран је из другог угла. Нестајање

једне државе са међународне сцене путем консензуса пројектовано је на Совјетски Савез. С друге стране, грађански рат у Босни и Херцеговини укомпонован је у стратегију и тактику решавања блискоисточне кризе. Америка је испољила нескривене амбиције и симпатије за муслиманску страну у Босни, снабдела их је илегално најмодернијим оружјем и, коначно, упутила своје војне стручњаке за инструкторе муслиманске војске. Тај рат, у којем је пронашла свој интерес, коштао је Америку веома мало, а што је још важније – није се проливала крв америчких војника.

Југословенска криза, стицајем околности, нашла се у вртлогу светских збивања. Досадашњи неуспеси у њеном решавању произишли су, с једне стране, из околности да је интернационализацијом отргнута од своје органске позадине и везана за различите, често антагонистичке интересе главних актера на међународној сцени. С друге стране, неуспех је произишао из покушаја наметања решења која немају ни историјско, ни теоријско, ни позитивно правно покриће. Коначно, произишли су и из серије погрешних прорачуна. Није претерано рећи да је неуспех, у целини, одраз патолошког правца који је захватио савремене међународне односе, у судару различитих геополитика и једног идејног кошмара, до којег је дошло због напуштања елементарних правних и моралних стандарда, а без јасне визије будућности и нових принципа који би били прихватљиви за свет у целини.

Противуречности до којих је дошло између нормативне сфере и политичких императива које су зацртале две доминантне силе у после-совјетској ери – САД и Немачка, дискредитовале су целокупан правни поредак и свет увеле у фазу крајње неизвесности. У том смислу југословенска криза и однос Запада према њој премашују локалне оквири. Југославија је сада микрокозма проблема који тиште светску заједницу у целини. „Прародитељски грех“ починила је Европска заједница одредивши се за разарање Југославије без перцепције о безбедности Балкана и ширег базена Средоземља. Кумулативни ефекат међународних и унутрашњих околности условио је разарање Југославије и прерастање кризе у грађански рат, али одговорност за рат има претежно међународни чинилац. Да би се дошло до чврстих параметара на основу којих се може оценити природа тог рата, треба извршити градацију свих облика насиља и интензитета борбених дејстава до којих је дошло у процесу разарања Југославије, идентификовати субјекте у непријатељствима, утврдити локус насиља и идејну основу на којој је поведена борба.

Карактеристике грађанског рата

Наука међународног права је једнодушна у оцени да су међународно признате границе држава основна одредница у дефинисању грађанског рата и оцени легалности употребе силе. Међународно признате границе су стуб који дели грађански рат од међународног рата. Границе Југосла-

вије утврђене су међународним уговорима потписаним: у Сен Жермену – 10. септембра 1919, Тријанонском – 4. јуна 1920, Севру – 10. августа 1920, Нејским – 27. новембра 1919, Протоколом потписаним у Фиренци 1926, Рапалским уговором од 12. новембра 1920. и Римским уговором од 27. јануара 1924, као и Мировним уговором са Италијом 1947. године. Сви ти уговори део су система који ни у целини, ни појединачно, у односу на конкретне уговоре, није доведен у питање, нити је постављен захтев за њиховом ревизијом или окончањем. Став да су признањем сецесионистичких република васпостављене нове границе, на основу принципа и одлука АВНОЈ-а, правна је бесмислица и политичка иронија. Признање је једнострано политички акт којим се констатује појава нове државе и, евентуално, изражава жеља за успостављањем дипломатских односа. Једностраним актом не могу се изводити територијалне промене, нити било каква прекрајања, не могу се наметати ни права, а још мање обавезе трећим државама. *Pacta tertiis nec nocent nec prosunt* – освештало је правило међународног права, потврђено и чланом 34 Бечке конвенције о уговорном праву. Позив на АВНОЈ у време када се у Европи спроводи деидеологизација међународних односа, када се комунистичког наслеђа одричу чак и лидери сецесионистичких република, не може се оквалификовати другачије сем као чиста иронија. Јер, АВНОЈ саставни је део социјалистичке револуције, а са међународно-правног становишта његове одлуке су ништавне; донете су за време окупације земље, а тада се не могу изводити никакве административне, ни територијалне промене. Ни пријем држава у Уједињене нације не значи аутоматско признање граница, што је често наглашавано у разним телима ове организације. На пример, Израел је више од четрдесет година члан УН, а још нема утврђене међународне границе. Поступак утврђивања граница је сложена операција, чији је основ међународни уговор, после чега следи делимитација и демаркација. Тај процес тек предстоји након окончања непријатељстава на територији Југославије.

Границе између федеративних јединица у СФРЈ биле су и остале административне – биле су само линије разграничења надлежности унутрашњих органа. Те „границе“ су у целини биле утопљене у међународне границе Југославије, што је потврђено чланом 5, став 1, последњег устава, који гласи: „Територија СФРЈ је јединствена и сачињавају је територије социјалистичких република“. Из тога произилазе два основна закључка: *прво*, рат који се води унутар међународно признатих граница унутрашњи је сукоб, и остаће такав све до тренутка када преостали део Југославије, правничким језиком означен као држава претходница, не да своју сагласност на промене граница, и све дотле док се на међународном плану не реши судбина уговора којима су те границе утврђене, и *друго*, преостали део Југославије, који наставља државноправни континуитет, налази се у ратном стању јер је субјективитет те земље нападнут. Сецесија је акт агресије. Југословенска народна армија је, према уставу земље и према правилима међународног права, од тренутка отпочињања непријатељстава стекла право *iure belli*,

тј. право на употребу силе јер је доведен у питање територијални интегритет земље. Околност да је ратна позорница ограничена само на поједине зоне у сецесионистичким републикама неважна је за правну квалификацију те ситуације. Субјекти који су учествовали у ратним операцијама своде се, с обзиром на њихов циљ, на снаге које се боре за очување и континуитет државе, с једне, и за сецесију, односно стварање нових држава, с друге стране. То је одлучујући критеријум за оцену рата на простору Југославије. Реч јесте о унутрашњем сукобу, али за разлику од стандардних грађанских ратова, који се воде ради промене друштвено-економског система, или само режима, унутар датих граница, као што је случај у Авганистану, рат на простору Југославије био је рат за отцепљење и формирање нових држава на етничкој основи. Односно, то је рат за промену територијалног статуса, што га издваја из скупине стандардних грађанских ратова. Религиозни моменат, с изузетком муслиманске стране, има другоразредни значај. Религија је на тим просторима била одувек укључена у политички процес као саставни део етноцентризма. У Хрватској, имала је традиционално додатну функцију, још од времена инквизиције, преко „НДХ“, све до сада; религиозне разлике коришћене су да би се рељефније представио и сатанизовао непријатељ, да би се описао „цивилизован запад“ и „варварски исток“.

У Босни и Херцеговини, на супрот томе, религиозни фундаментализам, садржан у „Исламској декларацији“ Алије Изетбеговића, био је основ политике муслиманске стране. Под притиском САД, Изетбеговић је извео неке козметичке исправке, чак се и усмено у једном тренутку оградио од тог програма, али унутрашње устројство муслиманске минидржаве потврђује наведену констатацију. Религија је за муслимане мотивациона снага у борби, при чему религиозно виђење правде, људске среће итд., записано у Корану, има одлучујући значај. Религиозни фанатизам стекао је додатну потпору кроз долазак „муџахедина“ у Босну, и кроз обилату финансијску помоћ коју су исламске земље пружиле муслиманској страни, која је условљена спровођењем одређене фундаменталистичке политике.

Било би погрешно негирати религиозни моменат и на српској страни у Хрватској и Босни и Херцеговини, мада се јавио у другачијем контексту. Пред терором сецесионистичких снага, са свежим сећањем на геноцид у Другом светском рату, осећањем преваре и издаје коју су доживели у социјализму и осећањем напуштености од стране „историјских савезника“, Срби су се хомогенизовали и збијали редове уз ослонац на традиционалне вредности, првенствено на православље, захваљујући којем су сачували идентитет кроз пет векова ропства под Турцима, и на Србију као своју матицу. Основни разлог за стварање јединственог српског фронта, уз превазилажење некадашње поделе на „четнике и партизане“, била је егзистенцијална угроженост српског народа пред агресивним национализмом у име којег је изведена сецесија.

Непријатељства су имала развојну путању и ширила су се од Словеније, преко Хрватске, ка Босни и Херцеговини, и тек на одређеном степену прерасла су у рат. Отпочела су пре прокламовања сецесије, повременим индивидуалним, а понегде групним терористичким нападима на припаднике ЈНА и на насеља с претежно српским становништвом, подметањем експлозива на јавним местима, и слично. У околини Дубровника 1989, Госпића 1990. и другим местима Хрватске, минирани су стамбени објекти чији су власници били Срби; у Каштелима, крај Сплита, минирао је киоск Новинске куће „Борба“ из Београда, а током 1989. и 1990. у Осијеку, Загребу и Карловцу спаљивана је јавно београдска штампа. Србима су упућивана протестна писма, уз захтев да се иселе из Хрватске. Хиљаде службеника српске националности отпуштено је са посла током 1990. и 1991. Оружани инциденти и убиства били су честа појава, од којих је најозбиљнији био напад хрватских специјалаца на милицијску станицу у Пакрацу 6. априла 1991. године. Формиране су у Хрватској посебне јединице, као одреди народне заштите, величине од десетине до хиљаду људи, за обављање субверзивне делатности. Убациване су у акцију и специјалне јединице, обучене у црно, са словом „У“ на грудима, симболом усташтва. Поведена је интензивна психолошко-пропагандна активност, усмерена првенствено против Југословенске народне армије. Председништво СФРЈ донело је одлуку, 9. јануара 1991, о разоружању свих паравојних јединица, али су Словенија и Хрватска одбиле да је спроведу у дело. И не само то, обе федеративне јединице оспориле су важност савезних прописа на својој територији. Након учесталих оружаних сукоба, између хрватских паравојних снага и Срба, који су се спонтано, из страха, наоружавали, Председништво СФРЈ донело је 9. маја одлуку о постављању јединица ЈНА и савезне полиције на територије са српским живљем ради раздвајања од хрватских снага. Међутим, ни тај поступак није обезбедио резултат, јер су те јединице постале мета напада. Непријатељства су се ширила и, постепено, обухватила целу територију Словеније и Хрватске.

Након серије инцидената, у Словенији је дошло 27. јуна до сукоба већих размера. Следећег дана, Савезна влада наредила је тренутни прекид непријатељстава, што су прихватиле обе стране, али је 2. јула дошло до обнове непријатељстава. Председништво СФРЈ је 18. јула донело одлуку да се ЈНА повуче из Словеније, чиме је *de facto* признато отцепљење те републике.

У Хрватској и Босни и Херцеговини ситуација је била много тежа. Објекат напада паравојних снага није била само ЈНА, као у Словенији, него и насеља са српским становништвом, које је пружио организовани отпор сецесионистичким снагама и, преко својих представника, изразило жељу да остане у Југославији. Хрватска стратегија састојала се од две компоненте: паравојних снага, које су убрзо преименоване у регуларне, и терористичких група, које су наслеђене из илегалне фазе борбе, али које су остале сталан елемент у хрватској политици.

Министарство одбране Хрватске издало је акт под називом „Упуте о задацима, организовању и дјеловању Одред народне заштите Републике Хрватске“, у којем је ЈНА приказана као „четничка ... окупаторска војска“, сила која има задатак „да уништи демократију“, па јој, доследно томе, „није мјесто у Хрватској“. Одредима је дат задатак да „малим“ стварима „отјера ЈНА у своју Србију“, без употребе силе, како се не би иритирала светска јавност. Остали задаци наведени су у 10 тачака, између осталог: „Паркирајте Ваша возила тако да не могу излазити са својима, испразните им зрак у гумама ... гурните им чачкалице у браве њихових станова да не могу ући ... Будите их ноћу телефоном сваких пола сата. Не разговарајте са њима и члановима њихове обитељи ... Немојте их помагати у било чему ... Не дозволите да се ваша дјеца играју са њиховом ... Једноставно им покажите да су непожељни. И они имају само живце, дуго неће издржати“. Са терена су стизали извештаји о барикадама на путевима и око касарни, о претресима и отимању војних возила, малтретирању припадника ЈНА, хапшењу и одвођењу у непознатом правцу. Отуда није мали број припадника ЈНА који се још воде као „нестала“ лица.

Након присилне мобилизације резервног састава МУП-а и Збора народне гарде, отпочеле су борбене акције ширих размера, које су се сукцесивно шириле наредних месеци. Од средине јула до средине августа 1991. изведено је 13 напада на ваздухоплове Југословенске народне армије. У борбу су убачена најмодернија оружја из арсенала земаља НАТО-а. Док су сукоби, до средине августа, према дневним извештајима, трајали само по неколико сати, крајем августа трајали су по неколико дана. На пример, 22. августа сукоб на подручју Глина–Петриња–Сисак трајао је три дана, уз мноштво погинулих на обе стране. Готово по правилу, сукоби већег интензитета праћени су у позадини масакрима српског живља. Тако су 22. августа снаге МУП-а Хрватске извршиле масакр цивилног становништва у селу Кињачка, у близини Сиска. У селу Цивљанима (Врлика) припадници ЈНА, након истеривања припадника Збора народне гарде из тог српског села, нашли су измасакриране лешеве цивила. Сцене су се понављале из села у село, из месеца у месец. Масакр Срба у околини Подравске Слатине 9. децембра, у селима Александровац, Сладојевци, Нова Цабуна и Мачковац, који су извршили припадници специјалне „А“ чете Збора народне гарде, остаће забележен као реприза оног што се дешавало у Јасеновцу 1941. године. Цивили који су преживели били су уморени ињекцијама које је давао др Жељко Буторац, лекар из Подравске Слатине.

Од краја септембра до краја децембра 1991. хрватске снаге су изводиле дневно по 15 напада, у просеку, и то плански, синхронизовано, обухватајући простор од Славоније до Далмације. Тај број се 23. децембра повећао чак, на 28 напада. Генерал Кадијевић, у својству савезног секретара за народну одбрану Југославије, председник Милошевић и председник Туђман, у присуству лорда Карингтона, потписали су у Игалу Споразум о прекиду ватре, на основу којег је хрватска страна

преузела обавезу, поред осталог, да деблокира касарне. У наредна два дана, у жестоким, изненадним нападима насилно је одузето 30 касарни и других објеката. Рат се распламсао. У борбама са припадницима МУП-а и ЗНГ наредних дана, које су водиле јединице ЈНА на подручју Дрниша, Шибеника и у Крушеву (Скрадин), ради деблокирања касарни, заплена је већа количина хране с ознакама НАТО-а, као и ракете којима је илегално снабдевана хрватска страна. Протести савезног секретара за народну одбрану остали су без одјека. Према извештају Команде Книнског корпуса од 17. септембра 1991, операција спасавања одсечених гарнизона обухватала је фронт ширине 150 km, са борбеним дејствима која су захватала фронт ширине 210 km. Борбе су прерасле у фронтални рат. Штаб Врховне команде ЈНА оценио је, 30 октобра 1991, да је Хрватска, са својом оружаном силом, опремљеном најсавременијим оружјем, ушла у фазу тоталног рата против ЈНА, односно против Југославије. Ни у тој фази терористички акти нису изостали. У Осијеку, Винковцима и Сплиту физички су малтретирана деца војних лица 12. септембра 1991, а провале у станове војних лица, уз пљачку и одвођење укућана, биле су свакодневне појаве. У настојању да изнуде предају касарни у рејону Шибеника и Задра, 22 септембра 1991, снаге МУП-а Хрватске прибегле су најмонструознијим средствима; пред касарне су довели чланове породица официра – жене и децу, уцењујући их њиховим животима и захтевајући предају. Из кризних жаришта, пред терором сецесионистичких снага, дошло је до масовног егзодуса становништва.

Одлука о повлачењу ЈНА из Словеније, затварање ЈНА у касарне у Хрватској, а потом њено повлачење са територије Хрватске, охрабрило је сепаратистичке снаге и изазвало конфузију у самој ЈНА и фрустрацију српског становништва. Дошло је до дефинитивног распада ЈНА по националном кључу. Готово по истој шеми развијао се рат у Босни и Херцеговини, само нешто касније. И ту су појединачни напади на припаднике ЈНА отпочели у јесен 1991. године. Тако је, на пример, група наоружаних цивила напала 25. септембра војнике који су обезбеђивали објекат „Путниково брдо“ код Добоја, а 26. септембра непозната лица отворила су ватру на јединицу ЈНА на аеродрому у Бихаћу. У долини Неретве деловале су јаке хрватске терористичке групе с намером да се рат пренесе и на територију Босне и Херцеговине. На сам дан Божића, дошло је до сукоба у рејону Требиња, што је био увод у рат који се на простору Босне и Херцеговине распламсао у пролеће 1992. године.

Након повлачења из отцепљених република, локус насиља и непријатељстава у целини ограничен је на регионе настањене српским живљем, које је одбило да прихвати промену свог територијалног статуса. Рат је од тада попримио изразитију етничку обојеност, па и верску. Српски народ, лишен заштите своје државе, прешао је са спорадичног на организованог отпор, што је омогућено формирањем двају српских држава: Републике Српске и Републике Српске Крајине. Официрски

кадар бивше ЈНА из тих крајева солидарисао се са својим народом, и поделио његову судбину у најтежим тренуцима; на своја леђа преузео је терет борбе са сецесионистичким снагама.

Земље Европске заједнице и САД спремно су прихватиле сецесију као свршен чин; прихватили су, како је то много пута наглашавано, „чињенично стање“, што ће рећи да се на територији Југославије води грађански рат, праћен општим непријатељствима, и да је на деловима територије на којима се воде непријатељства васпостављена власт са којом је та организација ступила у преговоре. Признато је, такође, да непријатељства воде организоване оружане снаге, свака од њих под својом јединственом командом. Признато је, дакле, својство ратујућих страна сецесионистичким снагама, „побуњеним Србима“, али не и Југословенској народној армији, јединој легалној оружаној сили, што ће ући у историју дипломатије као својеврстан парадокс. Европски парламент је усвојио још 10. јула Резолуцију у којој је осудио „употребу силе од стране ЈНА“ у Словенији, али не и паравојне снаге које су насилно презеле контролу на граници и поубијале мучки припаднике пограничне страже. Министри иностраних послова Немачке и Италије, 15. септембра 1991, изразили су мишљење да ЈНА треба „одмах да се повуче из Хрватске“ јер Армија „осваја терене“. Француска и Немачка покренуле су иницијативу да се одмах упуте војне снаге у Хрватску, али та идеја није остварена услед отпора Велике Британије. Савет безбедности усвојио је 25. септембра Резолуцију бр. 713 о ембаргу на увоз оружја за Југославију, али то није била препрека да Запад континуирано наоружава Хрватску. На линији тог политичког курса био је и акт Европске заједнице од 6. октобра, којим се „осуђује узурпација власти од неких чланова Председништва“. Непојмљиво је како се могла конструисати теза о „освајању“ сопствене територије, коју је по Уставу ЈНА била обавезна да брани, или „узурпација“ власти од стране чланова Председништва који су лојално обављали своје функције, насупрот онима који су напустили своја радна места. Међутим, прелазило се преко свих нелогичности и разбуктавале су се навијачке страсти у корист сецесионистичких република, уз снажну медијску кампању и ширење лажних вести. Било је нелогично, исто тако, да једна од кључних фигура у сецесионистичком покрету, Стјепан Месић, под ултимативним притиском Запада, стане на чело Председништва 30. јуна 1991, након што је његова република већ обнародовала отцепљење.

Југословенска народна армија постала је кључна тачка у осуди Југославије, што открива суштину антијугословенског става Запада. Теза о ЈНА као „агресору“ не може се конструисати ни правно, ни чињенично. Југословенска народна армија била је „агресор“ онолико колико и британска армија у Северној Ирској, или на Фолкландима. А тамо није отишла са палминим гранчицама, нити са порукама о правима човека. Југословенска народна армија била је доведена у деградирајући положај противуречним ставовима Председништва СФР Југославије.

Када се воспостави стање рата у материјалном смислу, као што је то био случај у Хрватској или Босни и Херцеговини, стране у сукобу дужне су да поштују правила међународног ратног, односно хуманитарног права, а треће земље су дужне да остану неутралне у односу на сукоб. Обично су симпатије трећих земаља биле на страни легалне владе, а на то их је упућивала и правничка логика. У САД израђене су и доктрине на основу којих та земља није признавала владе које на власт дођу насилним путем. У случају Југославије, опредељење Запада било је на страни побуњеника, без икакве теоријске и правне диференцијације и поштовања легалних органа, без анализе идејних основа на којима је изведена сецесија и на којима је поведен рат. Није у питању грешка; пре се може закључити да је нелогичност у решавању кризе последица околности да нова геополитика није конституисана, па ће и случај Југославије остати подуже отворена рана Европе.

Југословенска криза постављена је у оквир „реалполитике“, уз тотално игнорисање права и правничке логике. А онда – *post hoc* – присетиле су се Европа и САД да постоји правни поредак; правнички језик покушали су да примене само на односе ратујућих страна *durante bello*, и то само у односу на грађански рат у Југославији, али не и на рат у Персијском заливу, који је један истакнути амерички правник дефинисао не као рат, него као једностран масакр, који је починила Коалиција, на челу са САД. Формиран је чак и „Међународни кривични суд“ за случај Југославије, чиме је цео правни поредак претворен у фарсу.⁹

У прилазу југословенској кризи Велика Британија, САД и Француска одступиле су од своје традиционалне политике, и од ставова своје сопствене науке. Ипак, мораће да потраже одговор на два фундаментална питања међународноправне науке: *права на побуну и права државе на одбрану*. Односно, мораће да одговоре на питање где је сада, после свега, граница права на одбрану и под којим условима право на побуну стиче легалитет. И то не због „бивше Југославије“ или српског народа, коме су нанели толико зла, него због односа у сопственој земљи: Велике Британије у Северној Ирској, на Фолкландима, у Гибралтару, Француске на Корзици, Канаде према Квибеку, САД према домороцима, Шпаније према Баскији ...

⁹ Опширније о Међународном кривичном суду: С. Аврамов, *Међународно кривично право и Повесља УН*, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 5/1994.

Војска у спољној политици Сједињених Америчких Држава

УДК 355/359:327(73)

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

Аутор, у уводном делу чланка, разматра односе између војске и (спољне) политике једне земље уопште, и посебно САД, као и неке специфичности (геостратегијске, историјско-развојне) те велике светске силе. У чланку су објашњени за САД неки специфични појмови као што су национална безбедност, национална и војна стратегија (сличности и разлике), национални безбедносни интереси и национални безбедносни циљеви, националне безбедносне обавезе, и друго. Аутор разматра јединство спољне и војне политике САД и видове учешћа америчког војног естаблишмента у формулисању и усвајању националне безбедносне и спољне политике САД, као и у доношењу одлука о заштити националних интереса и остваривању стратегијских циљева, а кроз рад Савета за националну безбедност, израду стратегијских и обавештајних процена, сагледава утицај војске на спољну политику Сједињених Америчких Држава. Војна подршка спровођењу спољне политике САД – од изградње савезничких и партнерских односа, демонстрирања силе, војног присуства на страним територијама и ангажовања у локалним и регионалним ратовима до пружања војне помоћи и испорука наоружања – значајан је вид учешћа војске у остваривању политичких интереса и стратегијских циљева САД, наглашава аутор.

На крају, аутор разматра улогу војске у спољној политици САД у новим међународним условима – у изградњи „новог светског поретка“, у чему САД имају водећу улогу.

Војска је, по правилу, инструменат политике једне земље, а спољна политика је део те опште (државна, национална) политике. У таквим релацијама војска је окренута према унутрашњости, тј. према одбрани земље од спољне агресије, а спољна политика је оријентисана према иностранству – ка успостављању и изградњи односа са другим земљама и међународним организацијама. У свим друштвено-политичким системима и режимима власти, међутим, војска на одређени начин утиче на спољну политику. Зависно од карактера друштвено-политичког система и услова тај утицај је већи или мањи, али он зависи и од геостратегијског положаја земље, њене опште политике, стратегије и ратне доктрине. У империјалистичким земљама, које воде политику експанзије или доминације, тај утицај је већи, а у земљама које су прокламовале и воде одбрамбену политику и ратну доктрину, утицај је мањи. Исто је, у

основи, са великим и малим земљама: војска, по правилу, има већи утицај на спољну политику првих, а мањи утицај у другим земљама.

Сједињене Америчке Државе (САД) од недавно су једина светска суперсила, која води спољну политику активну по карактеру и глобалну по размерама или простору. Стога оружане снаге САД имају велики значај како у формулисању, тако и у спровођењу спољне политике, што је, и по форми и по садржини, одређена специфичност, уз постојање и других америчких особености.

Специфичности Сједињених Америчких Држава

Специфичности Сједињених Држава могу се посматрати са становишта геополитичког и геостратегијског положаја САД, тока и начина прерастања САД у светску суперсилу, карактеристика њене политике и стратегије итд.

Геостратегијске повољности и рањивости

Сједињене Америчке Државе имају изузетно повољан геополитички и геостратегијски положај. Земља од 9,372.610 km² површине и са око 260 милиона становника има свега две суседне земље – на југозападу Мексико и на северу Канаду, чија је економска и војна моћ неупоредиво слабија. На истоку и југоистоку САД обезбеђене су водама Атлантског, а на западу – Пацифичког океана. С обзиром на то, територијални интегритет и безбедност САД могли би да буду угрожени само дејствима из ваздушног простора и са мора. Та опасност се у озбиљнијој форми јавила тек после Другог светског рата (изградња ракетно-нуклеарних снага и јачање стратегијских компонената ваздухопловних и поморских снага бившег СССР-а), а потенцијално ће постојати и у будућности (настајање нових регионалних, а можда и светских сила, с могућностима глобалног „пројектовања“ војне моћи).

Без обзира на реалну рањивост територије, САД објективно не би морале да имају јаке оружане снаге оперативно-тактичке намене, већ само снаге које могу успешно да парирају реалним опасностима – снаге поузданог детерента и ефикасне одбране од евентуалних ракетно-нуклеарних удара и напада из ваздушног простора и са мора. Међутим, у Другом светском рату и, касније, током четрдесет петогодишњег „хладног рата“, САД су изградиле веома снажну оружану силу, која превазилази потребе властите одбране и служи, пре свега, за подршку америчке спољне политике. Оне настављају да изграђују, квалитативно јачају и технички модернизују своје оружане снаге и после периода „хладног рата“. Упоредо, формулишу и усвајају нове стратегијске и доктринарне концепције њихове употребе у измењеним међународним условима и оспособљавају их за успешну заштиту националних интереса и остваривање својих стратегијских циљева као једино преостале светске суперсиле, која тежи успостављању „новог светског поретка“ са властитом водећом улогом.

Сједињене Америчке Државе, као самостална држава, постоје свега 200 година (Декларација о независности донета је 1776. године). У том периоду су од колонијалних посета прерасле у светску суперсилу освајањем нових територија, унутрашњим консолидовањем и афирмисањем на међународном плану. У првих сто педесет година постојања САД нису имале већи значај у међународним односима,¹ али су се систематски шириле освајањем и куповином нових територија,² а унутрашњи систем су изграђивале на основу Устава донетог 1781. године.

Територијални интегритет САД само једанпут је био угрожен дејствима споља (грађански рат 1861–1865. вођен је због унутрашњих односа). Било је то у рату са Великом Британијом 1812. године, због британског ометања слободне пловидбе америчким трговачким бродовима и спора у разграничењу са Канадом, тадашњом британском колонијом. Тај рат ниједној страни није донео непосредне користи, али је водио ка даљим уступцима Велике Британије – препуштањем територије садашњих федералних држава Мејн и Орегон Сједињеним Државама.

Поред освајања простора на Средњем западу и померању граница ка Далеком западу, кроз борбу са домородачким Индијанцима, САД су водиле у 19. веку два велика рата, из којих су изашле територијално веће, економски јаче и међународно афирмисаније.

У рату са Мексиком 1846. године (избио је због Тексаса, који су САД претходно биле прогласиле својом федералном државом) Сједињене Државе су изашле као победник и освојиле огромне територије, које сада, сем Тексаса, покривају америчке федералне државе Калифорнија, Невада, Нови Мексико, Аризона и Јутах.

Америчко-шпански рат од 1898. године (повод – ослобађање Кубе од шпанске колонијалне власти) означио је продор САД у унутрашњост Пацифика и избијање на Далеки исток. У том рату САД заузеле су Кубу, Порто Рико, Хаваје, Филипине и Гуам. Куби је, мировним уговором, одмах дата самосталност, Хаваји су анектирани, а Порто Рико, Филипини и Гуам су проглашени америчким поседима, с тим што су Филипини 1946. године добили независност.

Тако су САД, од првобитних 13 федералних држава, углавном помоћу војне силе, прерасле у државу од 50 федералних јединица, огромних простора и готово неисцрпних природних ресурса, што је значајан услов за добијање одређеног места и улоге у међународној заједници.

¹ Прво дипломатско представништво САД отворено је у Паризу 1776. године, а први амерички амбасадори упућени су у Велику Британију, Француску, Немачку и Италију тек 1893. године. У међувремену, развијена је конзуларна служба на основу одговарајућег закона донетог 1792. године (према *Frank & Wagnalls Standard Reference Encyclopedia*, New York, 1958).

² Луизијана је купљена од Француске 1803, Флорида од Шпаније 1823, а Аљаска од Русије 1867. године (*исто*).

Упоредо с војним продором ка Далеком истоку, пред крај 19. века САД окренуле су се и према Европи.³ Почеле су да отварају дипломатска представништва и да шире трговинске везе. Тиме су попримиле обележја светске силе у настајању, што се потврдило и афирмисало у светским ратовима који су следили. Наиме, у 20. веку САД учествовале су у два светска рата, у више од сто малих (локалних и регионалних) сукоба и у једном, за 20. век карактеристичном и специфичном рату планетарних размера – „хладном рату“.

Из Првог светског рата⁴ САД изашле су као призната светска сила, као (или већа) Велика Британија и Француска, а из Другог светског рата – као једна од две светске суперсиле. Исход „хладног рата“ потврдио је економску и политичку супериорност САД између осталог, захваљујући и суседним западним земљама, које су подржавале војну политику и напоре америчке администрације, у односу на главног ривала у међународним односима – Совјетски Савез. Из тог рата САД, изашле су као једина преостала светска суперсила, снажног политичког утицаја и велике економске и војне моћи.

Услови у којима су САД градиле свој престиж

Током Другог светског рата и одмах после његовог завршетка суштински је измењена геополитичка и геостратегијска слика света. Раније велике европске (и светске) силе: Велика Британија, Француска, Немачка, Италија и Јапан, из тог рата су изашле битно ослабљене – прве две економски исцрпљене, а остале, војно поражене, нису више могле да имају значајнију улогу у међународним односима. Уместо њих, на сцену светских збивања ступиле су две војне суперсиле – САД и СССР, које су стале на чело касније формираних војних савеза: *Североатлантског пакта* (НАТО) и *Варшавског уговора* (ВУ).

Као САД, из Другог светског рата и СССР изашао је војно ојачан и политички утицајан. Успоставио је доминацију у источном и југоисточном делу Европе и ширио утицај према деловима Азије, где је Кина приводила крају своју дугогодишњу револуцију. С ослободом на развијену структуру комунистичких партија у многим земљама и на антиколонијалне покрете, СССР ширио је и јачао свој политички утицај пре свега у Азији и Африци, али и у деловима јужне и западне Европе и у Латинској Америци.

Комунизам као идеологија и као покрет, који је имао извориште и потпору у СССР-у, био је у офанзиви и почео је озбиљно да угрожава капитализам, чији су главни заштитник и бранилац биле Сједињене

³ После рата 1812. године и догађаја који су следили, 1824. године проглашена је Монроова доктрина, којом је „упозорена“ Европа да се „држи даље од Западне хемисфере“, што је значило својеврсно изоловање САД од Европе, али и експанзију империјалистичке политике у Северној и Јужној Америци.

⁴ У Први светски рат САД ушле су тек априла 1917. године.

Државе. Тако су догађаји из периода одмах после Другог светског рата избацили САД на чело западног или тзв. слободног (некомунистичког) света, а СССР на чело социјалистичког (или „неслободног“, комунистичког) света. Створен је биполарни светски поредак у оштрој идеолошкој конфронтацији и исцрпљујућем војном надметању. Основне карактеристике тог периода су распадање колонијализма, појаве криза унутар капитализма и офанзивни наступ милитантног комунизма. У таквим условима САД, као водећа сила капиталистичког света, властита опстанак и просперитет и опстанак и реafirмисање капитализма, као система уопште, сагледавале су у политичком организовању и војном јачању, што је – као процена и као водич за акцију, унесено и у веома значајни документ – Извештај Савета за националну безбедност САД, бр. 68/49.⁵ На таквим гледиштима и проценама настао је највећи војно-политички савез – НАТО, и неколико других војних савеза и билатералних војних аранжмана, а по средини Европе и на њеном југу успостављен је ланац војних база са снагама САД и њихових савезника.⁶

Политика и стратегија националне безбедности

Сједињене Америчке Државе као свака друга земља, имају своју спољну и војну политику. Спољна политика се односи на усмеравање америчке дипломатске активности у свету, а војна политика на изградњу војне силе и доктрине њене употребе. Међутим, те две политике, у случају САД умногоме делују истосмерно – једна другу допуњују и подржавају, а њима се придружује још и политика обавештајних делатности, коју према иностранству спроводе Централна обавештајна агенција (ЦИА) и војне обавештајне организације. Те три политике обједињене су у политици *националне безбедности*, која је у много чему синоним појма *национална стратегија* (*националан*, у америчкој терминологији је синоним појма *државни*). Основни правци деловања те политике и стратегије усмеравају се на заштиту *националних* интереса и остваривање *националних циљева* и *парцијалних националних политика*.

Национална безбедност (National Security) у америчкој терминологији се дефинише као „заштита једне земље од свих врста спољне агресије, шпијунаже, саботаже, субверзија, узнемиравања и других непријатељских деловања“.⁷ Тај ужи појам, међутим, проширује се на заштиту националних безбедносних интереса и остваривање националних безбедносних циљева и националних безбедносних политика у свету. Политику и стратегију националне безбедности формулише и усваја Савет за националну безбедност САД у оквиру уставних и конгресних овлашћења. То је, уједно, место где се утврђују улога

⁵ *A Report of the National Security Council on US Objectives and Programs for National Security*, NSC-68, April 15, 1949.

⁶ Ланац војних база од југа Европе, настављен је преко југоистока Азије и Далеког истока, окружујући и блокирајући све тадашње социјалистичке земље Европе и Азије.

⁷ John M. Collins, *Grand Strategy*, Annapolis, Md. 1973.

и задаци оружаних снага у подршци спољне политике и глобалне стратегије Сједињених Држава.⁸

Стратегија се, у савременој америчкој теорији и пракси не сматра само као „вештина ратовања“, већ много шире. „Она (стратегија) ... није више искључиво ствар војске, нити се бави само оружаном борбом. Стратегијским питањима на највишем националном нивоу данас се баве људи у цивилу, исто као и они у униформи. Стратегија је вештина и наука о избору опција ...“, каже Џон Колинс. Из тако проширеног појма стратегије произашао је појам или концепт „националне стратегије“, који се означава још и као „општа“, „велика“ „глобална“ стратегија.

Национална и војна стратегија

Према америчком поимању тих појмова *национална стратегија* „спаја све чиниоце националне моћи у време мира, као и у време рата, како би се остваривали национални интереси и циљеви“. У оквиру тога постоје, на пример, политичка стратегија која се односи на унутрашње и спољне проблеме; економска (унутрашња и спољна) стратегија; национална војна стратегија итд. „Све се оне збирно сврставају у *националну или велику стратегију* (Grand Strategy) – у вештину и науку употребе (свих) извора националне моћи како би се постигли жељени нивои и типови контроле у односу на опасности које се јављају кроз претње силом или употребом силе, посредне притиске, дипломатска, саботажна и друга могућа средства, задовољавајући на тај начин националне интересе и циљеве САД“.⁹

„Велика стратегија“ и *војна стратегија* међусобно су испреплетене, нарочито када је реч о њиховој примени према спољном свету, али *нису синоними*, наглашава Џ. Колинс. Војна стратегија се бави питањима физичког насиља или претњом насиљем, и њоме се баве генерали. Великом стратегијом се баве државници, и она, по правилу, контролише војну стратегију. У конципирању и спровођењу војне стратегије, међутим, велики значај има војска, њено политичко и војно руководство (секретар за одбрану је политичка личност, функција).

Као светска суперсила, с претензијама на светско лидерство, САД према спољном свету воде упоредо глобалну и *регионалне стратегије*. Оне имају, на пример, једну стратегију за Европу, другу за Блиски исток, трећу за Југоисточну Азију и Далеки исток итд. Велика стратегија произилази из формулисаних и на највишем нивоу усвојених националних интереса, националних циљева, националних политика и

⁸ Ти задаци, крајње уопштено, могу се свести на одвраћање потенцијалних противника од напада на САД и њихове савезнике и на предузимање противмера (противнапади, противудари) уколико одвраћање не би успело, на заштиту америчких виталних интереса у свету и на ангажовање у остваривању националних стратегијских циљева. Када је у питању учешће војске у спровођењу спољне политике САД, ти задаци се проширују на изградњу савезничких и партнерских односа са другим земљама, на учешће у спровођењу спољнополитичких циљева, у јачању и ширењу присуства и утицаја САД у свету, и друго.

⁹ John M. Collins, *исто*, стр. 14. и 15.

националних обавеза. На њу утичу и основна обележја јој дају политички, војни, економски и други чиниоци, а ослања се на изворе националне политичке, економске, војне и друге моћи (шема 1).

Шема 1

Машица белуке сшрашећеје

Извор: према John M. Collins, исто, стр. 2

Национални безбедносни интереси обично се категорису као *витални* и *важни* интереси. Витални су они који утичу или могу утицати на безбедност САД и за чију су заштиту или очување САД спремне да употребе и војну силу. То су, пре свега, интегритет и суверенитет САД; сигурност америчких грађана и имовине у свету; слобода поморског, ваздушног и копненог саобраћаја који се користи у превозу роба и грађана САД, и безбедност савезничких и пријатељских држава и појединих региона.¹⁰ Јасно дефинисани, ти интереси чине „снажну потпору за чврсту стратегију“, наглашава се у војној штампи Сједињених Држава.

Национални безбедносни интереси САД, према томе, протежу се далеко изван властитих граница. У заштити тих интереса најзначајнија је управо војска.¹¹

Национални безбедносни циљеви, према америчкој интерпретацији тог појма, јесу национални циљеви који се односе на заштиту националних интереса, било да су они угрожени споља или дејствима изнутра, али и они којима се тежи остваривању неких жеља или намера. Национални безбедносни циљеви нису утврђена константа, већ су

¹⁰ Приликом посете земљама Блиског истока почетком 1996. године, амерички секретар за одбрану Вилиам Пери, у Ријаду (Саудијска Арабија), поред осталог, рекао је: „Спремни смо, ако је потребно, да се боримо овде како бисмо заштитили регион..., који је од виталног интереса за националну безбедност САД“ („Политика“ од 8. јануара 1996).

¹¹ „Остваривање америчких националних интереса и успешно вођење дипломатије захтева снажну војну силу...“, навео је у извештају Конгресу бивши секретар за народну одбрану Каспар Вајнбергер, 4. фебруара 1985. године.

подложни променама, зависно од разних, пре свега међународних околности, укључујући и промене у односу и констелацији снага у свету. Могу да буду непосредни, краткорочни, средњорочни, дугорочни и трајни циљеви. На пример, у првим годинама после Другог светског рата основни национални безбедносни циљ био је „зауставити ширење међународног комунизма и обезбедити опстанак и просперитет америчког друштва и система западне демократије“.¹² Тај циљ је касније проширен на потискивање или сузбијање комунизма и његово враћање у границе пре Другог светског рата (*Roll-back communisms*), а затим и на уништење комунизма као „највећег светског зла“ (Реган) – све то без ризика уласка у општи светски рат. Након остваривања тих циљева, у чему је војска такође имала важну улогу, основни национални безбедносни циљ постао је изградња „новог светског поретка“ с водећом улогом САД у њему. И тај циљ се остварује, или желе да га остваре, великим делом с ослоном на војну силу.

Националне безбедносне политике јесу „политичке опције које обезбеђују водиче ка постизању националних безбедносних циљева“. Тако је, на пример, из основног националног безбедносног циља, „спречити експанзију СССР-а и ширење међународног комунизма“, произашла политика (и стратегија) „обуздавања комунизма“ (*Containment Policy*), а из циља да се избегне општи светски, пре свега нуклеарни рат – политика детанта, политика преговарања и споразумевања са главним противником и ривалом у међународним односима. „Нови светски поредак“, као примарни национални безбедносни циљ, изграђује се (или покушава да се изгради) кроз политику јачања савезништва и партнерских односа, а основу за то чине оружане снаге.

Националне безбедносне обавезе, као четврти важан чинилац велике стратегије и глобалне политике САД, произиласе из савезничких односа и билатералних војних аранжмана, али и из „моралних обавеза“, насталих из промовисаног концепта заштите људских права.

Испреплетаност спољне и војне политике

Измењен карактер спољне политике

Спољна политика САД, каква је сада позната у свету, а конципирана у САД, настала је током и одмах после Другог светског рата. Основна обележја добила је током „хладног рата“, идеолошког конфронтирања и војног надметања САД са СССР-ом и Запада са Истоком. Значајна је компонента политике и стратегије националне безбедности и неодвојива је од војне политике и војне стратегије Сједињених Држава, а ослања се на економску и војну моћ земље и на савезништва у свету. Пре тридесет година, амерички публициста С. Харисон, у вези с тим је писао: „Америчка спољна политика у свом садашњем виду не би била

¹² Наведено у Извештају Савета за националну безбедност САД, бр. 68/49 (фуснота 5).

препознатљива чак и добро информисаном грађанину само једну генерацију старијем. Тек је Други светски рат учинио да се САД коначно појаве са својим активним и позитивним учешћем у потрази за властитом националном безбедношћу.¹³

Стенли Харисон, као и многи други аутори пре и после њега (на пример, Хенри Кисинџер), нагласио је неодвојивост спољне и војне политике, с напоменом да је немогуће да се оне посебно планирају и спроводе, јер „веома много утичу једна на другу и по главним питањима се допуњавају и ојачавају“.¹⁴

Неодвојивост спољне и војне политике САД у пракси се испољава кроз заједничко формулисање и усвајање националне безбедносне стратегије, планирање и спровођење заштите националних безбедносних интереса и остваривање националних безбедносних циљева и националних безбедносних политика.¹⁵ У тај процес укључује се и Централна обавештајна агенција, а повремено и друге владине организације задужене за односе са страним земљама и међународним организацијама.

Сарадња извршних органа

Истосмерност деловања, испреплетаност спољне и војне политике и тежња ка њиховом усклађеном деловању огледају се и кроз организацију и рад органа задужених за спровођење тих политика. У Државном секретаријату (Секретаријату за иностране послове) постоје бројне организацијске јединице које се баве војним (војно-политичким или политичко-војним) питањима, а у Секретаријату за одбрану (Министарство одбране) – органи који се баве питањима спољних послова. Између тих органа постоји веома тесна веза и сараднички однос. У Секретаријату за иностране послове посебно су значајне Управа (биро) за политичко-војне послове и Управа за питања помоћи у пословима безбедности. Те управе и неки други органи Секретаријата баве се питањима односа са војно-политичким савезима и местом и улогом САД у њима; војним, војноекономским и војнотехничким односима САД са страним земљама (политика војне помоћи и испорука наоружања и војне опреме другим земљама, на пример, у надлежности је тог секретаријата); питањима наоружавања и разоружавања, и преговорима који се воде у вези с тим; односима са Пентагоном и друго. У Министарству одбране једно од најважнијих је место заменика секретара одбране за политичка питања, којем су, поред осталих, потчињени помоћници секретара одбране за послове међународне безбедности и за послове међународне

¹³ Stanley L. Harrison, *Fashioning Foreign Policy*, „Military Review“, No. 3/65, p. 36-47.

¹⁴ Исто, стр. 43.

¹⁵ Изградња савезничких односа, контрола наоружања и разоружања, испоруке средстава ратне технике страним земљама и слично у суштини су војни послови, али се они не могу одвојити од спољне политике Сједињених Држава. У тим пословима, као и у веома разгранатим и разноврсним активностима снага САД у свету, веома су активни оба кључна министарства Владе САД (за спољне послове и за одбрану).

политике. Ту је и Агенција за питања војне помоћи иностранству и испоруке средстава наоружања и војне опреме (НВО) страним земљама.

Политичко-војни сектор у Државном секретаријату (МИП-у) и сектори за послове међународне безбедности и међународне политике у Пентагону (за њега се обично каже да је Стејт департмент у малом) организовани су на регионалном принципу, са одељењима, одсецима и рефератима за поједине регионе, подрегионе и земље. Између наведених организацијских јединица два секретаријата постоји непосредна и стална веза. Референти за одређене земље, на пример, два секретаријата, којима се у неким случајевима придружује и референт ЦИА, чине „тим“ за конкретну земљу (*country team*), без обзира што су организацијски и просторно раздвојени. Тако, ниједно важније питање које се тиче односа САД са неком земљом, како се наглашава у америчкој штампи, не решава се у Државном секретаријату без консултовања Секретаријата за одбрану, и обратно.¹⁶ Два секретаријата, сем тога, усвојили су Програм размене официра/службеника (*State-Defense Officers Exchange Program*), према којем се одређени број официра упућује на рад у Државни секретаријат, а одређен број функционера и службеника Државног секретаријата на рад у Министарство одбране и високе војне команде. Деташовани официри/службеници допуњавају сарадњу и обезбеђују усклађен рад два секретаријата.

Разлике у јединству

Мада постоји тежња да се спољна политика САД креира обједињеним напорима свих важних чинилаца задужених за односе с иностранством (или за деловање према иностранству) и да се остварује потпуна сарадња извршних органа („бирокупатских структура“) у планирању и спровођењу текућих акција и операција, то не значи да поједини органи Владе САД немају и своје посебне погледе на неке важне догађаје у свету, на видове америчког учешћа у тим догађајима и начине реаговања на њих. Ти погледи се обично испољавају као посебне процене и анализе, а у оквиру војних структура и као посебно формулисана војне стратегије, која је водич за остваривање националних стратегијских циљева путем употребе оружане силе. У тим проценама, студијама и анализама може да буде разлике у неким појединостима како у вези с конкретним догађајима, тако и у вези с начином реаговања САД на њих, али кроз њих се најчешће траже најкраћи путеви за остваривање циљева националне (глобалне, велике) стратегије. Евентуална одступања од односних начела те стратегије тешко могу да се спроведу,

¹⁶ „Само у једном дану оствари се просечно неколико стотина контаката између људи два секретаријата – састанци, телефонски разговори, размена дописа. Слични контакти остварују се такође свакодневно и између Државног секретаријата и команди видова оружаних снага“, каже се у једном документу Пентагона.

јер одлуке о свим важијим питањима доноси лично председник САД, понекад и уз обавезну сагласност Конгреса.¹⁷

Нарастање улоге војске у спољној политици САД

Од завршетка Другог светског рата САД одржавају веома јаке оружане снаге, структуриране и распоређене према захтевима и потребама стратегије националне безбедности.¹⁸ Сем обезбеђења интегритета и суверенитета земље, циљ одржавања и сталне изградње тих снага јесте да се и на тај начин САД афирмишу и потврђују као велика и водећа светска сила („снажан војни естаблишмент помаже да се стекне слика о САД као великој сили“, каже се у једном извору), и да се подржи њихова спољна политика и глобална стратегија с позиције силе.¹⁹

Према америчким гледиштима оформљеним у време „хладног рата“, мора да постоји усклађен однос између националних безбедносних интереса, националних безбедносних циљева и националних безбедносних политика, с једне, и јачине, структуре и распореда оружаних снага, с друге стране. Односно, оружане снаге морају да буду оспособљене и спремне да подрже спољну политику и дипломатију САД у остваривању наведених циљева.²⁰

Упоредо са јачањем војне силе, као снажног инструмента спољне политике и глобалне стратегије, јачао је војноиндустријски комплекс и његов утицај на унутрашња политичка и привредна кретања и на положај САД у свету, поред осталог и кроз институцију војне помоћи и извоз средстава наоружања и војне опреме.

Надметање сектора за престиж

Из наведених гледишта, али и из „потреба заштите националних безбедносних интереса и остваривања националних безбедносних циљева“, произашло је веома активно и реактивно ангажовање америчких војних чинилаца према спољном свету, али и до повремених или акутних поремећаја „усклађености односа“ између војске и органа званично

¹⁷ Неке самоиницијативне акције и операције према иностранству, како се наводи у америчкој штампи, предузима углавном Централна обавештајна агенција, али је мало вероватно да и оне, нарочито ако су већих размера и значајније, нису усаглашене и усмераване са самог врха.

¹⁸ „САД имају политичке, економске и стратегијске интересе у свету, који се морају промовисати кроз спољну политику, коју подржавају наше оружане снаге. Те снаге морају бити снажан и поуздан детерент, да буду лоциране у деловима света од виталног значаја за интересе наше спољне политике, довољно мобилне и јаке да заштите америчке интересе свуда тамо где би они били угрожени...“, навео је, поред осталог, Доналд Рамсфелд, бивши секретар за одбрану у свом годишњем извештају Конгресу за фискалну 1977. годину.

¹⁹ „Основни услов за успех једне владе у спољној политици је да она делује с позиција силе“, наведено је у реномираном часопису „Војна ревија“, бр. 4/77.

²⁰ „Знамо да само војна сила није довољна, али без ње не би било ефикасне дипломатије и успеха у преговарању“, говорио је бивши председник САД Роналд Реган (цитирано у Годишњем извештају бившег секретара за одбрану Каспера Вајнбергера Конгресу за фискалну 1988. годину).

задужених за спољну политику. То у америчкој војној и другој публицистици изазива дискусије, често и са супротним гледиштима о месту и улози војске у спољној политици државе. Наиме, једни сматрају да војска има главно или доминантно место и улогу у америчкој спољној политици,²¹ док јој други признају значајну, али не и одлучујућу улогу, е напоменом да су њена ангажовања према спољном свету контролисана, са највишег нивоа усмеравана, и да одговарају потребама и захтевима националне стратегије Сједињених Држава.

Неспорно, улога војске у спољној политици САД, је значајна и, понекад, у спровођењу неких националних циљева – одлучујућа. Али, тешко се може рећи да војска контролише и води спољну политику, која је уставно у искључивој надлежности председника државе.²² Међутим, извесно је, што се потврђује и кроз средства јавног информисања, да често постоје разлике у проценама војно-политичке ситуације и положаја САД у појединим деловима света, као и о мерама које треба предузети у конкретној ситуацији или за остварење неког жељеног циља. Такве разлике се разматрају и усаглашавају у Савету за националну безбедност, колективном органу у којем се спаја председничка и извршна власт Сједињених Америчких Држава.

Централна улога Савета за националну безбедност

Основе за садашњу спољну политику САД, као главног чиниоца у систему америчке националне безбедности, постављене су Законом о националној безбедности из 1947. године (*National Security Act of 1947*), којим су, у основи, кодификовани искуства и пракса из Другог светског рата, али и дати одговори на изазове „хладног рата“ и захтеве америчке глобалне стратегије. Законом о националној безбедности из 1947. године потврђена је главна одговорност председника САД за вођење спољне, као и војне политике (он је уједно, и врховни командант оружаних снага САД). Међутим, на основу тог закона, а на искуствима из Другог светског рата, када је постала значајнија улога председника

²¹ Крег Ендријус, у вези с тим, поред осталог, писао је: „Сасвим је очигледно да војска игра и да ће и даље играти главну улогу у формулисању и у спровођењу спољне политике САД“. И даље: „Војска такву улогу није добила властитим наметањем ... Она је ушла у спољну политику путем сложеног процеса позивања, делегирања и оспоравања. Шта више, како је технологија у све већој мери прожимала војне системе, а читаво становништво долазило у положај да осећа ризике војних подухвата, разлике између војних и цивилних улога војног естаблишмента постепено су се губиле“ (Craig Neal Andrews, *Foreign Policy and New American Military*, London, 1974).

²² У уставу САД из 1781. године, који је и даље на снази са одређеним бројем амандмана, председнику САД дато је, право да, уз сагласност Сената, склапа међународне уговоре и поставља амбасадоре, и да за поједине врсте делатности, укључујући и спољне послове, формира одговарајућа тела (секретаријати, департмани) и именује саветнике. Сходно томе, Секретаријат за спољне послове (Државни секретаријат) формиран је 1789. године, а главни саветник председника и најодговорнији за ту област постао је државни секретар, који је први по рангу у оквиру председничког кабинета (Влада САД).

САД у вођењу спољне политике, као и у ангажовању војне силе у рату изван властитих граница (у подршци савезницима), спроведена је до тада највећа „ревизија“ система националне безбедности Сједињених Држава. На основу тог закона, наиме, формиран је Савет за националну безбедност (СНБ), с председником САД на челу, ново министарство одбране, с измењеном структуром оружаних снага,²³ и Централна обавештајна агенција (ЦИА), која је саставни део (орган) Савета за националну безбедност.

Састав Савета за националну безбедност

Поред председника САД, који је и председник СНБ, у састав Савета, у својству *сталних чланова*, ушли су потпредседник САД, државни секретар и секретар за одбрану, као и *саветодавни или придружени чланови*, који долазе са функција помоћника председника САД за послове националне безбедности, директора ЦИА и начелника Здруженог генералштаба оружаних снага Сједињених Америчких Држава. Састанцима СНБ, који могу да буду редовни и ванредни, могу да присуствују и други високи државни функционери који се баве пословима националне безбедности, као што су директор Федералног истражног бироа (ФБИ), директор Агенције за контролу наоружавања и разоружање, директор Агенције за (нуклеарну) енергију, чланови Здруженог ГШ (начелници штабова видова ОС), директор Војне обавештајне агенције (ДИА) и Агенције за националну безбедност (НСА), стални представник САД у Савету безбедности Уједињених нација и, по потреби, поједини специјалисти (шефови радних и студијско-аналитичких група) за одређена питања. За редовно функционисање, у оквиру Савета, развијена је разграната шема сталних и привремених тела. Поред Сталног штаба, с помоћником председника САД за питања националне безбедности на челу, и Централне обавештајне агенције, која је орган СНБ, најважнија је тзв. *Ситуациона соба*, смештена у подземним просторијама Беле куће. Ту су и разни комитети, комисије и радне групе, које сачињавају представници разних ресора Владе САД, пре свега секретаријата за иностране послове и за одбрану и обавештајних организација.

Рад Савета за националну безбедност

Према Закону о националној безбедности из 1947. године, СНБ формиран је са задатком да „саветује председника САД о интегрисању унутрашње, спољне и војне политике укључене у систем националне безбедности, како би се обезбедило да видови оружаних снага и остали

²³ Пре доношења наведеног закона у оквиру оружаних снага САД није постојало РВ као посебан вид са својом командом и штабом. Ваздухопловне снаге су биле саставни део копнене војске, под њеним министарством и њеним генералштабом.

департмани и агенције Владе САД ефикасно сарађују на питањима која се тичу националне безбедности“. Временом, међутим, СНБ своје напоре све више је усмеравао на спољну политику, уместо на класичне проблеме националне безбедности. Тако сада углавном прати кретања у појединим земљама и регионима света и ради на проценама стања и положаја САД у тим земљама и регионима, као и у међународним организацијама и војним савезима.

Формирање СНБ унело је суштинске промене у политику и стратегију националне безбедности, посебно у вођење спољне политике САД, не само у организацијском него и у функционалном смислу. Пре формирања СНБ, председник САД обраћао се за помоћ у формулисању и спровођењу спољне политике првенствено државном секретару. После формирања СНБ, међутим, спољни послови, војска и обавештајне службе укључени су у обједињени систем националне безбедности, глобалну политику и стратегију формулише СНБ, а одлуке доноси председник Сједињених Држава. Тиме је улога Државног секретаријата у вођењу спољне политике значајно смањена, а повећана је улога војске и обавештајних служби.

У „Ситуационој соби“ СНБ непрекидно (дананоћно) прати се ситуација у појединим земљама и регионима света, нарочито у кризним регионима и жариштима сукоба. Ту се, на основу обавештајних и других података, израђују информације и билтени који се редовно, по потреби и ванредно, достављају председнику САД и члановима Савета за националну безбедност. „Ситуациона соба“ редовно има улогу командног места Врховне команде. У непосредној је и сталној вези са Центром националне војне команде у Пентагону, који такође непрекидно ради, као и са Оперативним центром Државног секретаријата и са Центром за индикаторе криза ЦИА.

На састанцима СНБ, чланови Савета (стални и саветодавни) и, евентуално, други државни функционери – шефови радних и студијских група, саопштавају своје мишљење о питањима на дневном реду, предлажу решење проблема, заузимају ставове и предузимају одговарајуће мере. Завршну реч даје председник САД, који доноси крајње одлуке, по правилу, на основу добијених предлога, а према уставним и конгресним овлашћењима и усвојеним начелима националне стратегије.²⁴

Улога обавештајних служби

У раду СНБ велики значај имају обавештајне службе, које обезбеђују податке за стално праћење ситуације у свету, раде обавештајне процене и анализе и предлажу акције и операције које треба предузети

²⁴ На почетку рада сваке нове администрације први и основни задатак СНБ јесте формулисање и усвајање нове националне стратегије, односно националне или председничке доктрине. Свака нова администрација, наиме, формулише своју националну стратегију, која може значајније да се разликује од претходне, нарочито после избора и инаугурисања новог председника Сједињених Америчких Држава.

ради заштите америчких интереса и остварења стратегијских циљева Сједињених Америчких Држава. Са највишег стратегијског нивоа према иностранству делује пет обавештајних организација: две цивилне (ЦИА и обавештајна служба Државног секретаријата) и три војне (ДИА, НСА и обавештајне службе видова оружаних снага). За усклађивање рада тих служби постоје одговарајућа координациона тела. Међутим, свака обавештајна служба за своје шефове или ресорне ministre, чланове СНБ, посебно обезбеђује обавештајне податке и процене, које они подносе на седницама СНБ или, у неким случајевима, непосредно председнику државе.

Мада постоји мишљење да ЦИА има највећу моћ и да спроводи највећу активност према иностранству, то ипак не мора да буде сасвим тачно. У оквиру тзв. америчке обавештајне заједнице *доминантно место имају и војне обавештајне службе*, које руководе веома развијеном обавештајном мрежом у земљи и у иностранству, и мноштвом средстава за развој разноврсних видова обавештајне делатности. Обавештајна агенција Министарства одбране (ДИА), на пример, руководи мрежом војних изасланстава и обавештајних центара, а обавештајно делује и преко војних саветодавних група и група за војну помоћ. Агенција за националну безбедност (НСА) обавља изузетно обимну и сложenu техничку обавештајну делатност из централе у бази Форт Мид, недалеко од Вашингтона, и бројних прислушних центара у свету. Обавештајне службе видова оружаних снага (КоВ, РВ и РМ) допуњавају делатност ДИА и НСА и непрекидно сарађују са ЦИА, која се у акцијама и операцијама ослања тежишно на објекте и средства (базе, бродови, ваздухоплови) видова оружаних снага. Резултати делатности војних обавештајних служби користе се као основа за израду *стратегијских процена*, које секретар за одбрану или начелник Здруженог ГШ подноси на седницама СНБ или лично председнику САД, с предлогом за предузимање војних мера.

У структури и раду СНБ војска је заступљена више него други ресори (Државни секретаријат, на пример). С обзиром на то, као и на чињеницу да се обавештајне информције и процене војске заснивају на подацима из више извора и на стратегијским проценама, војска има велики, ако не и доминантан утицај на рад СНБ – на усвајање ставова и доношење одлука о важним питањима из домена спољне политике, нарочито када је реч о ситуацијама које „захтевају“ војно ангажовање у заштити националних интереса и остваривању стратегијских националних циљева.²⁵

²⁵ Те „процене“ нису увек биле реалне и објективне. На пример, председник Кенеди је ушао у Вијетнамски рат под утицајем и на инсистирање војног руководства и САД претрпеле су пораз. Слично је било са покушајем инвазије на Кубу (Операција у Заливу свиња 1962) и у неким другим случајевима.

Учешће оружаних снага у подршци, али и у спровођењу спољне политике САД, може се посматрати кроз деловање САД у међународним односима са позиција силе, изградњу савезништва, присуство снага САД на страним територијама и демонстрирање војне силе, пружање војне помоћи и испоруке средстава НВО страним земљама и, најзад, кроз употребу војне силе у локалним и регионалним ратовима. Сваки од тих видова војне подршке спољне политике и учешћа војске у њеном спровођењу има одређене специфичности.

Политика са позиција силе

Сједињене Америчке Државе су током читавог периода „хладног рата“ тежиле да одрже војну супериорност како би могле успешно да парирају свом главном ривалу у међународним односима и да преговарају и споразумевају с њим с ослоном на војну силу. То су, заједно са својим савезницима и пријатељским земљама, у основи, и успеле. Супериорност у нуклеарним борбеним средствима одмах после Другог светског рата и током педесетих година искористиле су за промовисање политике застрашивања и претње одмаздом. Када је претња одмаздом постала мање убедљива, а употреба стратегијских нуклеарних оружја мање вероватна, САД окренуле су се политици детанта, политици преговарања и споразумевања, уз настојање да се избегне непосредно војно сукобљавање са другом војном суперсилом.

Већ почетком шездесетих година процењено је да стратегијске нуклеарне снаге нису више довољно снажан инструменат политике и дипломатије, па су САД своје напоре концентрисале на постизање и одржавање супериорности, пре свега квалитативне, технолошке, у конвенционалним снагама и средствима, на екстензивно војно присуство у свету, на учвршћење и јачање војних савеза, пре свега НАТО-а, на интензивирање војне сарадње са страним земљама, укључујући повећање војне помоћи и испорука средстава НВО, и на одлучније реаговање у заштити националних интереса и на спречавање ширења совјетског утицаја.

У тежњи за одржавањем војне супериорности и у деловању са позиција силе САД полазиле су од становишта да тиме утичу на одвраћање противника од агресивних поступака, на омекшавање тврдих линија у совјетском руководству, на психолошко деловање у правцу развијања сигурности код савезничких и пријатељских земаља у ваљаност „америчког нуклеарног кишобрана“ и конвенционалног „штите“, на блокирање совјетског продора према земљама „трећег света“ и друго.

Политику детанта и формалну поделу сфера утицаја САД користиле су не само за блокирање ширења совјетског утицаја према земљама „трећег света“, с ослоном на стратегијски добро распоређене

снаге и савезништво, већ и за посредно деловање према земљама и регионима у којима је СССР већ остварио присуство и утицај, па и према самом Совјетском Савезу. Упоредо с тим, САД систематски су наметале исцрпљујућу трку у наоружавању,²⁶ коју је СССР прихватио као изазов, уз настојања да у њој не изостане, а на неким пољима и да избије на њено чело, што га је неизмерно много коштало.

Ослонац на савезништво

У спољној политици и националној стратегији САД веома је значајан амерички концепт савезништва. На иницијативу САД, и под америчким вођством, првих година после Другог светског рата и током педесетих година развијена је мрежа војно-политичких савеза готово широм света: РИО пакт у Западној хемисфери од 1947,²⁷ НАТО у Европи (1949), АНЗУС пакт у Океанији (1951)²⁸ и Пакт Југоисточне Азије (СЕАТО) за Југоисточну Азију (1954). На иницијативу и за политичке потребе САД, а формално под вођством Велике Британије, био је формиран и пакт за Југозападну Азију, прво под називом Багдадски пакт (1955), а затим као ЦЕНТО пакт (1959).²⁹

Сједињене Америчке Државе су закључиле посебне војне (одбрамбене) *аранжмане* са неколико страних држава, од којих је посебно значајан аранжман са Јапаном од 1960. године, као и *специјалне војне односе* (са Израелом, на пример), којима је систем савезништва допуњен. У последње време, САД промовисале су програм „Партнерство за мир“ који се успоставља и спроводи између НАТО-а с једне, и појединачних држава Европе и дела Азије, с друге стране.

Кроз војне савезе и конфронтирање са Совјетским Савезом, САД јачале су властиту безбедност, учвршћивале унутрашњу стабилност, остваривале неометан привредни и друштвени развој, и учвршћивале и шириле вођство у западном, тзв. слободном или демократском свету. Уз помоћ савезничких и пријатељских држава, пре свега чланица НАТО-а и Јапана, САД извојевале су победу у „хладном рату“ и створиле услове, макар и краткорочно, за ширење присуства и утицаја и на просторе на којима их у време „хладног рата“ нису имале.

²⁶ Наметање трке у наоружавању економски слабијем противнику било је важна детерминанта америчке политике и стратегије седамдесетих и у првој половини осамдесетих година, што је – поред других узрочника, имало кобне последице по привредни развој Совјетског Савеза.

²⁷ Први мултилатерални уговор о безбедности и војној помоћи који су САД формирале и потписале после Другог светског рата. Обухватио је све земље Северне и Јужне Америке, сем Канаде, које су уједно и чланице Организације америчких држава. Куба је иступила из Пакта 1962. године.

²⁸ Септембра 1986. године, САД су суспендовале уговорне обавезе према Новом Зеланду, због новозеландске анти-нуклеарне политике.

²⁹ Пакт Југоисточне Азије (СЕАТО) престао је да постоји 1977, а ЦЕНТО 1979. године.

Једно од основних начела стратегије националне безбедности САД јесте да мора да постоји усклађеност између те стратегије и њених циљева, с једне, и јачине, структуре и распореда оружаних снага САД, с друге стране. Сходно томе, САД изградиле су веома снажне стратегијске нуклеарне снаге, нуклеарне снаге оперативно-тактичке намене³⁰ и конвенционалне снаге опште намене. Током „хладног рата“, просечно трећина оперативно-тактичких нуклеарних снага и конвенционалних снага опште намене (у неким случајевима или временским периодима – и до половине, за време рата у Вијетнаму, на пример) налазила се изван властитих граница – на страним територијама и на отвореним морима и океанима.³¹

Снаге САД налазиле су се (и налазе се, али значајно смањене) широм света, али тежишно у Европи и Медитерану (до 1989. године око 320.000 припадника КоВ и РВ и 26.000 припадника РМ у саставу 6. флоте), што је одражавало не само америчке процене војно-политичке и стратегијске ситуације већ и степен америчког интереса за Стари континент. После рата у зони Персијског залива, 1991. године, САД у својој глобалној стратегији повећале су значај том подручју. То се огледа, поред осталог, кроз размештај елемената копнених снага (КоВ и морнаричке пешадије) и стокирање већих количина тешког наоружања и опреме у неким земљама Средњег истока (Кувајт, Саудијска Арабија, Уједињени арапски емирати), као и кроз формирање посебне (пете) флоте за подручје Персијског залива и Индијског океана. У последње време, САД јачају војно присуство и на југу Европе ради ширења утицаја у земљама у којима тај утицај раније нису имале и ефикасније контроле ситуације у источном и средњем Медитерану. То се, пре свега, односи на подручје Балканског полуострва и новонастале државе на простору претходне Југославије.

Главнина снага опште намене која је лоцирана у САД чини стратегијску резерву, оспособљену и припремљену за ангажовање на преокеанским ратиштима, било у општем рату или у локалним и регионалним сукобима, у подршци спољне политике САД и остваривању њених циљева.³²

Присуство снага САД на страним територијама нема само војни него и политички значај. Сваки командант високе (здружене, регионал-

³⁰ Нуклеарне снаге оперативно-тактичке намене сведене су, просечно, на трећину ранијег стања, а стратегијске су у фази редуцирања према споразумима СТАРТ I и II.

³¹ Крајем 1995. године, САД имале су изван властитих граница око 250.000 војника: 120.000 у Европи и Медитерану, 90.000 у подручју источне Азије (Далеки исток) и на Пацифику, и око 40.000 војника у осталим деловима света.

³² „Војна стратегија мора да подржи циљеве спољне политике, која захтева снажан и поуздан нуклеарни детерент, снаге опште намене базиране у разним деловима света и мобилне снаге стратегијске размере довољно јаке да заштите главне америчке интересе ма где би они били угрожени“, рекао је бивши секретар за одбрану Доналд Рамсфелд у објашњењу војне политике САД пред Конгресом 21. јануара 1977. године.

не) команде је и „политички агент“, одговоран за развој пријатељских односа у свом региону и да се сви планови и акције његове команде ускладе са потребама и циљевима спољне политике Сједињених Држава. За боље усклађивање војних и политичких активности, при свакој таквој команди, налази се представник Државног секретаријата, који консултује и саветује команданта регионалне команде у вези с политичким, војно-политичким и војноекономским односима са страним земљама. На регионалне команде пренета су широка овлашћења и одговорности за сфере војноекономских односа САД са страним земљама. Од њих се тражи мишљење о томе коме и какву војну помоћ треба дати или ускратити, и какве ставове према појединим земљама одређеног региона треба заузети по питању испорука средстава НВО и војних технологија, као и да прате ток и утичу на реализацију закључених уговора, и друго.

Демонстрирање и употреба војне силе у политичке сврхе

Својеврсно демонстрирање војне силе јесте и само војно присуство САД на страним територијама, отвореним морима и океанима. Оно потврђује одлучност и решеност САД у заштити властитих националних интереса и у остваривању националних стратегијских циљева. Сем непосредног и сталног војног присуства на страним територијама, морима и океанима, демонстрирање војне силе испољава се и помоћу покрета трупа, спровођења вежби и маневара, стављања јединица у повишен степен приправности, предузимања делимичне мобилизације и другог, а све се то прати наглашеним саопштењима у средствима јавног информисања. Демонстрирање војне силе, у ствари, један је од основних видова коришћења војске у политичке (спољнополитичке) сврхе. Сједињене Државе су, према наводима истраживача познате институције Брукингс, само у првих тридесет година „хладног рата“ (од 1. јануара 1946. до октобра 1975), у 215 случајева користиле своје оружане снаге у политичке сврхе,³³ од тога шест пута према претходној Југославији, у вези с првом (1946–1948) и другом (1954) тршћанском кризом, укључујући и обарање два америчка борбена авиона изнад ДФРЈ новембра 1946. године.

Најповољније средство за демонстрирање војне силе, која је и одређени вид претњи и притисака, јесу ратни бродови.³⁴ То се потврђује и у случају 6. флоте, чији су бродови увек близу кризних жаришта или су део снага које САД ангажују у војним акцијама и операцијама у зони Медитерана.

Демонстрирање војне силе често је прерастало у непосредно војно ангажовање САД у локалним и регионалним сукобима, које је, у суштини, имало карактер *војних интервенција*. Једино у Кореји 1950. и

³³ Barry M. Blachman and Stephen S. Kaplan, *The Use of the Armed Forces as a Political Instrument*, Brookings Institution, Washington, D. C. 1976.

³⁴ „Носачи авиона су оличење активности спољне политике САД у појединим деловима света“, наводи се у истом извору.

у зони Персијског залива 1991. године САД војно су реаговале на спољну агресију изведену према њиховим пријатељским државама. У свим другим случајевима, почевши од уплитања и војног интервенисања у Трећи грађански рат у Кини 1946–1949. до војног ангажовања у Босни и Херцеговини, САД војно су „реаговале“ на унутрашња збивања у појединим земљама. Циљ тих реактовања готово редовно је био спавање режима наклоњених САД и/или успостављање њима оданих режима.

Војна помоћ и испоруке наоружања и војне опреме

Дуго је војна помоћ или помоћ у пословима безбедности (*Security Assistance*) била основни инструмент америчке спољне политике. У првим годинама после Другог светског рата та помоћ је била усмерена тежишно према земљама западне Европе, а касније је проширена на све земље које су подржавале америчку спољну политику или су се на било који начин супротстављале експанзији совјетског утицаја.³⁵ Временом, војна помоћ земљама западне Европе и Јапану замењена је комерцијалним аранжманима, што је био случај и са већином земаља „трећег света“. У последње време, значајнију војну помоћ примају само Израел, Египат, Турска и Грчка, а незнатну још 30 земаља у развоју. У програм војне помоћи или помоћи у пословима безбедности укључен је и програм Међународног војног образовања и обуке, према којем се у војним школама и центрима за обуку снага САД школују и обучавају припадници оружаних снага из око 100 страних земаља, укључујући и оне које су приступиле програму „Партнерство за мир“. Сједињене Америчке Државе, међутим, као одређену врсту војне помоћи третирају и редовне комерцијалне испоруке средстава НВО, помоћу којих настоје да, сем економске користи, остваре и одређене политичке интересе и стратегијске циљеве. У томе су веома важне војне саветодавне и техничке групе, као и војноекономска представништва, чијим посредством САД теже да остваре одређен утицај у војсци, али и у другим структурама земље домаћина. Америчка администрација је део послова из домена војне помоћи (саветодавна, оперативно-планска, едукативна итд.) препустила „приватним“ фирмама, тзв. војним професионалцима, организованим у посебне „некомерцијалне“ организације. Такве организације, уз отворену подршку званичних органа Владе САД, значајно су ангажоване у пружању помоћи снагама Републике Хрватске и Хрватско-муслиманске Федерације.

Према америчким проценама, војна помоћ је допринела војном јачању и бржем економском опоравку многих земаља, јачању система колективне безбедности и водеће улоге САД у њима, спречавању

³⁵ Између 1951. и 1961. године, америчку војну помоћ примала је и бивша СФРЈ. Вредност те помоћи, према америчким изворима, износила је око 630 милиона долара, а представљала је неку врсту „поклона“ за југословенско супротстављање СССР-у и инвестирање у наду да ће се Југославија приклонити Западу.

ширења совјетског утицаја према земљама „трећег света“, очувању самосталности тих земаља и, у многим од њих, јачању америчког утицаја.

Усмереност на светско лидерство

У последње време настале су суштинске промене у геополитичкој структури и војно-политичкој ситуацији савременог света, а упоредо с тим и у спољној политици и стратегији националне безбедности Сједињених Америчких Држава.

Оне су, у основи, оствариле најважније циљеве националне стратегије из периода „хладног рата“. Не само да су „обуздале комунизам“ и спречиле ширење присуства и утицаја СССР-а изван сфере утицаја која му је била призната, већ су у дуготрајном и вешто вођеном „хладном рату“, у којем је и војска имала велики значај, морално поразиле свог главног противника. Очувале су суштину концепта савезништва и задржале водећу улогу у НАТО-у, највећем и најважнијем војно-политичком савезу.

Измењена војно-политичка и стратегијска ситуација у Европи, па и у свету, наметнула је градитељима националне стратегије САД потребу за преиспитивањем стања и односа у свету, као и места и улоге САД у њему. Дилеме о томе да ли треба водити глобалну политику или се вратити у изолацију од пре Другог светског рата, да ли стремити војној супериорности или оружане снаге смањити на реалне потребе одбране властитог интегритета и суверенитета, како се поставити према концепту савезништва и друго, релативно брзо су превазиђене. Наиме, САД брзо и одлучно су се определиле за активну спољну политику и водећу улогу у међународним односима, за даљу изградњу војне силе и одржавање поуздане и трајне војне супериорности и за доградњу система колективне безбедности; определиле су се за изградњу „новог светског поретка“ са властитом водећом улогом у њему.

„Нови светски поредак“ и војска

Концепт изградње „новог светског поретка“ са водећом улогом САД у њему промовисан је, у ствари, још пре коначног завршетка „хладног рата“. Тај концепт је постао главни циљ националне или велике стратегије Сједињених Држава. Он условљава активну спољну политику САД, која се и у измењеним међународним условима води, и спроводи, с ослоном на економску и војну моћ САД и на модификовани систем колективне безбедности. Званично и у америчкој штампи наглашава се да се САД суочавају с повећаним изазовом глобалног економског надметања, али да им је и даље, ипак, нагласак на изградњи војне силе, јер процењују да је она важан чинилац политике изградње „новог светског поретка“. Позната је, на пример, изјава председника Клинтона из поруке нацији, од 25. јануара 1994, „да ће САД одржавати најјаче,

технички најбоље опремљене и најбоље обучене оружане снаге, чиме ће потврђивати америчко лидерство и подржавати демократске процесе у свету“.³⁶

Јаке, добро опремљене и обучене снаге САД, према гледиштима америчких политичких и војних стратега, чине „кичму стратегије националне безбедности“. Оне морају да буду способне да и у измењеним међународним условима, дејствују према циљевима спољне политике и националне стратегије, да одвраћају потенцијалне противнике од угрожавања безбедности САД и њихових савезника и да брзо и одлучно реагују на појаве угрожавања виталних националних интереса САД у свету. У вези с тим, секретар за одбрану, Вилиам Пери недавно је, поред осталог, рекао: „Ми се више не суочавамо са монолитном претњом СССР-а. Претње америчким интересима данас искрсавају из етничких сукоба, нуклеарне пролиферације и хуманитарних криза“.³⁷

Секретар Пери је навео три основна задатка који се у савременим условима постављају оружаном снагама САД, а сви се они односе углавном на захтеве за остваривање циљева националне стратегије и подршку спољне политике САД, која је усредсређена на изградњу „новог светског поретка“.³⁸

Војна супериорност у новим условима

Сједињене Америчке Државе настоје да и у измењеним међународним условима одржавају војну супериорност у односу на било којег реалног или потенцијалног противника. Под том супериорношћу не подразумевају се само јачина (бројност) и стратегијски распоред снага, већ (и пре свега) супериорност у квалитету и техничкој опремљености снага Сједињених Америчких Држава.³⁹ За одржавање жељене супериорности, која се према секретару Периу огледа још и у „недостижном квалитету америчких официра и подофицира, као и војника којима они командују и обучавају их“, предвиђена су додатна улагања у развој нових технологија, пре свега електронских, оптоелектронских и других, којима се обезбеђују могућности за успешно вођење медијског рата и још веће аутоматизовање бојишта.⁴⁰

Пентагон је одмах после завршетка „хладног рата“ сачинио студију у којој је назначено, као један од основних стратегијских циљева, онемогућавање појављивања нове светске силе која би била једнака

³⁶ Видети: Budget of the United States Government, Fiscal Year 1996, одељак: Projecting American Leadership Around the World, GPO, Washington, D. C. 1995, p. 11.

³⁷ William J. Perry, *Readiness at a Reasonable Cost*, „DEFENSE“ – 95, No 2, p. 3.

³⁸ Ти задаци су: одржавање јачине, структуре и борбене готовости према захтевима националне стратегије; одржавање значајног присуства на страним територијама, морима и океанима, и одржавање могућности за брзо реаговање на изазове и вођење тзв. континенси операција (исто, стр. 3 и 4).

³⁹ „Технолошка супериорност је симбол америчке војне моћи“, каже секретар Пери.

⁴⁰ У текућој фискалној години (тече од 1. октобра 1995) САД утрошиће за истраживање и развој 34,3 милијарде долара.

Сједињеним Државама, као што је то раније у војној сфери глобално био Совјетски Савез. Из тога произилази тежња Пентагона да задржи сигурну и трајну војну супериорност, јер сматра да је то важан услов за успех одвраћања (детерента) и за ефикасну подршку политике изградње „новог светског поретка“.

Тежња ка избегавању компромитовања и губитака у људству

Сједињене Америчке Државе настављају да одржавају снажно војно присуство у свету и јаку стратегијску резерву снага опште намене у земљи, која је припремљена и оспособљена за брзо реаговање на појаве угрожавања међународног мира и америчких националних интереса у свету. Оне, међутим, последњих година теже да избегну непосредно и самостално ангажовање тих снага у локалним и регионалним ратовима, нарочито ако то ангажовање условљава употребу и снага на копну. То, ипак, не значи да су се САД одрекле употребе војне силе када процене да су им угрожени национални интереси у свету, или да је угрожен светски мир, већ желе, пре свега, да избегну компромитовање код властите и стране јавности и велике губитке у људству.

У садашњим условима после „хладног рата“, САД теже да остваре своје политичке интересе и стратегијске циљеве, као и да „решавају“ међународне проблеме – који произилазе из поремећаја регионалних нестабилности, појава угрожавања међународне безбедности и хуманитарних страдања, невојним средствима – предузимањем акција и операција без оружане борбе. То су, пре свега, политичко-пропагандна, психолошка, обавештајна и друга деловања, политички и дипломатски притисци и принуде, економске блокаде и санкције, и друго. Неке од тих мера чине посебан вид насиља или рата, а иза њих редовно стоје јаке оружане снаге, спремне за употребу као „крајње средство“. Предузимају се са позиција силе и с ослонцем на њу, што је веома јасно испољено и у односу САД према проблемима који су пратили распад претходне Југославије, где су „невидљиви“ облици насиља допуњавани војном претњом и селективном употребом војне силе (бомбардовање циљева војске Републике Српске Крајине и Републике Српске и ангажовање снага за брзе интервенције НАТО-а у Босни). У тражењу „решења“ за проблеме као што су поремећаји регионалних стабилности, појаве угрожавања међународне безбедности и хуманитарна страдања, САД теже да не предузимају самостално мере које имају карактер насиља, већ да делују кроз међународне организације, као што су Уједињене нације, односно њихов Савет безбедности, НАТО и друге политичке и војно-политичке организације које имају обележја система колективне безбедности, а у којима оне имају доминантан утицај (СБ УН, РИО пакт) или водећу улогу (НАТО). При томе као економска и војно најјача и политички најутицајнија сила, с амбицијама за светским лидерством, САД јављају се у улози покретача иницијатива и организатора акција и операција на основу одлука које се доносе у оквиру тих

организација. У неким случајевима, оне се јављају и као главнокомандујући мултинационалним снагама („Пустињска олуја“ у Ираку, ИФОР у Босни).

Сједињене Америчке Државе настоје да сваки већи проблем из веома сложеног комплекса међународних односа, нарочито када се он решава помоћу војне силе, што је могуће више интернационализују. Чак и операција „васпостављања демократије“ (*Uphold democracy*), изведена према Хаитима, држави која је у непосредној америчкој сфери утицаја, спроводи се под заставом Уједињених нација. Кроз утицај у Савету безбедности УН и вођство у НАТО-у, програму „Партнерство за мир“ и другим билатералним и мултилатералним аранжманима САД настоје да обезбеде услове за бржу и сигурнију изградњу „новог светског поретка“ и властиту водећу улогу у њему. Лидерство у том поретку основни је циљ после политике „хладног рата“ и националне стратегије САД, а оружане снаге су једно од важних средстава помоћу којих тај циљ треба да се оствари. У таквим условима, наиме, утицај војске на спољну политику САД унеколико је смањен, али није смањена њена улога у подршци спољне политике и у остваривању циљева националне (глобалне) стратегије.

Бошко Антић, капетан бојног брода

Географски положај Италије определио је њену поморску оријентацију. Током целокупног развоја, та централна медитеранска земља је настојала да буде прва у том региону. Иако доследно реализује поморску стратегију НАТО-а, Италија има и своје националне интересе на Средоземљу.

Према „новом моделу одбране“, оружане снаге Италије се смањују, али се повећава ударна моћ ратне морнарице, која се групише тако да што ефикасније дејствује далеко од италијанских обала, уз јачање ваздухопловне компоненте.

Поред већ изграђених ратних бродова, планира се модернизација флотних снага с ослоном на властиту градњу бродова и производњу бродског наоружања и опреме.

Италија је сада најјача средоземна поморска сила, не рачунајући 6. флоту САД и ојачану Медитеранску ескадру Француске, која има тежиште дејства у Атлантском океану.

С изванредним положајем, делећи Средоземно море на источни и западни део и образујући са северном обалом Туниса Сицилијански пролаз, са својим снагама (поморске и ваздухопловне), базама и другим инсталацијама, Италија заузима значајну позицију у том делу света. Иако има задатке који се односе на европско копно, тежиште њеног деловања је на Средоземном мору. Италија има истакнуту улогу у стратегији НАТО-а, кроз коју се испољавају, истовремено, и национални интереси и циљеви.

Доктрина

У својој војној стратегији Италија доследно подржава НАТО и ЗЕУ, настојећи да у њиховој концепцији ангажовања на Средоземном мору заузме што утицајније место. За разлику од осталих европских сила (Немачка, Француска и Велика Британија), у сукобима између европске и америчке концепције функционисања НАТО-а у будућности не удаљава се много од Сједињених Америчких Држава.

Основу доктрине Италије чини став да своју безбедност може обезбедити колективном одбраном. На тај став стално утиче ситуација на Балканском полуострву, јер Италија жели што већи утицај на суседно полуострво и радо би спречила да тај утицај оствари Немачка, следећи

свој вековни став да Немачкој не треба дозволити излазак на Средоземље, бојећи се да ће она угрозити и безбедност Италије, ако не њену територију онда њене интересе у региону.

У све акције ЗЕУ на јужноевропском војишту Италија се активно укључила. Носилац је предлога за формирање *Ударних снага* Италије, Француске и Шпаније, које дејствују изван зоне НАТО-а. Своје ставове према ситуацији на подручју СФР Југославије Италија прилагођава ставовима НАТО-а и земаља Европске уније.

Италија је прихватила доктрину НАТО-а за употребу ваздушних и поморских снага, а она обухвата ешелонирани и концентрични борбени распоред противваздушних, противподморничких и противбродских снага. Таквим распоредом обезбеђују се најповољнији услови за једновремену употребу различитих система наоружања, а интеграцијом њихових различитих оперативних могућности обезбеђују се непрекидно осматрање, правремено откривање и противдејства на малим, средњим и великим даљинама, чиме се постиже и највећа оперативна ефикасност.

Пошто су поморске активности на површини мора најобимније, заштита тих активности и успешна контрола мора ефикасне су само ако су обезбеђени повољни услови и одговарајуће снаге за дејства на површини мора. Међутим, основна борбена средства за дејства по поморским комуникацијама ради прекидања саобраћаја на њима јесу ваздухоплови и подморнице, па ваздухопловне и подморничке снаге, односно снаге за подршку површинских бродова у дефанзивним дејствима и дејствима за контролу поморских рејона, имају посебну важност.

Однос између поморских снага на располагању и снага које су планиране за обављање постављених задатака је несразмеран, нарочито број бродова, односно борбених средстава ваздушно-поморских снага. Плановима и текућим програмима развоја, израђеним на основу расположивих материјалних средстава, треба да се отклоне ти недостаци. Начелник Генералштаба сва три вида ОС Италије на предавањима у Центру за високе студије одбране рекао је да „ниво потребних поморских снага ипак ће остати виши од стварно расположивих снага ако се не обезбеде расположива средства“. И даље: „Сваки морнар зна да су на отвореном мору границе невидљиве. Често је и поштовање права само питање нечије воље, па се заштита интереса заснива на сопственој одлучности и адекватним снагама, које на мору реално постоје само ако су њихова борбена моћ и одлучност да се употребе реални. На југу Европе, средоземна Италија, због неопходности, позиције и, на крају, таквог избора, има главну улогу. То је вишестрана улога, не само са становишта НАТО. На ту чињеницу наша ратна морнарица упозорава надлежне одавно и ангажује сву своју енергију и расположиве резерве на квалитативно побољшавање својих средстава и организацијске и формацијске структуре и на припреме свог људства“.

У основне циљеве војне политике и стратегије Италије могли би се убројати: активно учешће у војној организацији и остварењу планова НАТО-а на јужноевропском војишту и у Средоземном мору; контрола воденог и ваздушног простора у централном, а великим делом и у источном делу тог поморског базена, и обезбеђење, у оквиру тога, поморских комуникација; очување и јачање политичког, привредног и културног утицаја и присуство у земљама у развоју средоземног базена; постизање способности и спремности за маневар снагама за војне интервенције у зони Средоземља према стратегијским циљевима, могућностима и интересима НАТО-а, а пре свега Сједињених Америчких Држава.

Почетком осамдесетих година Италија се на војностратегијском плану суочила са бројним проблемима, насталим због измењене ситуације на Средоземљу, интензивирања кризних жаришта и нових процена о потенцијалним опасностима. До тада је њено војно руководство сматрало да једина опасност долази са североистока, панонским правцем. На основу анализе новонасталих односа у подручју Средоземља процењено је да италијанска територија може бити угрожена и са југа, од земаља које су повезане са СССР-ом, пре свега од Либије и Сирије. Италија је преузела политичку обавезу гаранције безбедности Малте, па је то био један од разлога за нове погледе. На тзв. јужну оријентацију утицала је и чињеница да су САД тражиле веће ангажовање Италије у централном Средоземљу како би се америчке поморске снаге у одређеном тренутку и околностима могле употребити изван надлежности НАТО-а, што се касније и десило у случајевима интервенције у Персијском заливу.

Одлучено је да се оружане снаге Италије прилагоде суштински новим захтевима уз најмањи утрошак материјалних средстава, односно делимичну реорганизацију. Најзначајније реорганизацијске промене изведене су у два смера: преформирањем дивизија у бригаде ради повећања покретљивости јединица и формирањем команде снага за брзе интервенције. Те снаге су званично формиране крајем 1985. године, с командом у Фиренци, а потчињене су директно Министарству одбране и променљивог су састава. Добиле су улогу готове, покретљиве стратегијске резерве, оспособљене за брзо ангажовање у кризним подручјима која нису или нису довољно покривена оружаним снагама. Из такве улоге снага за брзе интервенције произишли су и одређени задаци.

„Нови модел одбране“

Због насталих промена у Средоземљу, па и у Европи у целини, настала је нова доктрина у италијанским оружаним снагама, названа „нови модел одбране“, што је изазвало и одређене промене у целокупним оружаним снагама, уз сва неопходна смањења. Иако је најјача војна

сила на јужном крилу НАТО-а, постављају се захтеви да даље јача на основу техничког осавремењавања и повећања квалитета у односу на квантитет.

Према том концепту, до краја века оружане снаге треба да се смање са 355.000 на 278.000 људи, уз највеће смањење у копненој војсци и најмање у ратној морнарици. У копненој војсци број бригада требало би да се смањи са 25 на 19, а биле би груписане као: снаге спремне за интервенције (зову их и ударне или снаге прве употребе), снаге друге употребе и резервне снаге. Смањење људског чиниоца надокнадиће се увођењем нових оклопних и противоклопних средстава, средстава за трупну противваздушну одбрану и нових борбених хеликоптера. Избацавање из употребе већег броја старих оруђа надокнадиће се заменом мањим бројем нових, али савременијих оруђа.

У ратном ваздухопловству, због кашњења и неизвесне судбине изградње европског ловца, тежиште ће бити на јачању система територијалне одбране увођењем ракета типа „Патриот“, набавком авиона са системом AWACS и извиђачких беспилотних летелица.

Највеће промене настају у ратној морнарици, јер је италијанска бродоградња у последњих десет година изградила више ратних бродова, наоружаних савременим наоружањем. И Италијани су кренули стопама других ратних морнарица, па су формирали своју ударну групу носача авиона, а увођењем нових десантних бродова ојачана је десантна компонента. Тако је Италија на путу да постане водећа поморска сила у Средоземном мору. Када у целини буде остварен план развоја, моћи ће да формира две ударне групе носача авиона. Наиме, Италија је увидела прилику да добије важнију улогу у Средоземном мору и, захваљујући улагањима у ратну морнарицу и развоју укупне војнополитичке ситуације, она ће ту могућност и искористити.

„Елитне“ јединице

Да би могла успешно да обави постављене задатке и Италија је, према трендовима у свим државама које имају претензије ка остварењу утицаја изван своје територије, формирала снаге за брзе интервенције. Оне су у почетку, наводно, биле намењене за интервенције у разним непогодама, чак и као противпожарне јединице. Била је то само маска, јер су већ крајем 1985. године те снаге и званично формиране, са командом у Фиренци, и потчињене директно Министарству одбране. Тим јединицама су постављени следећи задаци:

- организација и извођење свих облика и видова борбених дејстава у одбрани значајних просторија Италије или на странијој територији;
- извођење дејстава на споју централноевропског и јужноевропског војишта ради обезбеђења бока ангажованих снага од брзих продора снага бившег ВУ преко територије Аустрије. Тај задатак ће имати и убудуће, без обзира на то што ВУ више нема, јер Запад стално „ослушкује“ догађаје на територији бившег СССР-а и очекује да се

коначно реши ко ће бити наследник огромних војних ресурса те суперсиле;

– извођење дејстава у „зони осигурања“, у оквиру „стратегије истурене одбране“, на дубини до 80 km испред предњег краја главних снага на ратишту, односно војишту;

– обезбеђење значајних објеката инфраструктуре и просторија, функционисање власти и политичких институција у случају сложеније војно-политичке ситуације у Средоземљу и у Италији.

У случају да снаге за брзе интервенције треба да обављају задатке на странијој територији, због националних или интереса НАТО-а, могу нарасти до јачине армијског корпуса. У том случају предвиђено је да у њихов састав уђу: падобранска бригада „*Folgore*“, механизована бригада „*Pineroso*“, моторизоване бригаде „*Friuli*“, „*Acqui*“ и „*Aosta*“, лагумске снаге 5. армијског корпуса, алпска бригада 4. армијског корпуса, батаљон морнаричко-десантне пешадије „*San Marco*“, са два десантна брода, 46. бригада ратног ваздухопловства и јединице лаких хеликоптера копнене војске.

Дакле, ангажовање снага и њихова организација произишли су из ставова о месту и улози оружаних снага Италије, које су намењене да буду војни инструмент способан да правовремено и у потпуности прилагоди свој састав и структуру задацима које треба да обави. Те снаге су флексибилан инструмент за интервенције, веома су покретљиве и имају довољан степен самодовољности с аспекта подршке.

Италијани сматрају да за поморске снаге не треба одређивати јединице или формације које би се ангажовале на сваком задатку, а улогу њихове ратне морнарице у дејствима снага за брзе интервенције дефинисао је начелник Генералштаба ратне морнарице адмирал Ангел Монасиа, у говору слушаоцима Центра високих војних студија, 9. марта 1982. године: „Ко је морнар зна да су на мору границе невидљиве, сигурност права постаје флуидна, задимљена и може бити потврђена, заштићена и поново успостављена само одређеним истрајним присуством“. Тим речима је практично изражена тенденција у даљој доктрини организовања, развоја и употребе италијанске ратне морнарице, а могла би се применити и за све ратне морнарице света, јер неконтролисано море није ничије.

Италија је већ једном извела демонстрацију ангажовања поморских снага као снага за брзе интервенције. Након отмице брода „*Achille Lauro*“ одмах је уведена повишени степен борбене готовости јединица које улазе у састав снага за брзе интервенције: 5. падобранског батаљона „*Col. Moschini*“, 1. карабинијерског падобранског батаљона „*Tuscania*“, батаљона морнаричкодесантне пешадије „*San Marco*“, 1. амфибијског батаљона „*Serenissima*“, батаљона амфибијских средстава „*Sili*“, делова оперативне групе поморских диверзаната, делова 46. транспортне авио-бригаде и дела бродова поморске ескадре. У Порт Саид су одмах упућене поморске снаге састава: ракетна крстарица „*Vittorio Veneto*“, ракетна крстарица „*C. Duilio*“, ракетни разарач „*Impavido*“, ракетна

фрегата „Perseo“ и помоћни брод „Vezuvio“, с укрцаним деловима поморских диверзаната, а авионима 46. транспортне авио-бригаде на острво Кипар упућене су две чете из 9. падобранског батаљона и делови 15. сторма.

Поглед преко Јадрана

Иако је адмирал Монаси у наведеном говору рекао да је „данас далеко од историје Маре Нострум“, Италија се никада није одрекла својих претензија на источне обале Јадранског мора. Наиме, одувек су очи и планови њихових војних стратега били усмерени ка обали за коју су сматрали да је „увек била њихова“, јер постоји вековна жеља да се врате границе Римског Царства. Некада је то било мање, а некада више изражено, зависно од развоја војно-политичке ситуације у свету. Да је тако потврђују кризе око Трста, покушаји да се Италијани убаце на албанску територију, стално наглашавање родбинских веза са Црном Гором итд.

Сада, када се ситуација на Јадранском мору знатно изменила, када је источна обала тога мора практично незаштићена од Дубровника до Трста, Италија настоји да пронађе било какав разлог да њени бродови уплове у луке Хрватске. Неколико пута је нуђено да италијанска ратна морнарица уплови у луке острва Виса и Ластова и тако штити хрватске територијалне воде од наводне опасности од „југоморнарице“. Међутим, то је само изговор, јер Италија жели да искористи прилику и створи своје базе, што би јој омогућило даље ширење, поготову када се зна да јој је наклоњен већи део тог становништва.

Слична ситуација је и у Албанији, којој је Италија, кад год јој се пружила прилика, нудила помоћ. У последње време делови италијанских оружаних снага лоцирани су у базама на територији Албаније, а крстарица „Vittorio Veneto“ упловила је у Драчки залив.

Задаци ратне морнарице

Задаци ратне морнарице су произишли из три основна начела:

– *обуздавања*, чији је циљ спречавање ојачавања површинских и подморничких снага противника и контрола улаза, пролаза и теснаца;

– *одбране по дубини*, чији је циљ одговарајућа заштита сопствених пловних средстава помоћу подизања степена ризика којем противникове снаге морају да се изложе приликом напада. То значи, одбрану треба организовати по што већој дубини ради обезбеђења заштите линија снабдевања пловним путевима и обезбеђења потпуне слободе кретања сопственим снагама – превласт на мору и у ваздушном простору изнад њега, што је веома важно за противваздушну одбрану;

– *држања иницијативе*, тј. дејствовања или присуства сопствених снага, сасређено по месту и времену, зависно од ситуације.

У миру, ратна морнарица има следеће задатке: да доприноси заједничким мерама одвраћања и одржавању потребног нивоа и довољно

високог степена оперативне готовости поморских снага, uz istovremenu zashchitu nacionalnih interesa na moru; kvalifikovano ucheshche u svim akcijama koje se izvode u sadejstvu sa saveznicima radi odrzavajana mira, stabilnosti i bezbednosti u prostoru Sredozemlja, koji je od životnog značaja za Italiju i NATO; u periodima zategnutosti i u kriznim situacijama, zavisno od situacije, preduzimanje potrebnih mera nadzora i neopходних mera za neutralisanje svake namere ograničavanja slobodne upotrebe mora ili ugrozavajana nacionalnog suvereniteta; obezbeđenje prisustva dovoljnih snaga u pomorskim zonama od posebnog interesa radi sprečavanja incidentata i neprijateljevih akcija; u slučaju rata, odbrana pomorskih plovних puteva, kontrola pomorskih baza i zona od posebnog interesa, patroliranje i kontrola pomorskih granica i podrška savezničkim snagama.

Италијанска ратна морнарица има два основна задатка: ефикасан допринос заједничким мерама одвраћања и, ако се тим мерама спречи избијање рата, обезбеђење слободне употребе поморских пловних путева, уз истовремено спречавање противника да их слободно користи. Оба задатка се обављају ради одбране јужног крила НАТО-а, обезбеђења тока снабдевања, који је од животног значаја за земљу, и ојачања одбране националне територије.

Оперативни задаци у рату су:

– *заштита линија поморских комуникација*, која има посебан значај, нарочито заштита путева који воде ка Суецу и Гибралтару. За обављање тог задатка потребне су поморске снаге за дејства на отвореном мору, с високим степеном оперативне и позадинске аутономије током дужег временског периода. Због смањене улоге британских и француских поморских снага у Средоземном мору проширено је подручје дејстава италијанских поморских снага. Оне штите, пре свега, комуникације које имају национални значај, па је због тога и настала потреба за јачањем и побољшањем оперативних могућности поморских снага за дејства на отвореном мору, које треба да чине бродови различитих врста, са укrcаним ваздухопловима за неопходну ваздухопловну подршку на великим дубинама и авионима за поморско патролирање. У дејствима за одбрану поморских пловних путева учествују, када је то могуће, и ваздухопловне снаге из база на копну;

– *дејства ради контроле рејона са обалним постројењима и онемогућавања коришћења незаобилазних пролаза*, под којима се подразумева прекид или смањење могућности за пролазак противникових снага према унутрашњим, затвореним морским базенима, а изводе се комбиновањем минских, противподморничких, подморничких и хеликоптерских дејстава и дејстава површинских бродова;

– *дејства у подршци савезничких поморских снага*, која се састоје од повремене посредне подршке, пре свега од противподморничког извиђања, и дејстава по противниковим подморницама у зонама које изводе у рејону дејстава савезничких поморских снага;

- *ваздухопловна подршка*, у којој су, осим снага за поморско ваздушно патролирање, неопходне и ваздухопловне снаге за ватрену подршку и за електронска дејства, извиђачке ваздухопловне снаге, ваздухопловне снаге за рано откривање и снаге за дејства по откривеним циљевима;

- *одбрана поморских граница*, јер је осим контроле незаобилазних пролаза, неопходно обезбедити и могућност за осматрање обале обалним бродовима, укључујући и бродове снага државне безбедности (карабинијери и финансијска стража), и формирати мрежу за осматрање и откривање противникових поморских снага. Да би се обавио тај задатак подразумева се и располагање снагама за амфибијска дејства у одбрани острва и осетљивих зона националне приобалне територије;

- *подршка специјалних дејстава и демонстрације силе у миру*, што захтева поседовање респективних и флексибилних снага, односно постојање покретних поморских снага одговарајуће јачине и карактеристика.

Састав и јачина поморских снага

Да би наведене задатке могла да обави италијанска ратна морнарица поседује поморске снаге за дејства на отвореном мору, обалне поморске снаге, специјалне поморске снаге и снаге морнаричке авијације. Осим њих, поседује и потребне помоћне снаге за обављање помоћних задатака, обезбеђење оперативне и техничко-позадинске подршке и снабдевање оперативних поморских снага.

Снаге за дејства на отвореном мору. Те снаге су подељене у најмање две групе: групу за дејства у централном и западном делу Средоземног мора, која треба да заштити поморски саобраћај који води од Гибралтара, и групу за тежишна дејства у источном делу Средоземног мора, намењену за контролу поморских зона и поморског саобраћаја који води од Суеца или непосредно из савезничких земаља, и за подршку стратегијских снага НАТО-а. Начелно, свака од тих група требало би да у саставу има: крстарицу – носач авиона, до три разарача и 6–7 фрегата. Тај састав мора да има висок степен аутономије и хармоничну интеграцију оперативних могућности, јер то захтева дејство на отвореном мору. Крстарице – носачи авиона, са платформама са којих дејствује укрцана авијација посебних карактеристика, наоружане су различитим и вишенаменским системима оружја. Оне треба да омогуће смештај и рад команди и смештај опреме, и садејство са другим бродовима у дејству на отвореном мору. Разарачи су вишенаменски бродови, наоружани ракетним системима, са укрцаним лаким или средњим хеликоптерима. На фрегатама су, такође, укрцани лаки хеликоптери, а оне су намењене, првенствено, за противподморничка дејства, као и за дејства против површинских бродова. За ПВО наоружане су само системима за самоодбрану. Интегрални део тих снага чине и ваздухопловне снаге за поморско патролирање, рано откривање и тактичку ваздухопловну подршку.

Обалске поморске снаге. Формирају се од корвета и топовњача (хидрокрилне).

Ваздухопловне снаге. На бродовима за дејства на отвореном мору укључени су хеликоптери различитих карактеристика и могућности, намењени за противподморничка дејства, али и за обављање и других важних задатака у противбродским и електронским дејствима. Јединице тешких хеликоптера базирају на копну, а намењене су за контролу обалног руба и дужобалних пролаза. Сматра се да ратна морнарица Италије треба да поседује укупно 112 хеликоптера и 36 авиона. Крстарица – лаки носач авиона „*G. Garibaldi*“ може да носи авионе с вертикалним полетањем и слетањем, чије карактеристике омогућавају неопходну ваздухопловну подршку у случајевима када ваздухопловне снаге које базирају на копну не могу брзо, или не могу никако да интервенишу.

Подморничке снаге. Сматра се да је потребно да Италија има 14 подморница.

Снаге за разминурање. Потребно је најмање 30 противминских бродова високих вредности за обављање противминских задатака.

Морнаричко-десантне снаге. Минималне снаге које треба да има ратна морнарица за обављање поморскодесантних дејстава јесу батаљон (у рату бригада) морнаричке пешадије, са два велика десантна брода и потребним бројем десантно-искрцних средстава.

Специјалне снаге. Формиране су од јединица за подводна дејства. Бројно нису велике, а ударну снагу чине подводни диверзанти (одред „*Tezeo Tezei*“). То су јединице са значајним могућностима, опремљене специјалном опремом и средствима, а ојачавају се са јединицама за подршку диверзантских дејстава.

Италија је земља коју окружују мора. Има обалну линију дужине 4.997 km и територијално море ширине 22 километра. Од укупно 385.100 војника, 44.500 налази се у ратној морнарици (укључујући 1.500 припадника морнаричке пешадије и 1.500 припадника морнаричке авијације). У резерви ратна морнарица има 221.000 морнара. Војни рок траје 15 месеци.

Капитални брод италијанске ратне морнарице је лаки носач авиона „*G. Garibaldi*“, који је изграђен на основу „поморског закона“ из 1975. године. То је највећи италијански ратни брод који је икада изграђен и највећи ратни брод изграђен у Средоземном мору (не рачунајући француске носаче авиона, који се граде за Атлантски океан). У оперативну употребу је уведен као командни брод, а планирана је градња још једног таквог брода.

Лаки носач авиона „*G. Garibaldi*“ намењен је за противподморничка дејства, пратњу пловних састава и конвоја трговачких бродова, дејства по непријатељевим површинским бродовима, обезбеђење командовања оперативним саставима и за помоћ у случају елементарних катастрофа. Према најновијим решењима, тај брод треба да буде на челу ударне групе која треба да дејствује у Средоземном мору и постепено преузима улогу ударних група носача авиона 6. флоте Сједињених Америчких Држава.

Брод има депласман 13.320 тона. На њега може да се смести 12 хеликоптера или различите комбинације хеликоптера и авиона *TAV-8B*, а планира се и употреба великих хеликоптера *CH-47*. То је брод са најбоље избалансираним наоружањем од свих носача авиона са вертикалним полетањем и слетањем: два осмострука лансера „*Albatros*“ са ПВО ракетама „*Aspide*“, три противракетна система *DARDO* (сваки са двоструком турелом топова 40/70 mm), осам противбродских ракета *OTOMAT Mk.2*, два троцевна торпедна апарата *ILAS*, калибра 324 mm, и два двадесетоцевна ракетна бацача *IC* или електронских мамаца 105 mm *SCLAR*.

У употреби је још крстарица носач хеликоптера „*Vittorio Veneto*“, која је дуго била командни брод италијанске ратне морнарице и која је после завођења блокаде Југославије упловила у албанску луку Драч. Ту су још по два разарача типа „*Animoso*“, „*Audace*“ и „*Impavido*“. У плану је градња још два нова ракетна разарача (они ће заменити оне типа „*Impavido*“). Најбројнији ратни бродови су фрегате – осам типа „*Maestrale*“, четири типа „*Lupo*“ и две типа „*Alpino*“, као и ракетне корвете – 12 типа „*Minerva*“, четири типа „*Cassiopea*“, четири типа „*De Cristofaro*“ и три типа „*Albatros*“.

Од лаких снага Италија има једну ракетну топовњачу типа „*Saetia*“ (није грађена већа серија) и седам хидроклирних топовњача типа „*Sparviero*“. Бројну флоту противминских бродова чине четири ловца мина – миноловца типа „*Lerici*“, шест ловаца мина – миноловаца типа „*Gaeta*“, четири миноловца типа „*Salmane*“, шест ловаца мина „*Castagno*“ и 13 ловаца мина – миноловаца типа „*Agave*“. Десантни бродови „*San Giorgio*“ и „*San Marco*“ обезбеђују превозење батаљона морнаричке пешадије „*San Marco*“, а за искрцавање се користи 19 десантноискрцних средстава (10 типа *MTM*, 13 типа *LCM-6* и шест типа *LCVP*). Флота помоћних бродова има 59 пловних јединица различите намене.

Морнаричка авијација има два сквадрона противподморничких хеликоптера, са 36 летелица типа *SH-3D/H*, два типа *MBB-117* и 62 типа *AV-212*. Ту је још 18 противподморничких авиона „*Breguet ATLANTIC*“ и 12 авиона с вертикалним полетањем и слетањем *TAV-8B* за лаки носач авиона „*G. Garibaldi*“ и 42 противподморничка хеликоптера *EH-101*. Батаљон морнаричке пешадије „*San Marco*“ има 54 десантноискрцна средства, минобацаче 81 mm, противоклопне системе „*Milan*“ и друго.

Главне италијанске поморске базе су: Анкона, Аугуста, Бриндизи, Каљари, Ђенова, Ла Специја, Месина, Напуљ, Таранто и Венеција.

Након престанка „хладног рата“ и распада СССР-а и Варшавског уговора, италијанском парламенту је поднет на увид нови „Одбрамбени модел“, којим је предвиђено да се, према настојањима ратних морнарица осталих чланица НАТО-а, у следећих седам-осам година и италијанска ратна морнарица смањи на неопходну меру. Људски потенцијал би, према том плану, требало да буде смањен на 41.600 људи, а основну снагу требало би да чини двадесет великих ратних бродова, од којих

шеснаест у сваком тренутку мора бити оперативно. Ударну снагу сачињавали би: две крстарице, два ракетна разарача и 4-6 фрегата. Остале снаге биле би: осам подморница, 20 корвета и патролних бродова, 18 ловаца мина и миноловаца и три десантна брода. Све у свему, то и није неко смањње с обзиром на састав и квалитет нових бродова. Међутим, још увек се тај план не спроводи већ се, напротив, планира градња нових бродова.

Сви ратни бродови италијанске ратне морнарице изграђени су у властитим бродоградилштима која граде бродове и за стране ратне морнарице. Поред бродова, највећи део бродског наоружања и опреме је домаће производње – ракете, топови, мине, торпеда итд.

Закључак

Италија жели да постане највећа војна сила у Средоземљу и носилац спровођења стратегије НАТО-а на јужноевропском војишту као и да оствари што већи утицај на околне земље док то поново не учини Немачка. Наиме, историја се понавља и једнога дана морају се сукобити интереси Немачке и Италије на Балканском полуострву, преко кога Немачка једино може да испољи свој утицај у Средоземљу. Сигурно је да Италији уопште не одговара да Немачка избије на обале Средоземног мора, као ни да Хрватска ојача толико да чини латентну опасност или препреку за остваривање далекосежних циљева италијанске политике у односу на своје окружење.

Налазећи се на централном делу Средоземног мора, Италија је одувек била поморска земља и увек је ратна морнарица била носилац остварења њене тежње за испољавање утицаја на своју околину. Последњих година развила је јаке снаге за отворено море, формирана је ударна група носача авиона, појачана је подводна компонента, могућност десантних снага је подигнута на већи ниво, а морнаричка авијација је додала и трећу димензију поморским снагама. Са таквом ратном морнарицом Италија је најјача поморска сила на Средоземном мору, не рачунајући 6. флоту САД и ојачану Медитеранску ескадру Француске (Француска тежиште има на Атлантском океану).

Према плановима развоја, Италија и даље јача своју ратну морнарицу, дајући јој стално офанзивнији карактер. Томе доприноси и веома развијена властита инфраструктура за градњу свих врста ратних бродова и наоружања, које се налази на многим ратним бродовима у свету.

Литература:

1. „Jane's fighting ships“, 1988/89. и 1991/1992.
2. „Морнарички гласник, II/92, стр. 258-260.
3. „The Balance of Military Power World – Defence Almanac“, „Military Technology“, 1988/89.
4. Улога Италије у одбрани Европе, „Информативни билтен превода“, бр. 3/1989.

О стратегији националне одбране

УДК 355.4(497.1)

Проф. др *Миланко Зорић*, пуковник

У раду аутор систематски и синтетички обрађује значајна питања стратегије националне одбране СР Југославије у новом међународном поретку. Витални државни и национални интереси и циљеви, спољнополитичка ситуација, геостратешки положај, економске могућности и расположиви људски потенцијал и реалне војне претње основне су детерминанте стратегије одбране сваке земље.

Опште поставке служе као идеја водиља и обухватају функције, циљеве, принципе и врсте одбране, проблеме савезништва и партнерства и друга релевантна питања стратегије.

Војна одбрана сопственим снагама је главна врста одбране, а њен носилац су оружане снаге засноване на општој војној обавези, с ослоном на народ и државу, и евентуалне савезнике. Одвраћање и сузбијање спољне оружане агресије с радикалним и ограниченим циљем, вођење одбрамбеног рата ради постизања победе над непријатељем, те спречавање и елиминисање ванредног стања изазваног оружаном побуном и субверзијом јесу битне компоненте војне одбране. Цивилна одбрана и заштита, економска и психолошка одбрана тесно су повезане са војном одбраном и чине јединствену и недељиву целину. Стратегијска доктрина одбране треба да буде реална и промишљена, развојна и иновативна, и усклађена с расположивим снагама, средствима и објективним условима.

Увод

Стратегијом националне одбране, као компонентом државне политике и опште националне стратегије, треба да се обезбеди ефикасна заштита и одбрана животних, државних и националних интереса и циљева. Обухвата анализу државних и националних циљева, поступака и средстава за њихово остваривање, спољнополитичке ситуације и унутрашњих прилика, основних претњи и облика угрожавања националне безбедности, начина и средстава супротстављања и одбране народа и државе, програме изградње и одржавања војне моћи и одбрамбених способности земље, и друго. Стратегија националне одбране је тесно повезана с спољнополитичком и дипломатском, економском, научно-технолошком, војном и другим посебним стратегијама. Њоме се усклађују и усмеравају укупне снаге и средства државне и националне

моћи (војна, економска, дипломатска, политичка, научно-технолошка, психолошка, демографска и друга) ради одбране и остваривања државних и националних интереса и циљева. У оквиру ње, разматрају се не само постојеће већ и хипотетичке ситуације и чиниоци, дугорочно се предвиђа и прогнозира, указује на разне варијанте могућих догађаја у спољном окружењу и у земљи и, у вези с тим, на вероватна и могућа реаговања. Ради њене примене и остварења у пракси детаљно се планирају и разрађују специфичне оперативне стратегије за решавање сваког конкретног међудржавног рата или оружаног конфликта који могу да наметну или изазову потенцијални или стварни противници.

Национални интереси и циљев

Стратегија националне одбране произилази из општих друштвених вредности, интереса и циљева које држава и друштво уважавају и за које се залажу. То су, првенствено, мир и безбедност, стабилност и просперитет, равноправна сарадња са свим народима и земљама, права и слободе човека и грађанина, демократија, владавина права и правна држава, те национална част и достојанство и државотворна идеологија. Општи циљ стратегије одбране јесте да те и друге вредности штити, брани и унапређује.

Систем интереса и циљева означава жељено и очекивано стање којем стреме једно друштво и држава, најповољнији тип развоја и реалистичну политичку и економску визију будућности. Они треба да буду међузависни и комплементарни, реално одређени и достижни, и усклађени с расположивим снагама и средствима и објективним условима. У сталне или трајне државне и националне циљеве спадају: *прво*, очување мира, безбедности и стабилности у региону и у Европи и демократизација међународних односа у целини; *друго*, политичка независност, суверенитет и територијална целокупност земље; *треће*, физички опстанак сваког појединца и колективни опстанак нације, и очување њених моралних, културних и духовних вредности и идентитета; *четврто*, економски развој, просперитет и материјално благостање народа, и *пето*, осигурање ефикасне заштите и одбране отаџбине и других вредности од спољне оружане агресије и осталих облика и начина угрожавања националне безбедности.

За нашу земљу особито су значајни следећи спољни политички и економски циљеви: *прво*, стварање уједињене Европе мира и безбедности, стабилности и просперитета, прилагођавање критеријумима и стандардима и усклађивање нашег законодавства с одговарајућим законодавством Европске уније и постепено укључивање у европске и светске интеграционе процесе; *друго*, независан и демократски развој земље и унапређивање односа и равноправне сарадње са свим, а првенствено с најутицајнијим земљама у свету, као и са међународним политичким и трговинским организацијама и финансијским институцијама; *треће*, нова политика спољних миграција усмерена на очување националног и духовног идентитета српских исељеника и радника на

привременом раду у иностранству, на успоравање одласка припадника српског народа у иностранство и њихов бржи повратак у земљу и радно ангажовање; *четврто*, повратак на вековна огњишта што више припадника српског народа избеглих и протераних са простора насилно отцепљених југословенских република Хрватске и Босне и Херцеговине, односно опстанак на свом етничком и историјском простору и очување националног и духовно-културног идентитета српског народа изван СР Југославије, и *пето*, хитно и трајно укидање неоправданих мултилатералних санкција, признавање међународноправног континуитета СР Југославије и реафирмација њене улоге и чланства у свим међународним организацијама и институцијама.

Веома су важни и одређени унутрашњи политички и други циљеви, и то: 1) јачање друштвене кохезије, јединства и укупне унутрашње стабилности; 2) морални и духовни препород, опште отрежњење и ослобађање од свих митова, илузија и заблуда, односно ревитализација и модернизација српског народа и његова хомогенизација и превазилажење свих раскола и подела; 3) нова популациона и демографска политика, усмерена на биолошку обнову и брз пораст популације српског народа; 4) убрзан повратак протераног српског народа на Косово и Метохију – колевку српске државе; 5) изградња и јачање земље као савремене, демократске и правне, стабилне и јединствене савезне државе и развијеног друштва слободних и равноправних грађана, и 6) заштита и јачање наше националне безбедности изградњом модерне и борбено спремне Војске и укупне одбрамбене способности. Приоритетни економски циљеви су: 1) привредно-системске промене и изградња савременог и ефикасног економског система, тржишног карактера и конкурентне привреде; 2) либерализација спољнотрговинских и осталих економских односа с иностранством; 3) привредни опоравак, повећање производње и извоза, и стабилизација економских и монетарно-финансијских токова, и 4) повећање запослености и убрзан научно-технолошки развој и друштвени напредак.

Наведени систем сажето и јасно формулисаних националних интереса и циљева, који је праведан, хуман и надидеолошки, а прихватљив је и за друге државе јер не угрожава њихове интересе, ојачаће нашу међународну позицију. Сагласност водећих друштвених снага и других чинилаца о врховним и важним националним циљевима допринеће стабилизацији, чврстини и јединству друштва и државе. Он служи као оквир и идеја водила за стваралачко деловање свих друштвених чинилаца и државних институција.

Нова ера међународних односа

Престанак „хладног рата“, уједињење Немачке, распуштање Варшавског уговора, распад бившег Совјетског Савеза и сецесионистичко комадање претходне Југославије означили су крај претходне и почетак нове ере међународних односа. Срушен је биполарни систем равнотеже

војних снага, отклоњен страх од нуклеарног рата и успостављена хегемонија САД у међународним односима. Истовремено, стварају се и јачају нови центри економске, политичке и војне моћи, и постепено настаје нови мултиполарни, мултицивилизацијски и полицентрични међународни поредак и систем колективне безбедности на основу усаглашених интереса директоријума или „концерта“ великих сила, али не и на основу међународног права и правде. Међународно право се незаконитим понашањем светских моћника и двоструким стандардима ревидира, флагрантно крши и претвара у средство политике насиља и интервенционизма. Самовољно се проглашавају „право и дужност“ мешања и иностране војне интервенције, дипломатија принуде и нова доктрина ограниченог суверенитета држава. Наметање „права јачег“, колективна примена силе, међународне економске санкције и изолација „непослушних“ народа и влада постали су средства светских моћника.

Међународне организације и институције, непринципијелним деловањем и политиком двоструких стандарда, инструментализују се толико да спроводе само, или првенствено, интересе САД и Европске уније. Већина малих и средњих, објективно зависних држава налази се на маргини светских збивања и није доследна у одбрани равноправности, суверенитета и територијалне целокупности земаља чланица Уједињених нација. Опао је значај неких малих и средњих земаља које су, као тампон-државе и елемент равнотеже снага, заснивале свој геополитички и стратешки положај на конфронтацији суперсила и војних блокова и на политици лавирања и еквилибристике, каква је била и претходна Југославија.

Савремене међународне односе карактеришу бројне локалне и регионалне кризе и сукоби, оружане побуне, грађански и верски ратови, иностране интервенције, насилне сецесије и разбијање неких вишенационалних и мултиконфесионалних држава и друге државно-политичке прекомпозиције. Мировне операције се често претварају у оружане интервенције, а инвазије проглашавају за операције успостављања демократије и мира. У међународним политичким и економским односима истовремено се одвијају процеси сарадње, глобализације и интеграције, али и сукоба и дезинтеграције. Редистрибуција светског капитала обавља се првенствено у корист САД и Немачке. Нееквивалентна размена и дужничка криза, јаз између богатих и сиромашних држава, демографска експлозија и пренасељеност и милитаризам у неразвијеним земљама, еколошки проблеми и неконтролисана миграције и избеглички таласи и даље оптерећују међународне економске односе, изазивају нестабилност и нова кризна жаришта и сукобе.

Дакле, уместо успостављања праведнијег и демократског међународног поретка, заснованог на тржишној привреди и економском просперитету, демократији и владавини права, равноправној сарадњи и сувереној једнакости држава и другим принципима и нормама Повеље УН и међународног права, настао је нови светски хаос, у којем преовлађују насиље и „право јачег“.

Европска унија, као јединствено унутрашње тржиште, покушава да се претвори у економску, монетарну и политичку унију, са заједничком спољном и безбедносном политиком, а убудуће, можда, и европском политиком одбране. Она сада функционише као својеврстан савез суверених држава, с ограниченим суверенитетом малих држава чланица, односно као веома лабава конфедерација, са тежњом да постане асиметрична федерација или реална конфедерација. Концепција Европске уније из Мастрихта, с преобладавајућом економском улогом Немачке, привилегованим политичким положајем три водеће земље (Немачка, Француска, Велика Британија) и специфичном француско-немачком осовином, као и идејама о „Европи различитих брзина“, односно подели на „језгро“ и „периферију“, само делимично је остварена у пракси. Унија је упућена на солидарност земаља чланица, али још није решила проблем ефикасности и легитимности својих институција, у којима се одлучује консензусом; она не може да постане нова наднационална или снажна супердржава у виду сједињених држава Европе. Све земље средње, источне и југоисточне Европе, међу којима и СР Југославија, изразиле су жељу да приступе Европској унији. Могуће је да Унија остане отворена за пријем нових чланица сагласно својим интересима и циљевима Немачке, а могуће је да за дуже време, због великих буџетских оптерећења, остане затворена за пријем нових чланова – изузев Норвешке, Швајцарске, Кипра и Малте. Са другим земљама Унија би у периоду од једне до две деценије развијала разне облике сарадње, сагласно билатералним споразумима о царинској унији, асоцијацији или придруживању, или о економско-финансијској, научно-техничкој и другим врстама и облицима сарадње. Свакако, СР Југославија треба да развија све облике сарадње с Европском унијом, првенствено с Немачком, на основу обостраних интереса. Она би могла да добије статус придруженог или асоцираног члана и да ступи у царинску унију, а у перспективи да постане пуноправни члан Уније када испуни европске критеријуме.

После распуштања Варшавског уговора и распада бившег СССР-а, настале су радикалне промене у војно-политичким и стратешким односима у свету. Северноатлантски пакт није распуштен иако је изгубио противника, већ је постао инструмент САД за контролу Европе, обуздавање експанзионизма Немачке и наметање америчких и уопште „западних“ вредности и интереса на простору бившег СССР-а и у земљама бившег Варшавског уговора. Будући да Западноевропска унија, као војна организација Европске уније, још није реафирмисана, остао је НАТО главни војно-политички савез Запада, под вођством Сједињених Америчких Држава. Уговор о Западноевропској унији истиче 1998. године па ће се о њеној новој улози, циљевима и задацима и војној доктрини преговарати ради успостављања заједничке европске политике безбедности и одбране и развоја безбедносног и одбрамбеног идентитета Уније. Према новом Стратешком концепту из 1991, војна димензија НАТО-а и даље је веома значајна, али приоритет добијају

способност изазивања и „управљања кризама“ и конфликтима, контрола наоружавања и питања смањења оружаних снага других држава, као и економска, политичка, дипломатска, информативна, психолошко-пропагандна и друга средства и поступци за наметање новог светског и европског поретка. Проширени су функције и зона надлежности НАТО-а изван територије земаља чланица и Уговора о оснивању. Значај су добиле војне интервенције и операције пружања „хуманитарне помоћи“, очувања и одржавања или наметања мира и остваривања других економских и стратешких интереса и циљева водећих сила Савеза.

Циљ евентуалног ширења НАТО-а до граница Руске Федерације јесте њено геополитичко и стратешко окруживање, изазивање унутрашње кризе, блокирање развоја, исцрпљивање и наметање вредности „западне цивилизације“. Упоредо са развојем идеје о ширењу НАТО-а на Исток, формиран је Северноатлантски савет за сарадњу (децембар 1991) и донет програм „Партнерство за мир“ (јануар 1994). Творци тог програма тврде да ће земљама које му приступе НАТО гарантовати безбедност и да ће смањити своје војне расходе. Међутим, оне морају, постепено, да прилагоде своје оружане снаге, ратну технику и доктрину стандардима НАТО-а, а своју индустрију наоружања и војне опреме или да угасе, или да преусмере на западне технологије, што изискује велике додатне трошкове и нову зависност. Ширење Савеза је извесно, и могуће је да неке земље бившег Варшавског уговора уђу у политичку, а можда и у војну структуру НАТО-а у својству придруженог или пуноправног члана са свим савезничким обавезама, чиме би се повећали нестабилност и конфронтација у Европи и Евроазији. Речју, проширивање НАТО-а као трансатлантске војне организације није комплементарно с ширењем Европске уније као јединственог унутрашњег тржишта без граница.

Дакле, геополитичко и стратешко преобликовање и прекомпозиција Европе и Евроазије и прерасподела реалне структуре моћи и односа снага на том простору још нису завршени, нити је успостављен стратешки баланс. Срушен је досадашњи систем европске безбедности, а ОЕБС – политички форум равноправних чланица, прераста у организацију која се превише ослања на САД и Северноатлантски пакт. Нова „европска безбедносна архитектура“ подразумева спрегу односа ОЕБС-а, НАТО-а, Западноевропске уније и Европске уније, која треба да допринесе стабилности и сарадњи у Европи и да служи за „управљање кризама“, првенствено у земљама централне и источне Европе и на Балкану. Криза је у њима постала начин живота и стил привређивања и рада, а „управљањем кризом“ треба да се уведе тржишна привреда и рестаурира капитал-однос као историјска нужност, те да се наметну идеологија либерализма, представничка демократија и правна држава и друге вредности „западне цивилизације“. Произилази да је успостављање новог система колективне безбедности Европе и Евроазије веома сложен, противуречан и дугорочан процес, с неизвесним исходом.

Југоисточна Европа је географски и политички појам којим се државама тог подручја признаје посебност, али не и политичка и економска независност. Најчешће се захтева њихово политичко подређивање, послушност и укључивање у „велики привредни простор“ неке велике силе или групе великих сила, сагласно економској доктрини „допуноског привредног подручја“. Неке велике и регионалне силе подстичу, подржавају и користе унутрашње противуречности, расцепканошћу, историјске, религијске и друге поделе и сукобе интереса држава тог подручја и примењују политику *divide et impera* (подели и владај), која усложњава постојеће и изазива нове противуречности, поделе и сукобе. Реафирмише се и погубна политика „продора на југоисток“ применом нових метода и средстава – разбијањем сложених вишенационалних и мултиконфесионалних држава и покушајем разбијања или федерализације и аутономизације унитарних држава и стварањем државица вазала на њиховим рушевинама, подстицањем реваншизма и ревизионистичких захтева, или сепаратистичких, сецесионистичких и других дезинтеграционих тежњи, идеолошким и религијским, економско-финансијским, политичким и другим продорима и поткупљивањем елита. Унутрашње кризе и други проблеми у појединим државама и њихови односи с трећим земљама значајне су одлике прилика у Југоисточној Европи, које могу бити искоришћене за оружану и друго мешање ванрегионалних сила и других спољних чинилаца. Југоисточна Европа је периферан, али веома значајан простор у глобалним стратегијама. На њему се предвиђају различите врсте сукоба, оружаног конфликта и ратова, као што су: масовни и селективни тероризам, оружане побуне, насилне сецесије, грађански ратови и верски сукоби, насилни ванпарламентарни преврати, иностране војне интервенције или „мали ратови“ и, евентуално, локални и регионални ратови и оружани конфликти различитог интензитета. Конвенционалне оружане снаге земаља тог подручја у фази су реорганизације и реформе, техничке и друге модернизације.

Политика и стратегија очувања мира и безбедности и спречавања војних сукоба у Југоисточној Европи садржана је, првенствено, у реафирмацији и доследном поштовању циљева и начела Повеље УН, Завршног акта КЕБС-а (сада ОЕБС) из Хелсинкија, релевантних декларација Генералне скупштине УН о неинтервенцији и немешању и других међународних аката од стране свих држава тог подручја, али и других земаља и међународних и регионалних организација. Односно, та стратегија подразумева: *прво*, напуштање великодржавних концепција и одрицање од територијалних претензија неких држава тог подручја према суседима и поштовање територијалног интегритета и међународних уговора о границама; *друго*, мирно решавање спорних

питања билатералним преговорима или посредством међународних организација и институција, без претње силом или употребе силе; *треће*, напуштање политике везивања неких држава тог региона за велике силе или војне савезе ради остваривања националних циљева и задовољења територијалних претензија према другим земљама; *четврто*, одустајање од политике силе и интересних сфера неких великих и регионалних сила, престанак њихове војне конфронтације и војно дезангажовање и повлачење снага и средстава са тог подручја; *пето*, очување мира и безбедности, изградњу стабилности и развијање добросуседске економске и друге сарадње на принципима политичке независности, суверености, равноправности, територијалног интегритета, немешања у унутрашње ствари, међузависности и узајамне користи, и уважавање индивидуалних права припадника националних мањина и етничких и верских група утврђених актима међународног права; *шесто*, афирмацију идеја о Југоисточној Европи као зони мира и безбедности, стабилности и просперитета, односно успостављање зоне без нуклеарног и хемијског оружја и без страних трупа; *седмо*, осигурање начела слободе пловидбе и несметаног излаза географски хендикепираним државама на отворену акваторију Медитерана, као и одговарајућих транзитних права и погодности копненим простором ради излаза на отворено море, и *осмо*, јачање мера поверења и безбедности, развијање процеса смањења оружаних снага и војне сарадње на начелима једнакости права, узајамне и потпуне безбедности и обостране користи. Речју, та стратегија подразумева европеизацију Балкана и целе Југоисточне Европе, улазак у европске интеграционе процесе и развој сарадње са Русијом и Украјином и другим утицајним земљама.

Војно-политички положај и облици угрожавања земље

Савезна Република Југославија се налази у својеврсном геополитичком полуокружењу, које неке велике силе и њихови вазали настоје да претворе и у стратешко окружење. Она је географско средиште, саобраћајна раскрсница Балкана и транзитна земља за робу и путнике. Налази се на политички турском подручју, односно у врућој контактної зони у којој се оштро сукобљавају интереси и циљеви постојећих и потенцијалних војних савеза и коалиција, економских и политичких асоцијација, „верских осовина“ или алијанси милитантног католицизма и исламског интегризма усмерених против православља, те транснационалних мултинационалних компанија и територијалних претензија неких суседа. Има веома осетљив положај граничне или „ивичне“ земље у преплитању и сукобљавању економских, политичких и стратешких интереса великих сила, па може, против своје воље и интереса, да буде увучена у рат управо због свог геополитичког и стратешког положаја. Преко њене територије и ваздушног простора пролазе веома важне трансевропске саобраћајнице, стратегијски и оперативни правци и природни коридори, с изласком на Јадранско море.

Војно-политички положај СР Југославије у новом односу снага у свету, у Европи и у региону веома је осетљив и дуже време биће изложена негативном деловању глобалних, регионалних и субрегионалних чинилаца. Истовремено, положај СР Југославије, која делује као чинилац мира и стабилности у региону, веома је важан и значајан. Одређују га бројни спољни и унутрашњи чиниоци, пре свега ставови и односи великих сила према нашој земљи и њена спољна политика мира, повољан средишњи географски и економски положај на Балкану и поливалентне геостратешке одлике простора, расположиви ресурси и степен економске развијености, друштвено и државно уређење и опште стање у земљи, сложеност и противуречне одлике структуре становништва, одбрамбена способност и војна снага земље, и друго. Подложен је променама и треба га стално процењивати и предузимати потребне мере за његово јачање и учвршћивање. Речју, утицаји спољног политичког, економског, војног и техничко-технолошког окружења и унутрашњег стања у земљи на формулисање и примену стратегије националне одбране веома су значајни, па и одлучујући чиниоци.

Опасности по безбедност СР Југославије су бројне и разноврсне, а потичу, првенствено, од сукоба и супротстављености интереса неких великих и регионалних сила у њиховој борби за прераспodelу и стицање интересних сфера и зона доминације на Балкану и Медитерану. Такође, постоји опасност од територијалних претензија неких суседних држава и њиховог подстицања од стране великих и регионалних сила, евентуалних међудржавних и грађанских ратова и других оружаних конфликта у суседству и иностраних војних интервенција у њима, и од могућности њиховог ширења на територију и ваздушни простор СР Југославије. Реална опасност постоји и од иностраног мешања у наше унутрашње ствари и покушаја дестабилизације стања у земљи, унутрашњих политичких антагонизама и криза, и субверзивног деловања сецесионистичких снага које имају подршку неких спољних чинилаца.

Национална безбедност сваке земље, па и СР Југославије, може да буде угрожена *споља и изнутра*, или најчешће *истовремено* и *координирано*. Агресивне и друге поступке и средства којима се угрожавају безбедност и интегритет земље могу да предузму: поједине државе или група држава, неки војни савез или војно-политичка коалиција, мултинационалне или коалиционе снаге или снаге неке међународне организације, као и снаге неке државе клијента, уз ваздухопловну ракетну и другу подршку и помоћ неке велике силе, групе великих сила или неког војног савеза и коалиције.

Вероватни облици спољњег угрожавања националне безбедности могу да се разврстају у неколико основних група: 1) агресивни рат, односно спољна оружана агресија различите врсте у локалном, регионалном, континенталном или међуевропском и светском рату и насилно увлачење земље у локални рат и оружани конфликт; 2) инострана војна интервенција у унутрашњу оружану побуну или војно мешање у наше унутрашње послове, што је синоним спољне агресије; 3) нарастање

војних снага у близини границе и започињање пограничних сукоба и оружаних провокација и војни притисци; 4) економска блокада и економски рат, односно економска, дипломатска и политичка интервенција и разни притисци, диктати и уцене; 5) субверзија, обавештајно-извиђачка делатност и међународни тероризам; 6) информатички, психолошко-пропагандни и медијски рат; 7) најезда или масовни упади страних држављана, уз употребу или без употребе насиља, ради противправног запоседања делова наше државне територије и припајања некој суседној држави, и 8) други поступци и средства политике насиља, претњи и притисака. Агресивни рат, као злочин против мира, и други акти агресије (инвазија или напад оружаних снага, бомбардовање и дејства с дистанце, напад на флоту и друге снаге, поморска блокада, слање оружаних банди итд.), спољне интервенције и мешање и други наведени поступци и средства политике насиља су међународноправно забрањени, али се у пракси примењују првенствено против малих земаља, па су могући и против СР Југославије.

Уставноправни поредак, суверенитет и територијална целокупност земље могу да буду угрожени *изнутра* разним насилним средствима и поступцима сецесионистичких и сепаратистичких и других деструктивних снага. *Облици и средства* унутрашњег угрожавања националне безбедности могу да буду: 1) оружана побуна, диверзантско-терористичка дејства, масовне рушилачке демонстрације, субверзивно и друго подривачко деловање сепаратистичких и сецесионистичких снага и терористичких организација, самостално или у спрези са спољним чиниоцима, ради насилног отцепљења дела државне територије и припајања некој суседној држави; 2) грађански рат у ужем смислу; 3) стварање нелегалних и нелегитимних органа власти и проглашење независности и противуставног отцепљења делова државне територије у миру или у случају рата; 4) грађански немири ширих размера и побуњеничко-превратничка дејства усмерени на насилну промену државноправног поретка; 5) стварање и борбена, рушилачка и друга дејства недржавних и незаконитих војних и полувојних, парамилицијских и ненаоружаних формација и локалних наоружаних група појединих политичких партија и покрета, или разних наоружаних банди; 6) деловање политичких, синдикалних и других организација које је усмерено на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности СРЈ и кршење људских права и слобода, и 7) оснивање и активности тајних организација. Оружане сецесионистичке побуне, побуњеничко-превратничка дејства и други унутрашњи оружани сукоби могу да буду подстакнути и подржани споља и искоришћени као повод за спољну оружану агресију или инострану војну интервенцију страних држава и њихових војних савеза и коалиција, или неке међународне организације.

Унутрашња безбедност и правни поредак могу да буду угрожени и другим унутрашњим опасностима и претњама, као што су: 1) напади на војне и друге важне објекте, на предузећа за производњу наоружања и војне опреме и на складишта ради крађе оружја и опреме; 2) организо-

вани криминал, првенствено незаконита трговина оружјем и наркотицима; 3) природне, техничко-технолошке и еколошке катастрофе у земљи или у суседним државама; 4) дубока привредна криза и масовни социјални немири, и друго. Те бројне опасности и претње по безбедност и интегритет земље и опстанак народа и државе полазна су основа за формулисање и спровођење политике и стратегије одбране.

Припреме за одбрану од агресије

Припреме за одбрану садрже скуп нормативно-правних, организацијско-планских, образовно-васпитних, морално-психолошких, информативно-пропагандних, кадровских, материјалних, здравствених, војних, економских, техничко-технолошких и других мера, поступака и делатности које предузимају државни органи, предузећа и друга правна лица, снаге одбране и сви грађани. Одбрамбеним припремама се у рату, непосредној ратној опасности и ванредном стању обезбеђују: ефикасно функционисање система одбране; успешна војна и општа мобилизација; успешна борбена дејства Војске Југославије и вођење других облика борбе и отпора на целом ратишту; непрекидно и ефикасно функционисање државних органа, привреде и јавних служби; ефикасна заштита и спасавање људи и материјалних добара од ратних разарања, великих природних непогода, техничко-технолошких удеса и еколошких катастрофа и других опасности. Тим припремама стварају се услови за ефикасно супротстављање психолошко-пропагандном и медијском рату, субверзији споља и изнутра, спречавање насилног ванпарламентарног преврата, одвраћање потенцијалног агресора од напада и спречавање стратегијског изненађења, организован и брз прелазак из мирнодопског у ратно стање и успешно вођење одбрамбеног рата против сваког агресора. Одбрамбене припреме треба да буду сталне и правремене, планске и организоване, свеобухватне, рационалне и ефикасне, усклађене с постојећим и потенцијалним војним претњама и реалним материјалним могућностима земље. Планирају се, организују и спроводе према Плану одбране, савезним законима и другим прописима и актима надлежних државних органа. У припремама за одбрану морају се узети у обзир све могуће врсте и варијанте спољне оружане агресије, услови и карактеристике савременог рата, могућности за изненадно отпочињање агресије готовим снагама, уз накнадно ојачавање мобилисаним снагама, тајно припремљеним снагама из дубине или снагама ангажованим на великим маневрима, као и могућности да на самом почетку војне агресије ратним дејствима буде захваћена цела територија земље. Неопходно је, такође, уважити и демографске, економске, комуникацијске и транспортне, просторно-урбанистичке и друге услове и могућности на територији који утичу на мобилизацију и стратегијски развој, ратну поуну и маневар на ратишту и војиштима, на материјално и здравствено обезбеђење оружаных снага и становништва, и слично.

Одбрамбене припреме цивилних структура друштва обухватају припреме становништва, државних органа и служби, националне еконо-

мије, предузећа и других правних лица, цивилне одбране и заштите и службе осматрања и обавештавања, мобилизацијске припреме и државно уређивање територије за потребе одбране. Под припремама оружаних снага за рат подразумевају се: изграђивање и одржавање високог степена борбене и мобилизацијске готовости, планирање развоја и употребе, мобилизацијске припреме и мобилизација, стратегијски развој, обука и васпитање, моралне и психолошке припреме, материјалне и здравствене припреме и уређивање територије за оружану борбу. Изводе се у миру, интензивирају у ванредном стању и непосредној ратној опасности, и настављају у рату.

Опште поставке стратегије националне одбране

Опште поставке стратегије националне одбране служе као идеја водила у њеном формулисању и остваривању. Одбрана је витална функција сваке државе и друштвене заједнице, неопходна за њихов опстанак и развој. Спречавање рата и одвраћање спољне оружане агресије и успешно вођење одбрамбеног рата ради сламања агресије и извојевања победе над непријатељем основне су спољне функције одбране. Исто тако, значајна спољна функција одбране јесте и неутралисање војних претњи, притисака и других опасности које се не сврставају у међудржавни рат или оружану агресију, укључујући и међународни тероризам и субверзију. Посебна унутрашња функција одбране јесте предупређивање, спречавање, онемогућавање и брзо гушење унутрашње оружане побуне и сузбијање превратничких и осталих насилних облика угрожавања националне безбедности.

Заштита и одбрана националних и државних интереса, односно политичке независности, суверености и територијалне целокупности земље од спољне оружане агресије и других спољних опасности, и заштита од насилне и противуставне промене уставног поретка јесу основни циљеви стратегије одбране. Заштита и одбрана сопствених снага, становништва и економских ресурса од свих облика угрожавања насилним средствима такође је један од важних стратегијских циљева. Стога су неопходни стално одржавање и изградња одбрамбене способности и војне снаге, сагласно постојећим и потенцијалним војним претњама, потребама одвраћања и сузбијања спољне оружане агресије и одбране државних граница, економским могућностима и расположивом људском потенцијалу.

Одбрана земље је уставна и законска обавеза и дужност Војске Југославије, органа и институција савезне државе и република чланица, јединица локалне самоуправе, предузећа и других правних лица, друштвених организација и свих грађана. Нелојални грађани вероватно не би бранили друштво и државу, али би требало на то да се принуде средствима правне државе. Одбрана је организована и функционише као јединствен систем, чију окосницу чини Војска Југославије, која је намењена за извођење борбених дејстава и неборбених активности

којима се постижу циљеви рата. Одбрана земље има свеобухватан и тоталан карактер, а остварује се: 1) организовањем, припремањем и употребом Војске Југославије и јединица полиције, када оне обављају борбене задатке; 2) припремањем и учешћем свих субјеката и осталих снага у оружаном борби и неоружаном отпору непријатељу; 3) припремањем и обављањем привредних, услужних и других делатности за потребе одбране; 4) организовањем и спровођењем мера цивилне одбране и заштите, и 5) обављањем других послова и задатака, мера и активности значајних за одбрану. Одбрани земље умногоме доприноси предузимање одговарајућих поступака, мера и активности на дипломатском, политичком, пропагандном, информативном, економском, технолошком и другим пољима људске делатности, тј. ангажовањем целокупне државне и националне снаге. Одбрана се финансира из државног буџета у одређеном проценту друштвеног производа.

Савезна Република Југославија је трајно опредељена за политику мира и равноправне сарадње са свим земљама и народима, сагласно циљевима и начелима Повеље УН, Завршног акта из Хелсинкија, Париске повеље о новој Европи и нормама међународног права. Опредељена је, такође, за мирно решавање међународних спорова и сукоба, политичким и дипломатским средствима и поступцима, а против агресивног рата, иностраног мешања и интервенције и претњи и употребе војне силе ради остваривања освајачких и хегемонистичких циљева. Наша држава ниједну земљу унапред не проглашава за непријатеља и није претња миру и безбедности било којој другој држави. Потенцијалним противником сматра државу која чини непосредну војну опасност и претњу, меша се у наше унутрашње послове и односе с трећим државама и има територијалне претензије, угрожава битне државне и националне интересе и територијални интегритет земље и друге вредности. Одбрана је, дакле, значајан саставни део залагања СР Југославије за мир и безбедност, стабилност и друштвени напредак у свету, а пре свега у Европи и на Балкану.

Војну одбрану и безбедност СР Југославија, као суверена и независна земља, организује и спроводи самостално и независно, сагласно својим националним интересима и на принципу ослоња на сопствене снаге и укупне расположиве потенцијале. При томе, у миру приоритет имају дипломатска, политичка и друга мирољубива средства и поступци, и способност одвраћања и сузбијања агресије, а у евентуалном рату – војна сила и оружана борба. Одбрана земље може да буде потпуно самостална и без савезника, или са разним модалитетима савезништва. Успостављање партнерских или савезничких односа и сарадње у евентуалном рату заснивало би се на подударности геополитичких и стратегијских интереса и заједничких ратних циљева с обзиром на констелацију снага и односа у свету, Европи и региону, као и на Повељом УН зајамченом праву на индивидуалну и колективну самоодбрану. Могући, вероватни, очекивани или накнадно искрсли и унапред дефинисани савезници могу да буду поједине земље или група земаља, односно

државе које су заинтересоване за наш опстанак и развој. Савезништво може да буде регулисано међудржавним уговором или неформалним споразумом, а доказује се на делу, у пракси.

Проширивање постојећих и стварање нових војних савеза, коалиција и политичко-верских осовина у миру углавном изазивају напетост и нестабилност у међународним односима и угрожавају безбедност других држава. Војни савез ограничава политичку независност и сувереност државе чланице, не смањује њене војне расходе и, углавном, не гарантује јој безбедност од напада савезника или неке државе или групе држава изван савеза, мада изузетно и за краће време може да буде реалан гарант безбедности. Модалитети односа сваке ванблоковске земље, па тиме и наше земље, према Северноатлантском пакту и његовом програму „Партнерство за мир“ могу да буду различити, о чему одлучују највиши органи државне власти.

Савезна Република Југославија залаже се за успостављање и ефикасно функционисање универзалног система колективне безбедности, у виду Организације уједињених нација, и регионалног система безбедности, у лицу Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), заснованим на циљевима и начелима Повеље УН и међународноправним актима. Своје учешће у њиховом раду сматра корисним за очување сопствене безбедности, али никад и никако неким гарантом или ослонцем. Исто тако, она поштује политичку независност, суверенитет и територијални интегритет других држава и принцип једнаке безбедности за све земље, а заинтересована је за учешће у јачању мира и безбедности, међусобног поверења и равноправне сарадње, стабилности и просперитета у Европи и на Балкану. Развој билатералне војноекономске и војнотехничке сарадње с одређеним земљама усклађује се с укупним дипломатским и међудржавним односима и заснива се на принципима потпуне равноправности и једнакости права, поштовања суверенитета и територијалне целокупности земље, немешања у унутрашње ствари и узајамне користи.

У одбрани земље најзначајнији су људи, наоружани и опремљени савременом ратном техником и опремом. Родољубље и патриотизам, борбена оспособљеност и висок борбени морал, храброст и пожртвованост, мотивисаност и решеност да се бране отаџбина и слобода и увереност у праведне циљеве одбрамбеног рата јесу основни квалитет и покретачка снага људи у борби и отпору против непријатеља. Изградња и јачање моралне снаге и борбеног морала народа и оружаних снага сталан је процес и дужност државних и војних органа и служби и других чинилаца. При томе, приоритет имају морално васпитање народа и Војске, развијање свести и осећања моралне дужности и одговорности за одбрану и заштиту отаџбине и слободе, неговање поверења у сопствене снаге и уверености у своју победу, јачање храбрости и пожртвованости, чврстог карактера и решености за борбу ради остваривања ратних циљева. Велики значај у том процесу имају уредно материјално и здравствено обезбеђење Војске и других снага одбране и

заштите и целокупног становништва у миру и рату, наглашавање и прихватање заједничких вредности и интереса, брига и чување људских живота, угледан и материјално осигуран положај старешинског кадра и његова способност и морални утицај на војнике, висока увежбаност за колективну употребу савремене ратне технике, морално васпитање и војнички дух који даје полет и снагу, примена закона и других прописа у држави и оружаним снагама, и друго. Услед сталног пораста улоге ратне и војне технике и технологије и њиховог убрзаног развоја, као и прогресивног повећања људских губитака, првенствено цивилног становништва у рату, неопходно је убрзати сопствени научно-технолошки развој и предузети мере за заштиту људи и економисање снагама, а недовољан број војника у тежим ратним случајевима донекле треба надоместити савременом ратном и војном техником, савременим технологијама и новом вештином ратовања, као и чврстом морално-психолошком одбраном и активном дипломатијом.

Забрана капитулације и непризнавање окупације императивне су правне норме и основна начела стратегије одбране. Нико нема право да потпише или призна капитулацију земље или оружаних снага или њиховог дела, нити да призна или потпише окупацију земље или њеног дела, нити, пак, да обустави оружану борбу и отпор непријатељу или да спречи грађане да бране земљу од напада непријатеља, укључујући и привремено заузете делове територије. Оружана борба и неоружани отпор настављају се и на привремено заузетој територији ради спречавања непријатеља у покушајима да уништи или протера становништво, да успостави окупациону или марионетску власт и колаборационистичке организације или окупацијске зоне. Органи државне власти организују се тако да се осигура непрекидно, ефикасно и ефективно функционисање легитимне и легалне власти и уставноправног поретка у свим условима и на целој територији земље, сагласно Уставу и савезним законима и другим прописима и актима надлежних државних органа. Сви субјекти и снаге опште одбране дужни су да се у наметнутом рату придржавају принципа и норми међународног ратног и хуманитарног права и других међународних обавеза, и да свој рад и деловање прилагођавају конкретним ратним условима и околностима.

Остваривање наведених и других општих поставки стратегије одбране у миру и рату захтева да надлежни државни органи и други чиниоци одбране и заштите предузимају бројне и разноврсне поступке, мере и активности. Међу њима су најзначајнији ефикасно, непрекидно и сигурно опште руковођење одбраном и командовање Војском, и стално праћење међународне војно-политичке и стратегијске ситуације, уз правилне процене и предвиђање њеног развоја. Уз то, нужно је спречавање и предупређивање стратегијског изненађења у периоду непосредне ратне опасности и у почетном периоду рата. Успешна одбрана зависи и од правовременог проглашења ванредног стања, непосредне ратне опасности и ратног стања, уз истовремено предузимање потребних мера приправности, подизање степена борбене готово-

сти Војске и доношење одлуке за њено ангажовање. Такође, без правремене војне мобилизације и стратегијског развоја није могуће успешно одбијање агресије и победа над непријатељем. Велики значај у томе имају и успешна општа мобилизација и брз прелазак земље из мирнодопске на ратну организацију. Нужно је и јачање унутрашње стабилности и јединства и спречавање побуњеништва, субверзије и безакоња. У спровођењу мера везаних за организацију одбране земље нужно је ангажовање и усклађивање напора и активности свих њених снага, извора и потенцијала. Успешно функционисање јединственог система веза, јединство и ефикасност, као и заштита тајности и сигурности информационог система, услов су за спречавање, одбијање и сламање спољне агресије и постизање политичких и војних циљева у наметнутом рату. Посебно је значајно предузимање одговарајућих поступака, мера и активности на спољнополитичком и дипломатском плану ради осуде агресора и осигурања међународне подршке и помоћи земљи у борби против непријатеља, придобијање савезника и пријатеља и њихово ангажовање на учвршћивању међународног положаја земље.

Војна одбрана

Војна одбрана је у свакој земљи основна врста одбране, а изводе је оружане снаге. Да би организовала војну одбрану наша држава предузима више мера и активности, и планира средства и поступке за одвраћање и сузбијање спољне оружане агресије. У одбрамбеном рату борбеним дејствима и другим поступцима треба да одбије и сломи агресију и извојује победу над непријатељем. Исто тако, предвиђа и организује посебне снаге и планира њихово ангажовање на спречавању и брзом гушењу унутрашњих оружаных побуна и субверзије. Војну одбрану изводи Војска Југославије, с ослонцем на све компоненте система одбране и целокупан ратни потенцијал. Војска штити и брани политичку независност и суверенитет, уставни поредак земље, копнену територију, ваздушни простор и територијалне воде, све економске и друге ресурсе и становништво. Војску држава мора да опреми савременим средствима ратне технике како би се оспособила да води успешан одбрамбени рат против сваког агресора и у свим условима, као и за задатке заштите уставног поретка и спречавања и елимисања ванредног стања. Добро опремљена и оспособљена Војска је одлучујући чинилац одвраћања од агресије и војних притисака. Она значајно утиче на спречавање рата и очување мира и безбедности, и штити друге вредности и наше виталне интересе. Висока борбена и мобилизацијска готовост и војностручна оспособљеност, морална спремност и родољубље, чврста војна дисциплина и непрекидно и ефикасно командовање, организованост и техничка опремљеност Војске основни су предуслови за успешно обављање уставне улоге и наменских задатака. Војска се ангажује према Уставу, законима, и другим прописима и актима надлежних државних органа.

Ванстраначки оријентисана Војска, као државна и отаџбинска институција, изграђује се, организује и функционише на принципима јединства, еластичности и ефикасности, економичности, универзалности и складног развоја, одбрамбене довољности и оптималне јачине. Мирнодопски састав се попуњава на мешовитом и екстериторијалном принципу, и подразумева општу војну обавезу и добровољно одређивање за професионалну војну службу по уговору. У Војсци влада командни однос, и сви припадници су једнаки пред законом. Стални или мирнодопски састав Војске мора да буде савремено наоружан и веома покретљив, професионално борбено увежбан и способан за поуздано и ефикасно обављање стратешких задатака. Мирнодопски састав има следеће стратешке задатке: 1) очување безбедности државе и неприкосновености државних граница; 2) одржавање високог степена борбене готовости ради одвраћања потенцијалног агресора од предузимања агресије; 3) спречавање стратегијског и оперативног изненађења и стварање времена и других услова за брзу и правовремену војну и општу мобилизацију; 4) успешно извођење ратних операција у почетном периоду рата ради спречавања брзог продора агресора и заустављања агресије; 5) брзо и одлучно спречавање, предупређивање и гушење оружане побуне, масовног тероризма и других облика насилног рушења уставног поретка и нарушавања територијалног интегритета земље; 6) организовање и извођење обуке сталног и резервног састава на савременим принципима ради стварања полупрофесионалне армије; 7) пружање помоћи државним органима и службама и учешће у отклањању последица природних, техничко-технолошких и еколошких катастрофа и удеса, и 8) учешће у мировним операцијама за очување или одржавање мира у другим земљама у служби међународне организације по одобрењу Савезне владе. Приоритет у изградњи Војске треба да имају снаге за конвенционално одвраћање и снаге за спречавање и гушење унутрашњих оружаных пубуна. У случају рата, мобилишу се ратне оружане снаге (састављене од оперативних и војнотериторијалних јединица) и ангажује целокупан ратни потенцијал ради постизања војне победе над непријатељем или принуђивања непријатеља да одустане од ратних циљева и напусти наш простор.

Одвраћање спољне оружане агресије и спречавање рата постиже се изградњом ефикасног, рационалног и јединственог система одбране, планским и ефикасним одбрамбеним припремама, правовременим откривањем припрема за агресију и непосредним одвраћањем и сузбијањем оружаног напада или инвазије. Противник се, исто тако, одвраћа од агресивних намера одржавањем снажног и борбено спремног контингента готових снага, упорном и активном одбраном Војске од саме државне границе и по дубини, претњом одмаздом, конвенционалним противударима, противофанзивним операцијама на ратишту и ескалацијом сукоба. Приоритет у одвраћању треба да имају обесхрабривање ратног авантуризма и агресивности потенцијалног противника и спречавање покушаја преношења сукоба из суседства на простор СР Југосла-

вије. Наша држава треба да предупреди и све покушаје увлачења земље у рат с другим државама или војним савезима и алијансама, а Војска Југославије да брзо сломи сваки изоловани напад на земљу. Снаге конвенционалног одвраћања морају да буду мобилне, оперативно-тактички спремне и борбено способне да ефикасно одбију и сузбију све агресивне поступке противника. Успеху у одвраћању и сузбијању агресије доприносе целисходан распоред и висок степен истрајности и отпорности тих снага, способност да се избегне муњевити напад за „обезглављивање“ и развијен систем цивилне заштите. Значајни су, такође, и активна спољна политика и дипломатија, подршка народа и државног апарата, унутрашње јединство и стабилност и способно вођство. Речју, одвраћањем ваља сузбити противников експанзионизам и агресивно понашање; треба га принудити да се уздржи и одустане од оружане агресије, тј. застрашити нашом снагом и чврстом решеношћу да се она употреби. Сукоб треба решити првенствено дипломатским и политичким, а само посредно и делимично и војним средствима и поступцима.

Вођење одбрамбеног рата, односно ратних дејстава и ратних радњи ради сламања спољне оружане агресије и извојевања победе над непријатељем основна је и најтежа спољна функција одбране, и то првенствено војне одбране, коју изводи Војска Југославије. Политички циљ државе браниоца у одбрамбеном рату јесте одбрана и заштита слободе, политичке независности, суверенитета, територијалне целокупности и уставног поретка земље и њеног становништва од спољне оружане агресије и стварање услова за закључивање мира који одговара нашим интересима. Војни циљ браниоца у таквом рату јесте разбијање и уништење или неутралисање и онеспособљавање оружаних снага непријатеља и њихово протеривање или присиљавање да напусте територију СР Југославије. Одбрамбени рат би био офанзиван или дефанзивно-офанзиван, тоталан и свеобухватан. Оружана борба је главни атрибут рата и одлучујући облик супротстављања војној агресији, уз истовремено вођење економских, политичких, психолошких и других облика борбе и отпора. У евентуалном рату противнику морамо наметнути офанзивност, висок интензитет и непрекидност ратних дејстава, до коначне победе. Успех у рату се постиже стваралачким комбиновањем различитих облика и начина вођења рата и свих врста ратних дејстава, као и вођењем ратних дејстава на целокупном ратишту. Облици одбрамбеног рата били би конвенционални противудари и противофанзивне операције ради сузбијања и заустављања агресије, фронтални, територијални и комбиновани начин вођења рата, а у евентуалном грађанском рату и гушењу оружане побуне примењивала би се противпобуњеничка и друга дејства.

У рату би се изводили сви видови стратегијских дејстава – стратегијска офанзива, стратегијска дефанзива и стратегијска операција (нападна и одбрамбена), све врсте војних операција видова оружаних снага и интегрисане (или здружене) операције више видова, као и битке и

бојеви и друге врсте тактичких борбених дејстава и ратних радњи. При извођењу стратегијских дејстава стваралачки би се примењивали и комбиновали одговарајући принципи, као: одређивање циља, изражавање тежишта дејства или концентрација снага и напора, офанзивност, активност и иницијатива, обавештеност или информисаност, маневар, изненађење, безбедност, економија снага, надмоћност, наметање сопствених начина или облика вођења рата, јединство командовања и одржавање борбеног морала.

Особито је значајан почетни период рата, јер ће непријатељ настојати да муњевитим ратом оствари постављене циљеве, тако да почетни период истовремено буде и завршни период рата. На муњевити оружани напад агресора треба одговорити муњевитим ратом кад год је то могуће. Мале земље, међу њима и СР Југославија, треба да избегну учешће у великим ратовима између војних савеза или великих сила и да, уз потпуну мобилизацију и борбену готовост за одбрану, сачекају исход њихове борбе. Такође, мале земље треба да избегавaju рат против вишеструко надмоћне коалиције или војног савеза, осим у случају напада – тада се морају бранити и водити рат свим расположивим снагама и средствима.

Велики значај у рату имају и неоружана борба и отпор непријатељу, пре свега на привремено заузетој територији. Неоружаним облицима борбе и отпора, у садејству и сарадњи са јединицама Војске на фронту и остављеним јединицама на привремено заузетој територији, непријатељу се наносе губици и спречава успостављање окупационе или квислиншке власти, разобличавају циљеви и злочини агресора и спречава коришћење наше радне снаге и ресурса за његове потребе. Уз то, штите се становништво и културна добра и стварају услови за функционисање наших органа власти, привреде и јавних служби. На тај начин се осигуравају материјална, морална и борбена подршка и помоћ нашим снагама. Особито су значајне наше контраобавештајне делатности, психолошко-пропагандна и економска борба и отпор, и морално слабење и изнуривање и стално обмањивање и узманиравање непријатељевих снага. Диверзијама и саботажама, штајковима и демонстрацијама, бојкотом и опструкцијом, резистенцијом и другим облицима борбе и отпора народа непријатеља треба стално слабити, а разним мерама и активностима подржавати и помагати сопствене оружане и друге снаге одбране и заштите.

Спречавање и елиминисање ванредног стања, односно спречавање и сузбијање унутрашњих оружаних побуна, тероризма и субверзије против наше државе и политичког система, имају стратегијски значај. Најделотворнија средства за спречавање и сузбијање унутрашњих оружаних сукоба јесу снажан привредни развој, слога и стабилност. Посебно су значајне правилне процене ситуације у земљи и у међународном окружењу и превентивне политичке, безбедносне, економске, правне и информативно-пропагандне мере и акције за спречавање настанка и ескалације кризе и побуњеништва и тероризма. У случају проглашења

ванредног стања у целој земљи или на делу територије изазваног оружаном побуном или субверзијом, државни органи, предузећа и друга правна лица и грађани, као и Војска, полиција и друге државне службе, предузимају мере, радње и поступке према савезним законима и другим прописима, одговарајућим плановима и одлукама надлежних државних органа ради ефикасног и брзог отклањања узрока и последица ванредног стања. Ангажовање Војске у борби против побуњеништва је крајње средство, и тада она треба да дејствује муњевито и одлучно и да постигне брзу победу. Приоритет имају ликвидација незаконитих војних формација или њихово разоружавање, одузимање оружја од становништва у зони оружане побуне, блокирање рејона оружаног конфликта и заштита стратегијски важних објеката. Тиме се спречавају ескалација оружане побуне или грађанског рата, исцрпљујућа дејства и дефанзивна позиција Војске, и онемогућује инострана војна интервенција, односно спољна агресија и интернационализација сукоба. Војска Југославије је оспособљена да изводи разна противпобуњеничка и противтерористичка и друга дејства, борбене и неборбене операције, садејствујући снагама полиције у одређеној зони, а акције усклађује с надлежним државним органима и службама. У превенцији и сузбијању побуњеништва велики значај имају полиција и друге државне службе, и подршка народа и садејство с Војском. Успеху доприносе и информативно-пропагандне и дипломатске активности ради разобличавања противуставних циљева и злодела сецесионистичких побуњеничких снага и терористичких организација.

Приликом ангажовања у мировним операцијама за очување или одржавање мира под мандатом Савета безбедности УН контингент Војске обавља задатке раздвајања снага у сукобу, осигурања дотура хуманитарне помоћи, евакуације цивилног становништва из зоне конфликта и блокирања зоне сукоба, уз примену мера које је увео Савет безбедности, осим мера наметања мира насиљем.

Цивилна одбрана

Цивилна одбрана у СРЈ чини подсистем, односно значајну компоненту опште одбране. Тесно је повезана с војном, економском и морално-психолошком одбраном, са којима сачињава јединствену и недељиву целину. Обухвата снаге и средства, мере и поступке које организују и спроводе органи државне власти и локалне самоуправе ради превенције и смањења ефеката непријатељевих ратних дејстава и техничко-технолошких и других катастрофа, као и ради обнављања служби, инфраструктуре и привредних постројења неопходних за живот становништва и опстанак државе. Општи смисао и циљ цивилне одбране је двојак: у рату, органи цивилне одбране предузимају мере за превенцију и спречавање изненадних напада на цивилно становништво и виталне објекте, организују заштиту и спасавање, односно предузимају мере за смањење губитака и морално-психолошких потреса становништва и

ублажавање материјалних штета, и указују помоћ и отклањају последице непријатељевих ратних дејстава, а у *миру* се ангажују на отклањању последица природних и техничко-технолошких катастрофа и у заштити еколошке средине. Према томе, неопходно је да се цивилна одбрана организује за различите ситуације и опасности, које уључују: природне и техничко-технолошке катастрофе, с радијацијом и без ње, напад конвенционалним оружјем (конвенционални рат), радиоактивне падавине због нуклеарне несреће или евентуалног нуклеарног рата који се води у региону или на континенту, одбрану од напада оружјем за масовно уништавање, које би применио непријатељ приликом напада на земљу и савезнике, и слично. Цивилна одбрана у већини малих земаља које не поседују нуклеарно оружје, па тиме и у нашој земљи, обухвата јединице цивилне одбране, цивилну заштиту и службу осматрања и обавештавања. У неким земљама она обухвата и економску или привредну и моралну одбрану. Поуздана и развијена цивилна одбрана доприноси одвраћању спољног напада на земљу, уверавајући непријатеља да није мудро напасти и да ће од тога имати више штете него користи.

Јединице цивилне одбране активирају се само у непосредној ратној опасности и у рату, а обезбеђују: 1) сигурност органа и установа одређених јавних служби и јединица цивилне заштите; 2) ред на територији локалне заједнице, превенцију и борбу против субверзије, тероризма и других подривачких активности; 3) одбрану и заштиту од напада на цивилно становништво и његову имовину; 4) цивилне објекте и средства у општој употреби и друге објекте неопходне за живот и рад (школе, болнице, стамбене зграде, индустријски и пољопривредни објекти и средства, објекти за производњу и пренос енергије, за колективни транспорт и јавне службе, објекти инфраструктуре, заштићена склоништа); 5) предузимање превентивних мера, мера заштите и спасавања угроженог становништва, заједно с јединицама цивилне заштите и ватрогасном службом, хуманитарним организацијама и другим учесницима, и 6) изграђивање и јачање родољубља и патриотизма, воље и решености становништва за пружање отпора непријатељу. Јединице цивилне одбране наоружане су лаким наоружањем и опремљене средствима потребним за обављање наменских задатака. Њима командује државни орган надлежан за послове цивилне одбране и заштите. Војни старешина на положају команданта батаљона или вишем положају може тим јединицама да даје посебне задатке везане за одбрану и заштиту становништва и материјалних добара и да контролише њихова борбена дејства и неборбене активности у зони своје одговорности. Цивилна одбрана је, дакле, својеврсна допуна војне одбране и њен интегрални део само у случају борбе против оружаних снага непријатеља и других непријатељевих формација.

Цивилна заштита обухвата припремање и спровођење хуманитарних и оперативних задатака ради превенције, заштите и спасавања становништва и материјалних, односно културних добара од ратних

разарања, природних и техничко-технолошких катастрофа и других опасности у миру и рату, и отклањање последица. Мере заштите и спасавања становништва и материјалних добара обухватају: урбанистичке мере заштите; склањање становништва и материјалних добара; евакуацију; збрињавање угроженог и настрадалог становништва; замрачивање; маскирање; радиолошку, биолошку и хемијску заштиту; заштиту од рушења, поплава, пожара и експлозија; прву медицинску помоћ; прву ветеринарску помоћ и санацију терена; хитне оправке неопходних комуналних објеката или пружање помоћи у томе; мере за одржавање реда и безбедности, и друго. Цивилну заштиту спроводе на масовној основи сви грађани као узајамну заштиту и спасавање. Мере цивилне заштите спроводе и предузећа, организације и службе (нарочито комуналне, грађевинске и здравствене), опремљене и оспособљене за те задатке, као и све хуманитарне организације. При томе, посебан значај имају државни органи и организације и органи локалне самоуправе, штабови и јединице цивилне заштите и цивилне одбране, служба осматрања и обавештавања и друге одговарајуће службе. У провођењу тих мера ангажују се и органи и службе министарства унутрашњих послова и ватрогасна служба, а и противпожарне и друге специјализоване јединице и установе Војске, разне друштвене организације и удружења грађана. За ефикасно функционисање цивилне заштите особито су значајни организованост, материјална опремљеност, кадровска оспособљеност, нормативна регулатива и поштовање законских и других прописа, као и садејство и сарадња с органима унутрашњих послова и јединицама Војске и другим чиниоцима одбране и заштите.

Служба осматрања и обавештавања организује се ради откривања и праћења свих врста опасности од ратних дејстава, природних и техничко-технолошких катастрофа и других опасности које могу да угрозе становништво, Војску и друге снаге одбране и материјална добра, ради обавештавања и узбуњивања грађана, државних органа, предузећа и других правних лица о тим опасностима у миру и рату, и о престанку тих опасности. Она прикупља и обрађује податке и информације о тим опасностима, преноси одлуке и наредбе о спровођењу мера приправности и других мера значајних за одбрану и заштиту. Непосредно сарађује с одговарајућим службама у Војсци и другим органима и службама које се, у оквиру своје редовне делатности, баве осматрањем и утврђивањем одређених појава значајних за цивилну одбрану и заштиту. То су, првенствено, државни органи и предузећа, хидрометеоролошке, ватрогасне и сеизмолошке службе, службе радиолошке и хемијске заштите, службе у области пољопривреде, водопривреде, поморства, телекомуникација и веза, јавног информисања, саобраћаја и транспорта итд., које служби осматрања и обавештавања и њеним органима одмах достављају податке значајне за цивилну одбрану и заштиту. У рату та служба добија и нове задатке према конкретним условима и потребама.

У пракси се, дакле, заштита и спасавање становништва и материјалних добара заснивају на цивилној одбрани и цивилној заштити, а остварују се методама и средствима за откривање и предвиђање опасности, превенције и деловања ради отклањања последица. У развоју цивилне одбране ваља тежити што бољој организованости и кадровској припремљености, обучености и оспособљености, материјалној опремљености, прецизној нормативноправној регулативи и функционалној припремљености за обављање наменских задатака и предузимање мера у условима мира, кризе, ванредног стања, непосредне ратне опасности и рата. Такође, већу пажњу ваља посветити бољем прилагођавању просторних и урбанистичких планова интересима и потребама одбране и заштите и уређењу територије у целини, сагласно закону и просторном плану. Градови и насеља треба да се развијају и изграђују плански, с тим да се у њима не подижу индустријски објекти с опасним технологијама, а да се у постојећим објектима предузму одговарајуће мере заштите. Склоништа могу да се граде као двоенаменска или вишенаменска, зависно од реалних процена опасности и степена угрожености од ратних дејстава, а не сме се запоставити ни адаптација постојећих вештачких и природних објеката за потребе цивилне заштите. Веома је значајна и међународна сарадња цивилне заштите у случају великих природних или техничко-технолошких катастрофа и епидемија заразних болести.

Економска одбрана

Економска или привредна одбрана обухвата мере и поступке државних органа и институција којима се целокупни економски, природни, људски, научно-технолошки и други потенцијали и ресурси земље ангажују и рационално користе за потребе одбрамбене политике и стратегије. Њима се, у случају кризе, ванредног стања, непосредне ратне опасности и рата обезбеђује непрекидност производње и услуга, опстанак становништва и државе и, посебно, материјално, здравствено и логистичко обезбеђење оружаних снага. То потврђује да су економска снага и привреда земље одувек биле један од најважнијих чинилаца просперитета, стабилности и безбедности земље и основни услов за успешно вођење рата.

Привреда је у рату угрожена непосредним борбеним дејствима, последицама ратних дејстава, економским ратом и блокадом и другим средствима и мерама. Економски систем и привреда могу брзо и ефикасно да се трансформишу и прилагоде функционисању у рату ако конзистентно, рационално и ефикасно функционишу у миру на основу економских и тржишних законитости, уз минималну државну интервенцију инструментима економске политике.

Економски систем и економски развој значајно условљавају материјалну основу система одбране и могућности стратегије, и одређују укупан одбрамбени потенцијал. У вези с тим, производна и привредна

зависност, неравномеран развој и хетерогеност економске структуре, недовољна изграђеност путне и железничке мреже, демографско пражњење приграничних и брдско-планинских подручја и концентрација становништва у великим и средњим градовима завређују посебну пажњу економске и одбрамбене политике. То, између осталог, налаже израду програма и пројеката убрзаног развоја, обезбеђење средстава кроз трајне и сигурне изворе финансирања и предузимања потребних подстицајних и других мера.

Успешан прелазак привреде с мирнодопске производње на рад у ратним условима умногоме зависи од одговарајућих припрема у миру, пре свега од стварања и обнављања најповољнијих робних резерви и залиха стратешких сировина, репродукционих материјала и енергената. Такође, зависи од бројности и квалификованости радне снаге, добре организације пословања и могућности за коришћење расположивих капацитета. На ефикасност привреде у рату умногоме ће утицати ратна разарања и оштећења у почетном периоду рата, зависност од иностранства и могућности за увоз критичних стратешких сировина и материјала, опреме и енергената. За успешну економску одбрану посебно су значајне енергетика, базна и прерађивачка индустрија, саобраћај и транспорт, агроиндустријски комплекс и водопривреда.

Припреме за одбрану и ратна организација привреде су у надлежности одговарајућих државних органа и служби. Државни органи предузимају бројне и разноврсне активности, па и принудне административне мере, примењујући и инструменте економске политике, државног планирања и регулисања како би обезбедили непрекидно и ефикасно функционисање националне економије у ванредном стању, непосредној ратној опасности и у рату. Особито су значајне целисходне припреме привреде, израда и усавршавање плана функционисања привреде у рату, доношење ратног буџета, стварање и груписање материјалних резерви сагласно одговарајућим плановима, ефикасно функционисање државних и других руководећих органа у привреди и примена ратних прописа. У рату се, према потреби, активирају сви расположиви капацитети. Уз то, стварају се робне резерве пољопривредних, индустријских и других производа и залиха сировина, репродукционих материјала и енергената и плански се расподељују приоритетним корисницима. Успоставља се и државни монопол у појединим групацијама, а производња се усклађује с потребама корисника и утврђеним приоритетима. Ако је потребно, уводи се обавезни откуп вишкова пољопривредно-прехрамбених производа. Посебна пажња се посвећује производњи, увозу и ремонту наоружања и војне опреме и формирању резерви оружја и муниције. Такође, држава регулише ратни режим транспорта, телекомуникација и веза према приоритетним корисницима и контролише спољнотрговинске односе. Успоставља се и спроводи политика контроле цена.

Држава, по потреби, измешта одређене привредне капацитете, робне фондове и радну снагу и организује индустријско и укупно одбрамбено уређивање територије. Уводи се радна обавеза грађана и

регулише њихова материјална обавеза према одбрани. Посебно се организује здравствена заштита становништва и снабдевање лековима и медицинском опремом, а велика пажња се посвећује санитарском обезбеђењу Војске и становништва у великим и средњим градовима, и социјалној заштити најугроженијих категорија становништва. Држава у рату успоставља и одговарајући систем информисања, образовно-васпитне и истраживачко-развојне делатности за потребе одбране. Не запостављају се заштита и спасавање становништва, материјалних и културних добара, вођење оперативне евиденције и предузимање безбедносних и других мера и поступака за функционисање економске одбране.

Индустрија наоружања и војне опреме производи одговарајуће системе и средства ратне технике ради опремања оружаних снага и повећања борбене готовости. Њена модернизација се заснива на принципима ослонца на сопствене снаге, усклађивању капацитета с потребама одбране и извозним могућностима. Модернизација омогућава рационалну преоријентацију војне производње на цивилне програме, организовање војноекономске и војнотехничке сарадње с одређеним иностраним партнерима и диверсификацију увоза неких најсавременијих система и средстава наоружања и војне опреме. У том процесу значајни су одговарајућа власничка трансформација, организацијско реструктурирање предузећа за производњу наоружања и војне опреме и спречавање њиховог технолошког заостајања. Такође, веома су значајни увођење система економских подстицаја и рационално запошљавање капацитета, правовремен ремонт и модификације оружја и опреме и одржавање специфичних капацитета у свим условима, као и побољшање квалитета и асортимана наоружања и војне опреме, првенствено оних којима се повећавају ватрена моћ, ударна снага и покретљивост јединица и конкурентност на тржишту. Приоритет треба да имају развој наоружања високих технолошких карактеристика и примена аката стандардизације и система квалитета, као и припрема и предузимање мера за наставак производње у рату. Неопходни су и увођење система надокнаде у случајевима привременог смањивања обима поруџбина и производње наоружања и војне опреме, увођење система уговора и сигурних гаранција за финансирање развоја и производње оружја и опреме, и развој технологија двојне примене. Циљ војнотехничке сарадње јесте стицање девизних средстава, трансфер технологије и знања, унапређење научно-техничке и технолошке основе привреде и истраживачких установа, развој производно-техничке кооперације и заједнички наступ на страним тржиштима, и опремање оружаних снага савременим оружјем и опремом.

Ратна ситуација ће, вероватно, узроковати прекид економских и трговинских односа са светом и велике тешкоће у увозу и извозу, као и завођење економског ембарга и блокаде од стране непријатеља, а недостајаће и девизна средства. Због ратних разарања и оштећења капацитета и других последица борбених дејстава наступиће, такође, тешкоће у снабдевању производима, сировинама и енергентима, пре-

киди или смањење производње. Велики проблем биће супституција једне производње другом и преоријентација у програмима. Стога, још у миру, велики значај имају смањење технолошке, сировинске и енергетске зависности, трагање за алтернативним производима и супституција увоза, развој сопствене индустрије наоружања и војне опреме, припремање појединих региона за самостално задовољавање најнеопходнијих потреба у области исхране, енергије и ремонта, и припрема и активирање свих расположивих ресурса. Организација и функционисање економске одбране заснивају се на територијалном и производном принципу и сарадњи цивилних и војних структура, по хоризонтали и вертикали.

Психолошка одбрана

Психолошка одбрана у СРЈ јесте значајан интегрални део опште одбране. Обухвата средства и поступке, методе и активности које предузимају државни органи и службе, средства јавног информисања и друге институције, и војни органи и службе ради спречавања, сузбијања и отклањања штетних последица информационог, односно психолошко-пропагандног и медијског рата и других субверзивних активности у миру и рату. Циљеви те врсте одбране у миру јесу: 1) спречавање потенцијалног противника да информационом ратом и психолошко-пропагандним дејствима дестабилизује стање у нашој земљи или да створи своја упоришта и ослонце у власти и државном апарату, економском систему, привреди, култури и информисању, Војсци и полицији и другим државним службама; 2) изградња родољубља и патриотизма и јачање свести и моралне снаге становништва, као и одлучности државних органа и служби и решености Војске и других снага одбране и заштите да се супротставе потенцијалном противнику, и 3) информисање светске и домаће јавности о стварном стању у нашој земљи и о суштини наше унутрашње и спољне политике, као и политике одбране и безбедности. У евентуалном одбрамбеном рату циљеви наше психолошке одбране и информативно-пропагандне делатности јесу: а) јачање наше отпорности и самопоуздања, сузбијање негативног утицаја непријатељеве пропаганде и информационог рата и наша контрапропаганда; б) разобличавање агресивних циљева, злодела и геноцидних поступака непријатеља пред његовом и светском јавношћу и у међународним организацијама и институцијама, и в) слабење борбеног морала и деморалисање јединица и команди оружаних снага непријатеља, ширење дефетизма и подстицање носталгије и дезертерства у његовим редовима, смањење борбене способности и психолошке стабилности његових снага. Значајан циљ јесте и придобијање савезника, светског јавног мњења и међународних организација за наше интересе и циљеве у одбрамбеном рату. Све то би требало да допринесе осуди агресора и његовој изолацији, и предузимању против њега принудних мера у оквиру система колективне безбедности.

Као скуп мера и активности предупредивања, спречавања и оперативног деловања на отклањању разорних последица непријатељеве пропаганде и информатичног рата, психолошка одбрана има стратегијски значај. Остварује се контрапропагандним, политичко-пропагандним, информативним, психолошким, дипломатским и другим средствима и поступцима на међународном и унутрашњем плану ради ефикасног супротстављања непријатељевој пропаганди и медијском рату. Психолошка одбрана треба да се заснива и функционише на принципима актуелности и конкретности, оперативности и офанзивности, уверљивости и истинитости, правремености и организованости, и треба да буде масовна и еластична. Односно, мере и акције психолошке одбране треба да буду планске и организоване, целисходне и реалне, брзе и енергичне, прилагођене ситуацији и ефикасне. Изградња и јачање психолошке стабилности значајно условљавају остваривање функција одбране и безбедности, омогућавају и подстичу већа напрезања, храброст и пожртвованост, упорност и истрајност људи у оружаног борби и отпору. При томе су значајни вредности, идеали и мотиви, праведни циљеви одбране слободе и отаџбине, информисање о догађајима на ратишту и у свету и брзо привикавање на ратне услове.

Државни органи и организације, органи локалне самоуправе, средства јавног информисања и војни органи и службе предузимају бројне и разноврсне мере и поступке психолошке одбране усмерене на политичко-пропагандно разобличавање циља спољне оружане агресије или иностране војне и друге интервенције и непријатељевих злочиначких поступака пред светском, домаћом и агресоровом јавношћу, као и на осуду и изолацију агресора. Истовремено, ангажују се на развијању и јачању патриотске свести, родољубља и борбеног морала, воље и решености за борбу, и активирају и каналишу отпор непријатељу и јачају поверење у сопствене снаге. Такође, ти органи и службе информисају светску и домаћу јавност о нашој праведној борби и војним успесима ради придобијања међународних чинилаца у осуди агресије и притиска на агресора да повуче снаге са наше територије. Ефикасна психолошка одбрана доприноси непрекидном функционисању политичког и економског система и јавних служби, јачању слоге народа и унутрашње стабилности, и развијању сарадње са Војском и другим снагама одбране и заштите у обављању задатака за њихове потребе. Значајно је и развијање међународне дипломатске, информативне и друге сарадње ради пружања дипломатско-политичке подршке и материјалне помоћи у борби против непријатеља који је напао земљу.

Особито су значајне мере, акције и поступци психолошке одбране којима се постиже ефикасно супротстављање непријатељевој пропаганди, сузбијање њених штетних последица и спречавање непријатеља да успостави окупациону или марионетску власт и оствари утицај на наше становништво. Спровођењем тих мера и акција знатно се доприноси спречавању шовинизма и сецесионизма, колаборације и отворене сарадње с непријатељем и његовим снагама и институцијама. Такође,

психолошка одбрана подразумева дезинформисање и обмањивање непријатеља, изналажење његових слабости и њихово коришћење за постизање сопствених циљева и сузбијање инфилтрације и субверзије. То захтева добро познавање доктрине, стратегије, снага, средстава и поступака у вођењу информационих и медијских операција непријатеља, наше успешно предупређење и парирање, као и изградњу сопствене стратегије психолошке одбране и информативно-пропагандног деловања.

Психолошка одбрана од психолошко-пропагандних и других деструктивних дејстава спољних противника и унутрашњих сецесионистичких снага које са њим тесно сарађују мора да буде добро планирана и организована у кохерентан систем, као подсистем у систему опште одбране. Тим пре што сепаратистичке снаге настоје већ у миру да гласинама, претњама, лажима и манипулацијама, обманама и изазивањем разних сукоба, као и субверзијом и тероризмом, постигну одређене психолошко-пропагандне ефекте у земљи и иностранству и да интернационализују своје антиуставне сецесионистичке захтеве. Сепаратистичке снаге примењују „масовну стратегију“, која подразумева деловање у систему и изван система и повезивање с иностраним чиниоцима и њиховим субверзивним и другим подривачким активностима. Циљеви и задаци психолошке одбране остварују се посредством аудитивних, визуелних и аудиовизуелних средстава, односно усменом и писаном речју, преко скупова и организованих акција, радија и телевизије, штампе и публикација, филма, слике и музике, и дипломатским и другим средствима и поступцима. При томе, значајни су разни акциони облици и поступци, као демонстрације и саботаже против непријатеља на привремено заузетој територији, бојкот и опструкција, спречавање сарадње и колаборације, предузимање мера безбедности и заштите, и друго.

Успешна припрема и функционисање психолошке одбране претпостављају успостављање заједничке и ефикасне радио-дифузне и ТВ-мреже и јединствене програмске шеме. Неопходна је и планска припрема, производња и дистрибуција докумената, података и информација, магнетофонских и видео-снимака, филмова и других материјала. Мере и поступци у оквиру психолошке одбране морају да буду усклађени с борбеним дејствима Војске и активностима државних органа и служби. Ради успешне припреме за функционисање психолошке одбране на стратегијском нивоу морао би да се изради план психолошке одбране, односно план психолошких и информативно-пропагандних активности, који би био саставни део одговарајућих планова стратегијских дејстава. За израду и реализацију таквих планова ангажују се одговарајући државни и војни органи, службе и други субјекти. При томе, посебно треба разрадити мере и активности усмерене према борцима и становништву пријатељских и савезничких земаља, међународним организацијама и институцијама и сопственој јавности, а посебно против непријатеља.

У стратегији психолошке одбране већу пажњу ваља посветити програмској и садржајној припремљености, материјалном опремању и техничко-технолошкој унификацији и стандардизацији, уредном снабдевању потребним средствима, кадровском оспособљавању и припремама за појачано деловање у условима кризе, ванредног стања, непосредне ратне опасности и рата. Све би то допринело ефикасности, економичности, непрекидности и ефективности психолошке одбране и одбране у целини.

Закључак

Опстанак и развој сваке државе и друштвене заједнице захтевају ефикасну одбрану и унутрашњу стабилност, а таква одбрана претпоставља мудру и оптималну стратегију и одговарајуће снаге и средства, као и чврсту вољу и решеност да се они употребе. Стратегијска доктрина одбране треба да овлада свешћу и понашањем оружаних снага, државног апарата и становништва и да постане њихова материјална снага. Тим пре што савремени рат није само борба оружаних снага и материјала, већ првенствено сукоб стратешких идеја, концепција и доктрина којима се оружане снаге и укупан ратни потенцијал активирају и употребљавају за постизање ратних циљева.

Стратегију одбране сваке земље одређују бројни и разноврсни спољни и унутрашњи чиниоци, а пре свега државни и национални интереси и циљеви у домену одбране и безбедности, међународне прилике, геополитички и стратешки положај и облици угрожавања земље и њене економске могућности и расположиви људски потенцијал, државна политика одбране, однос снага, и друго. Стратегија одбране треба да буде реалистична, ефикасна, развојна и иновативна, применљива и остварива, и усклађена с расположивим снагама и средствима и укупним ресурсима и могућностима за њихово активирање и ангажовање у сваком конкретном ратном случају. Ради решавања сваког конкретног рата или оружаног конфликта у своју корист, уз минималне жртве и трошкове, разрађују се и примењују оперативне стратегије и промишљени планови у неколико варијаната, које морају бити засноване на чврстим основама и стварним, а не замишљеним снагама и средствима.

Ефикасна и ефективна примена стратегије националне одбране захтева одговарајућа финансијска и друга средства и ресурсе, борбено спремне и поуздане оружане снаге, консензус виталних државних и националних интереса и циљева, подршку народа и државног апарата, јединство вођства и чврсту вољу и решеност да се бране отаџбина и слобода, као и стално јачање свеукупне снаге и моћи. Томе доприносе економска, политичка и укупна друштвена стабилност, слога и јединство народа и ефикасна дипломатија и спољна и унутрашња политика. Али, депопулација, због кризе рађања у српском народу, проузроковане моралним, психолошких и економским разлозима, и масовног одласка

становништва у иностранство, изазива стагнацију и прети да обесмисли сваку стратегију и угрози сам опстанак српског народа и државе ако се њени узроци и последице убрзано и смишљено не отклоне.

Стратегија националне одбране СР Југославије има мирољубиви и одбрамбени карактер. Усмерена је на спречавање рата, одвраћање агресије и очување мира и безбедности, на поуздану одбрану и заштиту народа и државе од свих облика угрожавања споља, изнутра или комбиновано. Као мирољубива земља, СР Југославија треба да избегне сваки рат, осим ако буде нападнута или на други начин принуђена да води рат са јасним политичким и војним циљевима и мирнодопским добицима. Има смисла да води рат само ако јој буде наметнут, и то у свом националном и државном интересу, али не и у интересу страних држава и њихових војних савеза и коалиција. Веће ратне сукобе високог и средњег интензитета (светски, европски, међуконтинентални, регионални, локални) неопходно је да избегне кад год је то могуће. Уз примену стратегије потпуне мобилизације и готовости за одбрану и минимизирање жртава, материјалних трошкова и уступака, треба да сачека коначан исход рата или оружаног конфликта и убере или постигне оптималне резултате и добитке у измењеној констелацији односа снага, уз прилагођавање новонасталим околностима. Неопходно је превазићи илузије и заблуде о природним и вечним савезницима и пријатељима, и убудуће се увек руководити сопственим интересима и укупном снагом, уз мудро коришћење погодних прилика за остварење својих циљева.

Управљање и руковођење пословима, средствима и ресурсима одбране и стратегијско командовање Војском ради остваривања стратегије одбране обављају се на основу Устава и савезних закона, других прописа и општих аката надлежних државних органа. Организују се и функционишу на принципима јединства, ефикасности, оперативности, еластичности, непрекидности и сигурности, тако да прелазак на рад у ванредном стању, непосредној ратној опасности и рату не захтева структурне, организацијске и друге промене. Управљање и руковођење остварују се процесним функцијама: планирањем, организовањем, одлучивањем, извршавањем, координацијом и контролом. Планирање одбране треба да буде реално и научно засновано, истовремено и непрекидно, и усклађено с другим врстама планирања, а улагања у одбрану треба да имају и развојну функцију.

Литература:

1. *Устав Савезне Републике Југославије*, „Службени лист СРЈ“, 1/92, Београд.
2. *Закон о одбрани*, „Службени лист СРЈ“, 67/93, Београд.
3. *Закон о Војсци Југославије*, „Службени лист СРЈ“, 67/93, Београд.
4. *Закон о ваздушној пловидби*, „Службени лист СФРЈ“, 33/74, Београд.

5. Закон о имовини СР Југославије, „Службени лист СРЈ“, бр. 41/93, Београд.
6. Закон о финансирању СР Југославије, „Службени лист СРЈ“, бр. 53/92, Београд.
7. Декларација нове Југославије, „Међународна политика“, 1004/92, Београд.
8. Париска повеља о новој Европи, „Међународна политика“, 976/90, Београд.
9. Стеван Ђорђевић и други, *Грађа међународног јавног права*, књига I–III, „Дневник“, Нови Сад, 1988/89.
10. НАТО и Партнерство за мир, „Међународна политика“, Правни факултет, Факултет политичких наука, Институт за међународну политику и привреду, Центар за стратегијске студије, Београд, 1996.
11. Уговор о Европској унији од Рима до Мастрихта, „Међународна политика“, Правни факултет, Институт економских наука, Европски покрет у Србији, Београд, 1995.
12. Ричард Е. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, О рату у 21. веку, ВИНЦ, Београд, 1991.
13. Лоренс Ц. Вејл, *Цивилна одбрана*, ВИНЦ, Београд, 1991.
14. Миланко Зорић, *Међународни војно-политички односи, нови светски поредак и положај СР Југославије*, студија у зборнику радова *Нови светски поредак и политика одбране СР Југославије*, Управа за стратегијске студије и политику одбране, Београд, 1993.
15. Александар А. Свечин, *Стратегија*, ВИЗ „Војно дело“, Београд, 1956.
16. Михаил Н. Тухачевски, *Изабрана дела*, том 1–2, ВИЗ, Београд, 1985.
17. Живојин Р. Мишић, *Стратегија*, ВИНЦ, Београд, 1993.
18. *Conference of Security and Cooperation in Europe Final Act*, Helsinki, 1975.
19. *Livre Blanc sur la Défense*, Paris, 1994.
20. *The Serbian Question in The Balkans*, University of Belgrade, Faculty of Geography, 1995.
21. „Strategic Review“, Fall 1991, No. 4, United States Strategic Institute, Washington, D.C., 1991.
22. „The Military Balance“, 1995–1996, The International Institute for Strategic Studies, London, October 1995.
23. William J. Perry, *Annual Report to the President and the Congress*, Washington, D.S., February 1995.

Проф. др *Десимир Пајевић*, мр *Јан Марчек*, потпуковник
и *Недељко Ђенић*

Квалитет социјалне климе један је од значајних предуслова успешности студената. Стога је важно проучавање социјално-психолошке климе у студентским водовима и на обуци на полигону, где се стварају услови који су најприближнији ратним. У вези с тим, основни циљ истраживања је било утврђивање утицаја боравка на полигону на социјалну климу и промене у социјалној перцепцији студената, односно на оцењивање и вредновање чланова групе – вода. Као социометријски критеријуми избора узети су „борбени задатак“ и „дружење у слободном времену“.

Резултати истраживања показују да је обука на полигону допринела бољем међусобном познавању студената и изграђивању ваљаних критеријума за процену особина које су се односиле на социометријске критеријуме избора. Студенти на тој обуци објективније доживљавају улогу старешине, што значи да обука на полигону доприноси целовитијем приступу у оцењивању особина личности за оба критеријума. Старешине (командири водова) у улози процењивача поузданије процењују особине које су важне за „борбени задатак“, него особине које су важне за „дружење“.

Увод

Обука на полигону у програму школовања студената војне академије има велики значај због прилагођавања студената на отежане услове живота и рада и припреме за старешинске дужности. С обзиром на то да у обуци на полигону преовлађују тактичка и ватрена обука, уз повећана психофизичка напрезања, она је у много чему приближна „финалном критеријуму“ војничке успешности. Због тога је важно да се та обука проучава и са становишта психосоцијалне климе у студентским водовима, односно јединицама. Тим пре што је, како наглашава војни психолог Ранко Поповић „... стање у колективу (мисли се на квалитет интерперсоналних односа) један од значајних предуслова успешности на полигонској обуци“.¹

У психологији међуљудских односа, почев од првих Мејових истраживања² наглашава се значајан утицај социјалне климе на задовољство

¹ Р. Поповић, *Увод у војну психологију*, ВИЗ, Београд, 1975, стр. 214.

² Е. Мауо, *Reverie and industrial fatigue*, *Journal of Personnel Research*, 1924, према: Ф. Шуковић, *Неформални социјални односи у организацији удруженог рада*, ПФВ, Београд, 1978.

и мотивацију за рад. У војничкој средини добри међуљудски односи, посебно у борбеним ситуацијама, снажан су извор борбеног морала и сигурности у борби. Једно од првих испитивања социјалне климе у војним јединицама чини рад С. Г. Џенкинса,³ који је изучавао морал две ескадриле морнаричког ваздухопловства за време Другог светског рата. Од целокупног летачког особља обе ескадриле тражено је да се анионимно изјасне са којим би лицима из ескадриле или изван ње желели да лете на борбене задатке. Резултати испитивања су показали да је морал био већи у ескадрили у којој је била већа социјална повезаност међу члановима и везаност за команданта.

Са становишта теорија интерперсоналне атракције,⁴ осим сличности у особинама личности као фактору привлачења, и сама физичка близина међу људима који су ангажовани у некој заједничкој активности доприноси бољем упознавању и међусобној привлачности (већа је могућност да испоље потребу за дружењем – афилијацијом и сарадњом). Наравно, близина и међусобни контакт не морају сами по себи да доприносе привлачењу, већ само стварају услове у којима могу боље да се испоље праве особине личности, односно да се уоче карактеристике других људи. То су елементи који карактеришу и обуку на полигону, будући да студенти за то време живе и раде у истим условима и обављају скоро исте активности. Побољшање социјалне климе може се узети као показатељ доприноса обуке на полигону процесу социјализације и професионалног сазревања студената.

У војној академији обављана су истраживања социјалне климе у питомачким водовима у тзв. школским условима.⁵ Међутим, до сада није испитивана социјална клима на полигону где се начин живота и садржаји активности значајно разликују од школских услова. Будући да се у обуци на полигону стварају услови који су најприближнији ратном критеријуму, постоји потреба да се та обука изучава и са становишта социјално-психолошке климе у групама, односно јединицама.⁶

Истраживање социјалне климе у студентским водовима

Проблем истраживања је квалитет социјалне климе у студентским водовима на почетку и на крају обуке на полигону. За показатеље

³ J. G. Jenkins, *The Nominating Technique, its Uses and Limitation* 1947, према: В. Смиљанић-Чолановић, *Социометрија и испитивање социјалне перцепције*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, 1973.

⁴ L. Festinger, *Group attraction and membership*. In D. Cartwright and A. Zender: *Group Dynamics: Research theory*, 1953; E. W. Boward, *Interaction and attraction to the group*. *Human relations*, 1956, према Ф. Шуковић, *исто*.

⁵ Љ. Касагић и сарадници, *Неки проблеми формирања и деловања питомачког колектива, ЦВВС, ВА родова КоВ и интендантске службе*, Београд, 1979; З. Кибибарда, *Руковођење као фактор изграђивања питомачких колектива, ВА КоВ, Београд*, 1981.

⁶ Истраживање је саставни део пројекта *Прилагођеност студената војних академија полигонским условима као компонента критеријума војничке успешности*.

социјалне климе узета су два социометријска индекса: *индекс групне експанзије*, као показатељ датих избора, и *индекс социјалног статуса*, као показатељ добијених избора. Ти показатељи су утврђени на основу два социометријска избора: 1) *замишљеног „извршавања“ борбеног задатка* и 2) *заједничког „дружења“*.

Индекс групне експанзије одражава меру социјабилности чланова, групе, односно израз њихових потреба и жеља за сарадњом и степен поверења у друге људе. У нумеричком смислу, то је број позитивних избора по једном члану групе, односно просечан број избора датих другима.

Индекс социјалног статуса показатељ је угледа и престижа које појединац има у оквиру своје групе. У нумеричком смислу, он означава број добијених избора од других чланова у оквиру своје групе (вод). Статус студента у оквиру групе (студентски вод) може бити *стварни* (на основу збира позитивних избора осталих студената у воду) и *очекивани* (на основу процене колико ће сваки појединац добити избора), што је, у ствари, способност опажања особина других чланова групе (социјална перцепција).

Основни циљ испитивања било је утврђивање колико боравак на полигону утиче на социјалну климу и промене у социјалној перцепцији студената, односно на оцењивање и вредновање чланова групе – вода.

Посебни циљеви истраживања су били да се утврди да ли постоји промена у степену интегрисаности студентских водова на почетку и на крају обуке на полигону, при чему ће се евентуалне разлике третирати као допринос те обуке интегрисаности: да ли постоје разлике у степену интегрисаности између студената прве и друге године школовања; да ли врста претходно завршене школе утиче на социјалну експанзију студената унутар студентских водова; да ли успех студената у војној академији утиче на њихов социјални статус унутар студентских водова; да ли постоји повезаност између директивности ставова и екстраверзије са показатељима социјалне климе и да ли постоји повезаност између перцепираног социјалног статуса (процена старешина) и стварног социјалног статуса студената (оцене које појединци добијају од својих другова из вода).

Као независне варијабле (чиниоци) у истраживању су узети: године школовања студената војних академија; врста претходно завршене школе; образовна успешност студената у војној академији; две димензије директивности ставова мерене упитником директивности ставова, и то *директивност – недирективност* и *екстраверзија – интроверзија*, и процена командира водова, интегрисаности студентских водова.

У истраживању је примењено више *мерних инструмената*:

1) *Социометријски упитник*, са следећим критеријумима: а) избор другова из вода ради заједничког учешћа у обављању *борбених задатака*, и б) избор другова из вода ради *дружења* у слободном времену;

2) Упитник директивних ставова, који садржи скалу директивних ставова – скала ДС, и скалу екстраверзије – скала Е.⁷

3) Скала процене активности и доприноса студената у развијању добрих односа (кохезивност) и ефикасности студентских водова, која садржи следеће елементе процене: перцепирана прихваћеност студената у воду, социјални статус појединца, допринос кохезивности и акционом повезивању вода, испољавање мишљења у воду и прихватање позитивних ставова и вредности, допринос успешности и ефикасности вода.⁸

Испитивање је изведено у теренским условима на начин предвиђен Упутством за социометријска испитивања. Испитивање је било групно – по студентским водовима, а у групи је било највише 35 испитаника. Узорком је обухваћено осам студентских водова прве и друге године војне академије Војске Југославије.

Социометријска испитивања су изведена на почетку (први и други дан по доласку) и на крају логоровања (два последња дана). Студентски водови су испитивани одвојено. Сваком испитивању претходило је краће мотивационо упутство, којим је објашњавана сврха испитивања. Након тога, давано је упутство за социометријски тест, који је дат према следећем упутству:

„Пред Вама је списак студената у Вашем воду. Најпре пронађите своје име у списку и заокружите га, а затим урадите следеће:

1) Замислите да сте одређени за командира групе која треба да изврши један борбени задатак. Ви треба да формирате ту групу од студената Вашег вода чија имена су уписана на овом списку. Кога ћете и колики број изабрати за ову групу то Ви сами процените. Заокружите имена оних које одаберете (број избора је неограничен);

2) Означите на овом списку имена оних студената са којима бисте се најрадије дружили у слободном времену. Кога ћете одабрати и колико ћете одабрати то Ви сами одлучите. Заокружите имена оних које одаберете (број избора је неограничен).

Статистичка обрада података обављена је на рачунару, техникама мултиваријанте анализе. Повезаност између социјалног статуса и групне експанзивности и независних варијабли – чинилаца (директивност ставова и екстраверзија, врста претходно завршене школе и фаза школовања у војној академији) испитана је на основу корелацијске анализе и Хи-квадрат теста, а разлике међу подзорцима на основу анализе варијансе и т-теста.

Степен интегрисаности студентских водова у обуци на полигону

Степен интегрисаности студентских водова, као показатељ квалитета социјалне климе, испитан је на почетку и на крају обуке на полигону. Резултати испитивања групне експанзије приказани су у табели 1.

⁷ Упитник директивних ставова намењен је за утврђивање тенденције појединца да усмерава и контролише друге у социјалним ситуацијама, а нарочито за утврђивање особина потребних за руковођење, односно рад са људима (аутори овог упитника су Ц. Хаџиселимовић и други, 1985).

⁸ Аутори скале су: О. Дамјановић, Н. Ђенић, 1995.

Табела 1

Критеријум избора	Загађак			Ниво значај	Дружење			Ниво значај
	СВ	СД	Ш-ШесШ		СВ	СД	Ш-ШесШ	
На почетку обуке	8,37	5,56	7,35	0,01	7,40	4,27	6,96	0,01
На крају обуке	5,46	5,37			5,17	4,61		

Група експанзија у студентским водовима на почетку и на крају обуке на полигону

Добијени резултати показују да се код оба критеријума смањује број бирања на крају обуке на полигону у односу на почетак обуке, а та разлика је статистички значајна на нивоу 0.01. На почетку обуке индекс групне експанзивности је већи за „борбени задатак“ него за „дружење“, док су у другом испитивању те разлике мање. Индивидуалне разлике у броју бирања су веома изражене, што показују и коефицијенти стандардне девијације. Дакле, има оних који бирају велики број и оних са само неколико избора, што је један од показатеља њихове недовољне интегрисаности у групи.

Резултати не потврђују наша очекивања, према теоријама интерперсоналне атракције, о томе да физичка и психолошка близина подстичу социјалну усмереност и јачање интерперсоналних веза. Добијени налази упућују на закључак да су обука и боравак на полигону специфичне ситуације у којима се стичу ваљанији критеријуми процене и вредновања других претежно са становишта тзв. старешинских улога. Док се налазе у тзв. школским условима више се процењују са становишта „студентских улога“, а током обуке на полигону више са становишта „старешинске улоге“ као професионалног опредељења. Са становишта те улоге и критеријуми избора постају строжи и другачији, што доводи до разлика у преферирању особина за бирање. То потврђују и резултати испитивања повезаности између појединачних критеријума социометријског избора на почетку и на крају обуке на полигону (табела 2).

Табела 2

	Социјална експанзивносћ				Социјални сшајус			
	Загађак		Дружење		Загађак		Дружење	
	I усћ.	II усћ.	I усћ.	II усћ.	I усћ.	II усћ.	I усћ.	II усћ.
	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	1,00							
2.	,62*	1,00						
3.	,36	-,37	1,00					
4.	-,24	,56*	,67*	1,00				
5.	,13	-,17	,03	-,04	1,00			
6.	-,27	,23	,10	-,04	,56*	1,00		
7.	,09	-,04	,10	-,09	,56*	-,25	1,00	
8.	-,01	,10	-,15	,22	-,28	,67*	,46	1,00

Повезаност између појединачних критеријума социометријског избора на обуци на полигону

Корелација између „дружења“ и „задатка“ на почетку логоровања износила је $r = 0,36$, а на крају $r = 0,56$. То значи да се на крају обуке на полигону избор и за „дружење“ и за „задатак“ обавља према стандардизованим мерама него на почетку обуке. Неоспорно је да обука на полигону доприноси бољем међусобном упознавању, али и њиховом избору с обзиром на то да се појединци више вреднују са становишта професионалног „војничког“ критеријума. Та повећана критичност и већа усмереност ка војној професији, свакако, утицале су да се у другом испитивању смањи број укупних избора (социјална експанзија).

Коефицијент корелације социјалног статуса (број добијених избора за сваког појединца) у два испитивања за критеријум „борбени задатак“ износи $r = 0,56$, а за критеријум „дружење“ $r = 0,46$. То значи да се већа поузданост одговора добија у процени особина за „борбени задатак“ него за „дружење“. Тај налаз се може протумачити тиме да су за студенте војних академија особине које су важне за обављање борбеног задатка одређеније и препознатљивије него особине за дружење.

Величина коефицијента корелације за индекс социјалног статуса између та два критеријума на почетку обуке износи $r = 0,56$, а на крају обуке на полигону $r = 0,67$. То показује да се повећава у оба критеријума социометријског избора број заједничких елемената према којима се обавља избор. На крају обуке, у већем броју случајева него на почетку обуке, онај који је био „добар друг“ процењује се и као „добар војник“.

Социјална експанзија и година школовања

Године школовања су важан фактор у професионалном и социјалном сазревању личности. Дужина заједничког боравка у војној академији требало би да доприноси јачању позитивних веза међу члановима групе према теоријама међуљудских односа. Да то не мора бити увек тако показују и резултати овог испитивања, приказани у табелама 3 и 4.

Табела 3

Фаза школовања	I испитивање			Ниво значај	II испитивање			Ниво значај
	СВ	СД	ш-шесш		СВ	СД	ш-шесш	
I година	9,59	6,09	2,61	0,01	8,48	5,65	3,21	0,01
II година	7,52	5,30			6,23	4,12		

Група експанзија на обуци на полигону (критеријум „борбени задатак“)

Табела 4

Фаза школовања	I испитивање			Ниво значај	II испитивање			Ниво значај
	СВ	СД	ш-шесш		СВ	СД	ш-шесш	
I година	8,94	4,45	4,17	0,01	8,28	4,25	4,48	0,01
II година	6,53	3,88			5,92	3,15		

Група експанзија на обуци на полигону (критеријум „дружење у слободном времену“)

Резултати истраживања показују да је групна експанзија у студентским водовима већа у првој, него у другој години школовања. Ти резултати су сагласни са резултатима истраживања Љ. Касагића, који је утврдио да индекс социјалне експанзије у првој години школовања питомаца износи 9,60, а у другој години 8,21,⁹ па се поставља питање зашто студенти прве године показују већу социјалну усмереност од студената друге године.

Такав однос се може психолошки објаснити тиме што су старији студенти социјално зрелији и реалнији у проценама карактеристика других студената. Испитујући факторе мотивације за учење, Н. Булајић је утврдио да питомци старијег узраста више преферирају варијабле које „... непосредније доприносе стварању повољне социјално-психолошке климе и андрагошко-дидактичких услова учења у којима имају реалне могућности да испоље себе као личност и своје потенцијале“.¹⁰

Студенти прве године су психолошки још увек недовољно адаптирани на војничку средину, па имају израженију потребу за везивањем за друге ради редукације „осећања несигурности“. Повећаним социјалним везивањем за друге људе, психолошки гледано, јачају сопствено осећање о бољој прихваћености (социјални статус) у групи.

У водовима, за оба критеријума социометријског избора („борбени задатак“ и „дружење у слободном времену“) утврђено је више значајних разлика међу студентским водовима у првој години, док нису утврђене значајне разлике код студената друге године. И то показује да студенти друге године имају конзистентније критеријуме вредновања особина личности које су релевантне како за критеријум „борбени задатак“, тако и за критеријум „дружење“.

Социјална експанзија и претходно завршена школа

Један од циљева истраживања било је да се види да ли у социјалним односима унутар групе има разлике између студената који су из војних школа и студената који су завршили школе у грађанству. Добијени резултати приказани су у табелама 5 и 6.

Према резултатима, у оба испитивања, односно код оба социометријска избора, студенти из војних школа имају веће коефицијенте социјалне експанзије. Код критеријума „борбени задатак“ та разлика је статистички значајна, док код „дружења у слободном времену“ није значајна. Одговор на питање колико су студенти из војних школа друштвенији и колико им је израженија социјална оријентација може се добити на основу компарације с резултатима других истраживања.

На пример, Љ. Касагић, на основу резултата истраживања повезаности између те две варијанте, закључио је да највише има пријатељстава и позитивних (са наклоношћу) интеракција у колективима у којима има највише питомаца са завршеном средњом војном школом;

⁹ Љ. Касагић и сарадници, *исто*, стр. 36.

¹⁰ Н. Булајић, *Мотивација за учење*, ВИНЦ, Београд, 1990, стр. 142.

Табела 5

Врста школе	I испитивање			Ниво значај	II испитивање			Ниво значај
	СВ	СД	Ш-ШесШ		СВ	СД	Ш-ШесШ	
Војне школе	9,58	5,51	3,32	0,01	6,30	5,71	2,34	0,05
Школе у Цраћансџу	7,66	5,48			4,98	5,12		

Група експанзивност на обуци на полигону
(критеријум „борбени задатак“)

Табела 6

Врста школе	I испитивање			Ниво значај	II испитивање			Ниво значај
	СВ	СД	Ш-ШесШ		СВ	СД	Ш-ШесШ	
Војне школе	7,92	4,33	1,86	-	5,55	4,99	1,23	-
Школе у Цраћансџу	7,09	4,21			4,95	4,37		

Група експанзивност на обуци на полигону (критеријум
„дружење у слободном времену“)

просечан ниво експанзије у колективу остварују питомци из категорије осталих школа, а најнижи ниво у колективима који су најпопуњенији војним гимназијалцима.¹¹ Међутим, у нашем истраживању студенти из војне гимназије и средње војне школе третирани су као један подузорок, што значи да се не могу доносити закључци о томе да ли је настала промена у социјалном статусу студената који су завршили војну гимназију у односу на наведено истраживање.

Социјални статус студената и успех у војној академији

Помоћу Хи-квадрат теста испитана је повезаност између социјалног статуса, као зависне, и успеха студената у војној академији, као независне варијабле. Резултати испитивања приказани су у табелама 7. и 8.

Табела 7

Успех у војној академији	Социјални статус			Сума	Хи - квадрат	Граничне вредности Хи - квадрата		
	нижи 1-6	прос. 7-12	виши 15-35			брс	0,05	0,01
5,00 - 6,99	84 54,9%	34 38,2%	19 39,5%	137	9,78	4	9,49	13,3
7,00 - 7,99	57 37,3%	40 44,9%	21 43,8%	118				
8,00 - 9,99	12 7,8%	15 16,9%	8 16,7%	35				
Сума	153	89	48	290				

Ц = ,181

Социјални статус студената и успех у војној академији
(критеријум „задатак“)

¹¹ Љ. Касагин, исто, стр. 47.

На основу резултата истраживања приказаних у табели 7, може се закључити да постоји повезаност између социјалног статуса студената и њихове образовне успешности у односу на критеријум „борбени задатак“ (ниво значајности 0,05), али је та корелација ниска ($\rho = 0,18$). И поред значајне повезаности, ипак, може се констатовати да свега 16,7 одсто студената са бољим успехом има виши социјални статус у групи (вод), док је знатно већи проценат оних са слабијим успехом (испод 7,00) који имају већи број добијених избора од других чланова групе (39,5 одсто). Тај резултат је у сагласности са резултатима истраживања Љ. Касагића, који је утврдио повезаност између социјалне прихваћености питомца и успеха у студирању чак на нивоу 0,01. Иако је добијена значајна повезаност између те две варијабле, аутор закључује да око 26 одсто питомца који имају бољи успех у студирању нису омиљени чланови својих колектива, док су око 20 одсто питомца са слабијим успехом социјално омиљенији чланови колектива.¹²

У односу на други критеријум избора („дружење у слободном времену“) није утврђена повезаност између успеха у војној академији и социјалног статуса студената (табела 8).

Табела 8

Успех у војној академији	Социјални статус			Сума	χ^2 - кбарајш	Граничне вредности χ^2 - кбарајш		
	нижи 1-6	прос. 7-12	виши 15-35			брсс	0,05	0,01
5,00-5,99	72 48,6 %	51 44,7 %	14 50,0 %	137	3,34	4	9,49	13,3
7,00-7,99	63 42,6 %	45 39,5 %	10 35,7 %	118				
8,00-9,99	13 8,8 %	18 15,8 %	4 14,3 %	35				
Сума	137 100 %	118 100 %	35 100 %	290				

$\rho = ,107$

Социјални статус студената и успех у војној академији
(критеријум „дружење“)

Повезаност социјалне климе са неким психолошким обележјима личности

У том делу истраживања као психолошка обележја студената узети су директивност – недирективност и екстраверзија – интроверзија.¹³ У

¹² Љ. Касагић, исто, стр. 74.

¹³ „Директивност“ означава настојање неке особе да усмерава и контролише радње и начине доживљавања других особа према властитим убеђењима, док супротни пол („недирективност“) подразумева избегавање таквих настојања. Интроверзија је у складу са Јунговом и Ајзенковом теоријом црта личности, која се испољава у повучености, тежњи ка промишљању, оклевању, одбрамбеним ставовима и у тешкоћама прилагођавања средини. Супротно тој, екстравертна личност је окренута спољњем свету, склона практичном понашању, лако и брзом успостављању контакта са другим људима, сналажењу у новим ситуацијама и брзом прилагођавању (Д. Крстић, *Психолошки речник*, „Савремена администрација“, Београд 1991, стр. 129 и 234).

погледу тих обележја није добијена значајна повезаност са социометријским критеријумима, што потврђују и резултати приказани у табелама 9 и 10.

Табела 9

Психолошка обележја	I испитивање		II испитивање	
	загањак	гружење	загањак	гружење
Директивност ставова	0,10	0,08	0,08	0,09
Екстраверзија	-0,02	-0,01	-0,08	-0,07

Повезаност између групне експанзивности и психолошких обележја студената

Табела 10

Психолошка обележја	I испитивање		II испитивање	
	загањак	гружење	загањак	гружење
Директивност ставова	0,03	0,12	0,04	0,10
Екстраверзија	0,10	0,06	0,12	0,07

Повезаност између социјалног статуса и психолошких обележја студената

Резултати истраживања приказани у табели 11 указују, ипак, да је директивност ставова израженија код студената у првој, него у другој години школовања. Студенти прве године имају већу потребу за социјалном отвореношћу ради задовољења потребе за сигурношћу, док је код студената друге године, који су, према узрасту, социјално зрелији, развијенија потреба за самосталношћу, па су мање оријентисани на друге. Такође, студенти друге године су критичнији у својим проценама, јер међусобно боље познају личне квалитете сваког појединца. Насупрот томе, није утврђена значајна повезаност између екстраверзије и година школовања студената.

Табела 11

Година школовања	Директивност ставова			Ниво значај	Екстраверзија			Ниво значај
	СВ	СД	ш-шесш		СВ	СД	ш-шесш	
I година	2,81	11,4	3,14	0,01	29,1	9,69	-1,54	-
II година	-2,3	11,3			31,2	9,90		

Психолошка обележја студената и година школовања

Постоји значајна разлика у директивности ставова између студената који су завршили војну школу и студената који су дошли из грађанства (већа је код студената који су завршили средње школе у грађанству), док нису утврђене значајне разлике између те две категорије студената на скали екстраверзије (табела 12).

Табела 12

Врста школе	Директивност			Ниво значај	Екстраверзија			Ниво значај
	СВ	СД	ш-шесш		СВ	СД	ш-шесш	
Војне школе	-5,5	11,9	- 2,88	0,01	27,7	9,41	- 1,59	—
Школе у грађанству	-1,6	12,6			29,5	9,90		

Психолошка обележја студената и врста претходно завршене школе

Очекивани и стварни социјални статус студената на обуци на полигону

У истраживању се постављало питање да ли постоји повезаност између „очекиваног социјалног статуса“ и „стварног социјалног статуса“. При томе, под „очекиваним социјалним статусом“ подразумевају се процене које студенти добијају од својих непосредних старешина према наведеним критеријумима социометријског избора, а „стварни статус“ је број избора које појединац добије од студената из вода. Степен те повезаности се може узети као ваљан показатељ о томе колико командири водава добро познају своје студенте.

На основу испитивања повезаности између збирне скале процене социјалног статуса студената коју су дали командири водава и њиховог стварног социјалног статуса добијени су резултати који су приказани у табелама 13 и 14.

Табела 13

Очекивани социјални статус	Социјални статус			Сума	Chi - квадрат	Граничне вредности Chi - квадрата		
	нижи 1 - 7	прос. 8 - 14	виши 15 - 35			брс	0,05	0,01
1 - 20	61 39,6 %	21 25,9 %	3 11,6 %	85	10,34	2	5,99	9,21
21 - 40	93 60,4 %	60 74,1 %	23 88,4 %	176				
Сума	154 100 %	81 100 %	26 100 %	261				

Ц=,195

Очекивани и стварни социјални статус студената (критеријум „задатак“)

Табела 14

Очекивани социјални сшаши	Социјални сшаши			Сума	Хи – квараши	Граничне вредности Хи – квараши		
	нижи 1 – 7	Прос. 8 – 14	виши 15 – 35			Брсс	0,05	0,01
21 – 40	101 63,9%	67 73,6%	8 66,7%	176				
Сума	158 100%	91 100%	12 100%	261				

Ц=,097

*Очекивани и стварни социјални статус студената
(критеријум „дружење“)*

Резултати показују да постоји значајна повезаност између очекиваног и стварног социјалног статуса (на нивоу 0,05) у односу на критеријум „борбени задатак“, док није утврђена значајна повезаност у односу на критеријум „дружење“.

Разлика у процени особина студената у односу на та два критеријума може се објаснити разликама у критеријумима преференције (процена особина студената у односу на критеријум „дружење“ је сложенија), као и тиме што нису довољно познавали студенте старешине који су прихватили водове непосредно пре одласка на логоравање. Међутим, иако је утврђена статистички значајна повезаност у односу на критеријум „борбени задатак“, висина коефицијента корелације није толико велика колико би било пожељно с обзиром на функцију командира вода. Тај проблем је још израженији у процени особина у односу на критеријум „дружење“. С обзиром на наведене чињенице, постоји потреба за даљим истраживањем тих проблема, пре свега, са становишта „функционалне улоге командира водова“ у васпитно-образовном процесу.

Закључак

Добијени резултати показују да социјална клима у студентским водовима, изражена кроз индекс социјалне експанзије, није побољшана на крају обуке на полигону, како се очекивало према теоријама интерперсоналне атракције. Међутим, корелацијска анализа показује да је обука на полигону допринела бољем међусобном познавању и изграђивању ваљаних критеријума за процену особина које су се односиле на социометријске критеријуме избора. На обуци на полигону појединац се доводи у нове ситуације, које му омогућују да реалније упозна себе и друге, и у томе се наведени социометријски показатељи могу сматрати објективнијим од оних који су добијени на почетку обуке на полигону. То указује да је та обука специфична наставна и животна ситуација која у значајној мери захтева другачије моделе понашања и вредновања студената у односу на захтеве војне професије него у тзв. школским условима.

У односу на теоријску заснованост и практични значај истраживања, треба издвојити следеће резултате:

1. Социјална експанзија је мања на крају него на почетку обуке на полигону. Значи, обука на полигону је допринела реалнијем процењивању особина личности студената и објективнијем поимању критеријума војничке успешности.

2. Већа је повезаност између „борбеног задатка“ и „дружења“ као критеријума социометријског избора на крају, него на почетку обуке на полигону. Студенти на обуци објективније доживљавају улогу старешине, што значи да та обука доприноси целовитијем, синтетичком приступу у оцењивању особина личности за оба критеријума.

3. Студенти прве године показују већу социјалну експанзивност од студената друге године, што се може тумачити мањим осећањем социјалне сигурности код студената прве године и бољим међусобним познавањем студената друге године.

4. Корелација за социјални статус (између првог и другог испитивања) већа је за „борбени задатак“ него за „дружење“. То значи да су особине које се узимају у обзир при избору за „борбени задатак“ непроменљивије и појмовно и садржински одређеније у односу на критеријум „дружење“.

5. Већа је социјална експанзивност у односу на оба критеријума избора код студената који су завршили војне школе, него код студената из грађанства, што се може тумачити израженијим социјалним интересовањима и навикнутошћу на колективни живот.

6. Постоји повезаност између образовне успешности студената и њиховог социјалног статуса (број добијених избора од других чланова групе – вода) у односу на критеријум „борбени задатак“, док није утврђена повезаност између те две варијабле у односу на критеријум „дружење у слободном времену“.

7. Старешине (командири водова) у улози процењивача поузданије процењују особине студената које су важне за „борбени задатак“ него за „дружење“, што одговара и процени студената у односу на та два критеријума.

8. У погледу „директивности ставова“ и „екстраверзије“ као психолошких особина студената нису добијене значајне корелације са социјалном експанзијом и социјалним статусом. Иако повезаност између социјалне експанзије и директивности ставова није достигла ниво статистичке значајности, ипак, утврђено је да постоји значајна разлика у директивности ставова између студената прве и друге године школовања (већа је код студената прве године). Такође, утврђена је значајна разлика у директивности ставова између студената који су завршили војне школе и студената који су завршили школе у грађанству (већа је код студената који су завршили школе у грађанству). Насупрот томе, није утврђена значајна повезаност између екстраверзије и врсте претходно завршене школе, односно година школовања.

Развој савремене ратне вештине

УДК 355.01

Др Радосав Шуљагић

Аутор у чланку разматра развој савремене ратне вештине и могуће последице њене праксе. Наглашава да се она изграђивала под утицајем иницијалних процеса развоја, који су настали заједничком применом знања полемистике и достигнућа савремене научнотехничке револуције, у припреми и вођењу борбених дејстава и њихових пратећих активности у оружаном борби. Примена аутоматизације, компјутеризације и кибернетизације омогућила је аплификацију многих човекових нервних функција у практиковању ратне вештине и знатно допринела њеној сцијентизацији – односно заснивању и усвајању њеног најважнијег процеса развоја. То је убрзало њен развој, а последице свега тога могу да изазову људску апокалипсу.

Сцијентизација савремене ратне вештине омогућила је садашњим и будућим ратницима интегралну примену „интелектуалне технологије“ и трансценденталних, интелектуално-вештинских, научних, стручних, техничких и осталих знања из области ратне вештине и свих области друштвене свести, у припреми и вођењу борбених дејстава и њихових пратећих активности, уз употребу савременог наоружања и осталих средстава. Резултати њихове примене и употребе у могућем светском рату могу да буду пресудни за опстанак људског друштва. Потпуно освешћено о свему томе, човечанство мора да изабере алтернативу опстанка, а то значи да се одрекне ратне вештине и њене праксе уз употребу средстава за масовно уништавање.

Савремена спретност оружаних снага у брзој и тачној припреми и вођењу борбених дејстава, стечена вежбањем и ратном праксом, почела се развијати непосредно након завршетка Другог светског рата. Од тог времена она се увек испољавала као конкретна војна вештина, која се заснива на: 1) способности припадника оружаних снага да одаберу најпогоднија средства и поступке за остваривање циљева борбених дејстава; 2) свим активностима (радње, мере, поступци итд.) припадника оружаних снага којима се остварују циљеви борбених дејстава, и 3) скупу правила о припреми и вођењу борбених дејстава. Тиме се савре-

мена ратна вештина, оно што она стварно јесте у оружаном борби, испољава кроз: способност за борбена дејства, правила како та борбена дејства изводити и умеће извођења борбених дејстава.

Историја показује да се савремена ратна вештина развијала под непосредним и селективним утицајем полемистике, или науке о ратној вештини, и савремене наудотехничке револуције, која је започета око 1945–1947. године. У односу на претходну ратну вештину, тај је утицај помагао њен брзи развој и испољавање нових појава оружане борбе, и подстицао квалитативне промене у области припрема и вођења борбених дејстава, као и њихових пратећих активности. Те су појаве и промене биле, углавном, *егзистентне* и објективно видљиве у стварном практиковању ратне вештине, те у припремама војски и оружаних састава за ратовање. Због тога су највише и разматране у војној литератури, па нису непознаница за војну јавност, а нарочито за војноинтелектуалну елиту из области ратне вештине. Оне се обично испољавају у стварној ратној пракси, а затим у вежбовним и војнообразовним припремама за вођење борбених дејстава и њихових пратећих активности, уз примену савременог наоружања и осталих средстава. Стога су увек интересантне за суптилна теоријска и искуствена стручна разматрања, иза којих, по правилу (требало би), следи иновирање постојеће војне доктрине или, у случајевима када је нема, њено теоријско заснивање, усвајање и практиковање.

Иницијални процеси развоја

Најважније појаве и промене у развоју савремене ратне вештине одувек су биле углавном *латентне* – скривене у њеној природи, а резултат су *иницијалних процеса развоја*. За њихово стварно испољавање и објективно опажање потребни су одређени стимуланси – у крајњем случају и рат, па су због тога остали непознаница за ширу јавност. Међутим, на сазнањима о иницијалним процесима развоја у савременој ратној вештини могу се заснивати, и обично се заснивају, оптималне концепције одбране, и ратне и војне доктрине појединих држава, војнополитичких групација и њихових оружаних снага. За поједине државе и њихове војске такве концепције и доктрине су постале основни циљ у научној стратегији, па чак и основно друштвено егзистенцијално опредељење. По свему судећи, таква опредељења треба да буду ваљана инструктивна усмерења за наше одбрамбене напоре и за наша проспективна војна делања.

Иницијални процеси развоја у савременој ратној вештини углавном су еволутивни. Они су најважнији покретачи њеног развоја и значајно утичу на суштинске промене у њеном практиковању, а самим тим и на промене у понашању војски и оружаних састава у рату. Због тога се строго усмерено разматрају, годинама прате и проучавају. Сазнања о њима углавном су заштићена и позната само релативно малом броју одабраних научних радника и војних стручњака, нарочито у најразвије-

нијим и војнотехнички најопремљенијим војскама у свету. Најважнија знања о њима, и о резултатима и последицама њихове примене, недовољно су, само уопштено, селективно и дифузно приказана у војној литератури доступној целокупној војној јавности. То је погодовало да несмотрена примена тако изложених знања понекад одведе у евидентне практицистичке заблуде стратократије, а да смислена примена појединих разматрања у научним истраживањима помогне значајна научна открића, објашњења и научне прогнозе, које најнепосредније упућују на оптимална доктринарна решења и поставке. Таква истраживања се, углавном, обављају према различитим идеолошким, политичким, економским, војним и научним полазиштима и опредељењима, тако да се добијени резултати у нашим условима морају пажљиво примењивати. Али, упркос свему томе, потпуније сазнавање иницијалних процеса развоја у савременој ратној вештини неопходно је за нашу проспективну војнонаучну освештеност, а самим тим и за боље разумевање свих достигнућа која су остварена у области припреме и вођења борбених дејстава и за изналагање одговарајућих решења за наше одбрамбене припреме.

Најважнији иницијални процеси развоја у савременој ратној вештини били су засновани у њеној почетној развојној етапи, која је трајала око тридесет година – начелно, од 1945. до 1975. године. У том периоду је завршен претходно започети теоријски, научни и суштински преображај припреме и вођења борбених дејстава и њихових пратећих активности, и успостављена је ваљана сазнајна динстинкција између одговарајућег умећа (вештине), теорије и науке о тој вештини и њеном практиковању у оружаном борби. Упоредо с тим, стечена су сазнања и вештине које су биле услов за провођење својеврсне симбиозе између војних мисаоних и чулних сазнајних активности у практиковању борбених дејстава и осталих активности у оружаном борби. Тиме је и започет процес развојног спајања ратне вештине са теоријом ратне вештине и полемистиком ради њихове заједничке примене приликом практиковања борбених дејстава. На тим основама, и само на тим датама, створени су повољни услови за оптимално увођење *аутоматизације*, *компјутеризације* и *кибернетизације*, као најважнијих иницијалних процеса развоја који су претходили *сцијентизацији ратне вештине*. То је обављено у релативно малом броју оружаних снага, које сада припадају научно-технички најразвијенијим државама и војно-политичким групацијама. По угледу на њих, такви процеси су започети у ратним вештинама војски појединих мање развијених држава, али у многима су изостали. То је фактичко стање у актуелној ратној вештини и одређује њену будућу примену.

Сви облици савремене ратне вештине – вештина (умеће), њена пракса, теорија и наука – почели су да се развијају на позитивним искуствима из Другог светског рата и на достигнућима савремене научно-техничке револуције. На све то упућује чињеница да је у току тог рата и непосредно након њега остварен већи број епохалних

достигнућа у области науке и технике, што је имало далекосежне друштвене последице: политичке, економске, војне, научне, техничке итд. С обзиром на то, време после Другог светског рата потпуно оправдано се назива раздобљем савремене научно-техничке револуције. Најважнији тадашњи технички проналасци били су довршени од 1945. до 1947. године. На пример: 1945. године експлозијом нуклеарне бомбе над Хирошимом први пут је у рату испољена трансформација нуклеарних материја у енергију, чиме је започета нуклеарна ера; 1946. године конструисан је први електронски дигитални рачунар, и тиме је започета ера компјутеризације, а 1947. године N. Winer је објавио књигу *Cybernetics or Control and Communication in the machine*, у којој су разматрани управљање и везе у механизмима, организмима и друштву. У тој књизи су први пут биле наведене основне поставке теорије комуникације и управљања, чиме је отпочета ера кибернетизације. Поред осталог, тиме су створени и полазни материјални, технички и научни услови за будући развој ратне вештине, а прва експлозија нуклеарне бомбе, а затим употреба компјутера и кибернетике у ратне сврхе, показали су човечанству застрашујућу моћ науке и технике када се њихова заједничка достигнућа примене у борбеним дејствима.

После завршетка Другог светског рата, у многим војскама се приступило уопштавању искустава и знања о искуствима из области ратне вештине, тако да је стечено огромно теоријско и научно знање о скоро свим квалитативним обележјима ратне вештине која је била примењена у току рата. Упоредо с тим, интензивирано је преузимање научних знања из свих области друштвене свести и њихово сједињавање са новим техничким достигнућима и новостеченим знањима из свих облика и области ратне вештине. На тај начин стечена су нова искуствена теоријска и научна знања, помоћу којих се почела унапређивати, односно развијати вештина припреме и вођења борбених дејстава, и њихових пратећих активности у новим, знатно промењеним сазнајним условима. На основу тога, област ратне вештине била је издиференцирана на област праксе ратне вештине, област теорије ратне вештине и област ратне вештине као науке или полемистике. Мада те области још нису ваљано одређене и апстрактно разграничене, постале су сасвим очигледне, па их не треба отуђивати од наше свести и њихове објективне стварности.

Сцијентизација ратне вештине

Садашња развојна етапа ратне вештине започета је око 1975. године, и континуирано траје око двадесет година. У том веома кратком времену значајно су примењени аутоматизација, компјутеризација, кибернетизација, одговарајућа техничка средства и научна знања, тако да је у појединим оружаним снагама омогућена *амплификација* многих човекових функција мозга и нервног система у току припреме и вођења борбених дејстава. Тиме је отпочета ера примене, условно речено,

интелектуалне технологије у области ратне вештине, јер су помоћу наведених процеса и средстава прикладно „механизоване“ одређене интелектуалне функције и рационализоване скоро све људске активности у области ратне вештине итд. То је омогућило полазну сцијентизацију садашње ратне вештине и формирање нових интелектуално-вештинских знања, као највишег досадашњег умећа припреме и вођења борбених дејстава у оружаном борби на копну, мору, испод морске површине, у ваздушном простору и појединим деловима Космоса – уз оптималну употребу постојећег и непосредно будућег ватреног, минског, хемијског, биолошког и нуклеарног оружја, и тзв. хладног, космичког, електромагнетног, психолошког и економског оружја и осталих средстава.

Сцијентизација припреме и вођења борбених дејстава и њихових пратећих активности постала је најважнији иницијални процес развоја ратне вештине. Од њега највише зависи њен будући развој, а највероватније и завршетак тог развоја. Она се увек испољава латентно, у многим појавним облицима, па се због тога њен прави идентитет тешко уочава. Садашњи процес сцијентизације ратне вештине углавном се уочава посредно, преко појава међу којима су најважније:

а) нагли пораст и све бржи развој научноистраживачког кадра и научносазнајног рада у свим областима ратне вештине – у стварности војностратегијске, војнооперативне и војнотактичке вештине и у стварности свих њихових пратећих вештина и делатности;

б) свеобухватнија примена научних метода и оптималних метода рада у свим областима ратне вештине, које су примерене правилној и најефикаснијој употреби савременог оружја и осталих средстава у оружаном борби;

в) повећана примена аутоматизације, компјутеризације, кибернетизације и одговарајућих техничких средстава у току припреме и вођења борбених дејстава и њихових пратећих активности;

г) строго усмеравање развоја науке и технике у војне сврхе ради повећања ефикасности припреме и вођења будућих борбених дејстава;

д) веома брзо прерастање новостечених научних знања у нова интелектуално-вештинска знања, односно у ново научно засновано умеће припреме и вођења борбених дејстава и њихових пратећих активности у савременим и реално могућим будућим ратним условима;

е) пораст интеграције искуства с научним и осталим теоријским знањима из области ратне вештине и њихова све већа симбиоза са техником, производњом и разматрањем о рату;

ж) строго усмерено војно образовање припадника оружаних снага и становништва за непосредно учешће у припреми и вођењу борбених дејстава и у оружаном борби;

з) све већа обавештеност становништва о конструктивним и деструктивним потенцијалима и могућностима савремене и будуће ратне вештине, итд.

Интензивна сцијентизација ратне вештине омогућава потирање велике разлике у сазнању која је некада постојала између вештина и одговарајућих наука и теорија, односно између некадашње ратне вештине, теорије ратне вештине и науке о ратној вештини или полемистике. То се сада најбоље уочава у области војне стратегије, нешто мање у области војне оператике, а најмање у области војне тактике. Војнооперативна и војнотактичка вештина су принуђене да задрже многе вештине убичајене (традиционалне) ратне вештине, стечене у Другом светском рату и непосредно након њега, јер се у њиховим садашњим областима још увек не употребљавају оружја и средства за која је потребна потпунија сцијентизација припреме и вођења савремених тактичких и оперативних борбених дејстава. С обзиром на то, сада се у њихове области уводи одговарајућа аутоматизација, компјутеризација, кибернетизација и полазна сцијентизација, тако да се помоћу њих стварају повољни услови за провођење тоталне сцијентизације у свим областима ратне вештине. То је будућност њеног развоја, која је сада оптимистички и песимистички препознатљива по најважнијим резултатима и последицама.

Најважнији резултати развоја савремене ратне вештине су егзистентно препознатљиви и постулативно прихватљиви за одређену строго усмерену војно-друштвену праксу. Такви резултати су, углавном, достигнути у области научнотеоријске разраде припреме и вођења борбених дејстава и њихових пратећих активности у неком будућем рату, нарочито у неком будућем парадоксалном светском рату, који се обично разматра парадигматично. На основу таквих сазнања разрађена су одговарајућа концепцијска и војнодоктринарна решења, која су основно подстицајно усмерење за тоталну сцијентизацију ратне вештине. Као логична последица свега тога, њена садашња сцијентизација је највише допринела да се стекну *трансцендентална знања*, односно интелектуално-вештинска, стручна, научна и остала теоријска знања из ратне вештине која се, из оправданих разлога, не могу проверити пре избијања разматраног (оčekиваног) рата. Она су само спорадично, парцијално и селективно проверавана у ратовима који су вођени после Другог светског рата, тако да су најважнија знања остала практично непроверена. У тим ратовима учествовале су релативно малобројне оружане снаге, које су употребљавале само поједине врсте савременог оружја и техничких средстава, и то у ограниченим количинама. С обзиром на то, у њима нису могла да се свеобухватније провере сва стечена знања, већ само она, као и војнодоктринарна решења, за која су биле заинтересоване зарађене оружане снаге појединих држава и војно-политичких групација. Међутим, пошто се поуздано зна да се помоћу сцијентизације неке људске вештине стичу искључиво истинита знања, то је тотална сцијентизација ратне вештине постала опсесија и предмет акламативне или научно усмерене пажње у скоро свим садашњим војскама.

Многи резултати сцијентизације ратне вештине су најнепосредније одређени у једној новој и знатно квалитетнијој војно-политичкој

основи. Њу сада чине веома образовани припадници оружаних снага, који су, у односу на уобичајене или традиционалне припаднике војски и оружаних састава, постали војнонаучно и технички потпуно освештени. Та освештеност је резултат антиципирања истинитих знања из области науке и технике, тако да они сада постају, све више, главни актери и носиоци припрема и вођења борбених дејстава у свим могућим ратним условима. Због тога, и због својих нових квалитативних облика, они су постали потреба будуће ратне вештине, јер се без њихових стручних, техничких, научних и осталих теоријских знања не могу успешно припремити и обавити најважније активности у области практиковања војностратегичке, војнооперативне и војнотактичке вештине. То их је определило да постану носиоци процеса развоја ратне вештине и да у њој стичу оптимална трансцендентална знања, а затим да рационално усмеравају њену научну стратегију на стварање нових војноорганизацијских, научних, техничких и осталих друштвених потенцијала на којима се заснива тотална сцијентизација ратне вештине и лимитира њен деструктивни развој.

Садашњи институционални захтеви да се убрзају стицање научних знања и примена нових техничких достигнућа у области припреме и вођења борбених дејстава и њихових пратећих активности подстицај су за интензивирање сцијентизације ратне вештине. Ако се ти захтеви буду потпуно остварили, може се очекивати да ће, највероватније у непосредној будућности, бити остварена њена тотална сцијентизација и да ће, помоћу ње, бити створени сви повољни услови за потпуно елиминисање ратне вештине из људске стварности. То је веома инспиративна и провокативна претпоставка. Таква могућност је за сада веома апстрактна, али је, упркос томе, хипотетички стално присутна у нашој свести, јер је непосредно везана за проблем опстанка људског друштва. Тако усмерена, она непрекидно инспирише на размишљање о томе да ли ће *тотална сцијентизација ратне вештине*, уз стварну деструктивну или конструктивну активност њених носилаца и осталих меродавних друштвених субјеката, *омогућити потпуно елиминисање ратне вештине из наше стварности*. У сваком случају, одговор на то питање је потврдан, осим када се ради о утврђивању варијаната за њено стварно елиминисање.

Тражење правог одговора на наведено питање открива чињеницу да основни процеси развоја у савременој ратној вештини, а нарочито њена сцијентизација, стварају потенцијалне могућности за престанак постојања ратне вештине. Те су могућности садржане у самој ратној вештини и њеном непосредном окружењу, а нарочито у веома интензивном развоју и употреби савременог оружја и осталих средстава. За објективизацију таквих могућности потребни су одређени стимуланси, који се могу активирати само у светском рату у којем би били употребљени сви ратни потенцијали. Избијање таквог рата је објективно могуће, а знања о његовим резултатима и последицама су стално присутна у нашој свести. Она нас најнепосредније наводе на песими-

стичка размишљања о будућности људског рода, јер нам указују на могућност његовог потпуног уништења. Таква прогноза је сасвим основана и непрекидно упозорава на крајњу последицу међусобне повезаности сцијентизације ратне вештине и вођења тоталног светског рата, а то је потпуно уништење људског друштва, када престају све човекове активности, па и ратна вештина. То значи да је најнеповољнија варијанта за престанак постојања ратне вештине условљена међусобним узрочно-последичним односом између тоталне сцијентизације ратне вештине, вођења тоталног светског рата и потпуног уништења људског друштва.

Наведена варијанта је потпуно бесмислена за људско друштво и његов будући просперитет. С обзиром на то, у релативно кратком времену постала је највећи проблем човечанства, који се мора онтички смислено решити без обзира на сва ограничења. На то су усмерени и сви напори прогресивних људи, тако да се настоји пронаћи прикладно решење за потпуно елиминисање ратне вештине из наше стварности – без употребе оружја и осталих средстава. Наша знања о томе су веома варијабилна и најнепосредније нам указују на чињеницу да је оптимално само оно решење којим се истовремено остварује општи развој човечанства и потпуно елиминише ратна вештина из наше стварности. То се може остварити само тоталном сцијентизацијом људског друштва и његовом потпуном освештености о свим опасностима и последицама тоталног светског рата и људске апокалипсе. Због тога су тотална сцијентизација људског друштва и његова онтичка освештеност постали једина разумна опција, која га води у општи прогрес и у свесно елиминисање ратне вештине из своје праксе. То значи да је најсврхисходнија варијанта за престанак постојања ратне вештине условљена међусобним узрочно-последичним односом тоталне сцијентизације људског друштва, његове онтичке освештености и његовог општег прогреса. Остала опредељења пружају мале могућности да се рационално превлада досадашњи бесмисао тзв. трке у наоружању и сцијентизације ратне вештине, која се, упркос свему, посебно фаворизује.

Наведене варијанте су присутне у нашој стварности, па се због многих оправданих разлога њихова објективизација може усмеравати само до разумне границе и међусобне искључивости. То све захтева интегралну сцијентизацију људског друштва и његову интензивнију научну освештеност, без обзира на актуелна опредељења да се убрза примена основних процеса развоја ратне вештине и њена тотална сцијентизација. Тиме се стварају полазне основе за поступно савладавање људских тензија које су изазване применом достигнућа науке и технике у војне сврхе. Насупрот тим захтевима, сада су у многим друштвеним интенцијама присутне различите мисаоне и сазнајне активности и интереси који су непосредно усмерени у сасвим супротном правцу – ка тоталној сцијентизацији ратне вештине и осталих војних активности. На тај начин се најнепосредније утиче на фаворизовање ратне вештине, која постаје све присутнија у нашој стварности.

Фаворизовањем основних процеса развоја ратне вештине, а нарочито њене сцијентизације, остварена су, поред осталог, значајна сазнајна достигнућа у области припреме и вођења борбених дејстава и њихових пратећих активности, као и о оружаном борби. О свему томе стечена су многа научна и остала знања, која су обогатила теоријски фонд ратне вештине и проширила њена претходна сазнања. То је помогло да се измени уобичајена претходна структура теорије ратне вештине и њен однос према многим областима стварности, а нарочито према практиковању садашње ратне вештине, војних доктрина и строго усмерених истраживања у тим областима. Те су промене издвојено и истосмислено усмерене, па је сазнавање њихових најважнијих одлика веома значајно за овладавање теоријском стварношћу ратне вештине, која је у тим областима постала изузетно дистрибутивна и хипотетична за полемистику.

Литература:

1. К. К. Абрамов, *Человек и техника в савременој војне*, Москва, Военное издательство Министарства оборони Сојуза ССР, 1960.
2. Charles Ajge, *Ратна вештина и техника*, Београд, „Војно дело“, 1958.
3. Рејмонд Арон, *Велика дебата. Основи атомске стратегије*, Београд, ВИЗ, 1960.
4. Hanson W. Baldwin, *Strategy for Tomorrow*, New York, 1970.
5. Владимир Федотович Берков, *Противоречија в науке*, Минск, Вишаја школа, 1980.
6. М. В. Бондаренко, *Савременаја наука и развитије военного дела*, Москва, Воениздат, 1976.
7. В. В. Борисов, *Пентагон и наука*, Москва, Воениздат, 1975.
8. Миодраг Цекић, *На путевима мисаоних тражења*, Београд, „Вук Караџић“, 1981.
9. Robin Clarke, *The science of War and peace*, London, 1971.
10. J. G. Crawther i Whiddington, *The sciens of War*, London, 1947.
11. Ежен Дебне, *Рат и људи*, Београд, „Просвета“, 1938.
12. Јанићије Денић, *Етика рата*, Београд, „Просвета“, 1915.
13. Енгелс, *Улога силе у историји*, Београд, „Култура“, 1961.
14. Херман Ферч, *Ратна вештина данас и сутра*, Београд, „Просвета“, 1939.
15. Timoti Findley, *The Wars*, New York, Delacorte Press, 1977.
16. Андре Гликсман, *Говор рата*, Београд, ВИНЦ, 1991.
17. Grand Strategy for the 1980s, Washington, American Enterprise Institut for Public Policy Research, 1978.
18. И. А. Грудинин, *Диалектика и современное военное дело*, Москва, Воениздат, 1971.
19. В. Н. Комаров, *Загодка будущего*, Москва, Московскиј работчиј, 1971.
20. В. К. Коноплев, *Научное предвидение в военном деле*, Москва, Воениздат, 1974.

21. Мичел, *Рат коме нема краја*, Београд, ВИЗ, 1975.
22. К. Д. Палит, *Основи војних знања*, Београд, „Војно дело“, 1953.
23. *Предвиђање будућности*, Београд, „Научно дело“, 1971.
24. *Свест и сазнање*, Београд, „Нолит“, 1980.
25. Д. Тосака, *Теорија науки*, Москва, „Наука“, 1983.
26. Norbert Wiener, *Кибернетика*, Београд, Издавачко-информативни центар студената, 1972.
27. П. С. Заботин, *Преодоление заблуждениј в научној познании*, Москва, „Мисл“, 1979.

Мр Радивој Нинић, пуковник

„Говорити не значи увек логично мислити, али логично мислити значи у исти мах логично говорити“.

Бенедето Кроче

Ум, као моћ принципа (Кант), и разум као моћ мишљења, моћ појмова (Кант, Хегел), основна су својства човека која га чине доминантним бићем у природи. Развијеност ума условљава развијеност разума (мишљења), а разум (мишљење), тј. способност размишљања и самоиспитивања, највише нас чини човечним.

Мишљење се манифестује кроз језик. Језик је творевина мишљења, и има повратну функцију – познавањем и развијањем језика развијамо мишљење. Наше мишљење одувек иде путевима одређеног језика, јер да бисмо језиком говорили (споразумевали се) морамо на њему и да мислимо. Језик ратне вештине јесте одраз мишљења у тој области делатности, али се мишљење често развија и ван дијалектичких логичних норми, па је умногоме и сам језик такав.

Језик је систем знакова, као средство (усмено и писано) општења и споразумевања, којим човек саопштава своје мисли и осећања. То је систем изражавања мисли с одређеним гласовним и граматичким правилима, или је артикулисани омеђашени глас којем је сврха изражавање, човеку својствена способност општења путем артикулисаног система вербалних знакова ради преношења обликованих мисаоних садржаја као сувислих говорних порука, и зато је најсавршеније средство за споразумевање и комуницирање, у којем се одсликавају степен људског знања и начин друштвеног понашања. Језик је друштвена институција и један од система вредности народа. Део је опште друштвене културе – посебна људска творевина која је настала у друштвеном процесу, заправо као „згуснут низ друштвених процеса“.¹ То је форма друштвеног мишљења која улази у друштвену надградњу, али, према неким мишљењима, и у друштвену базу. Језик је један поглед на свет. Он је специфична форма људске праксе, објективни практични облик изражавања мишљења и „одлучујући формативни фактор мишљења“.² Језик је средина у којој долази до споразумевања о ствари, а да би се то постигло мора да се створи заједнички језик. Као средство општења (споразумевања) језик има комуникативну функцију (од лат. *communicatio* – саопштавање, општење). Његова функција је сазнајна, когнитивна (од лат. *cognitio* – сазнање), и значењски изражајна, експресивна

¹ Др Радомир Лукић, *Основи социологије*, Београд, 1959, стр. 223.

² Михаило Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, „Нолит“, Београд, 1971, стр. 12. и 13.

(од лат. *expressia* – израз), на основу тога што јесте систем знакова који преноси значења (мисли, осећања, поруке) међу људима.³

Основно средство људског комуницирања је језик. Њиме се саопштава мишљење и на њему се мисли. Мишљења нема без језика, нити језика без мишљења. Изграђеност језика утиче на изграђивање ставова и ваљаност разумевања (и споразумевања). Употреба језика и мимо ваљаног мишљења честа је појава у свакодневном комуницирању. То се толерише зато што сви људи нису у стању да се изражавају књижевним (стандардним) језиком. Међутим, то се догађа и у језику наука. На пример, карактеристична (и интересантна) јесте појава честог „кварења“ језика којим се конституише ратна вештина као наука. Тиме се потврђује да њен језик није довољно изграђен, јер је занемаривана неопходност да се развија на филозофским и логичким основама, тј. нису поштовани извесни језички (логички) принципи.

Језик као средство комуницирања

Језик у друштвеној комуникацији

„Језик је хранитељ народа. Докле год живи језик, докле га љубимо и почитујемо, њим говоримо и пишемо, прочишћавамо га, умножавамо и украшавамо, дотле живи и народ – може се међу собом разумијевати и умно саједињавати, не прелива се у други, не пропада.“⁴ Језик је основно средство људске усмене и писане комуникације и као такав мора да има елементе заједничке свима који њиме говоре и споразумевају се – исти фонетски, морфолошки, синтаксички и лексички систем. „Језик је ... потпуно апстрактан ентитет, норма изнад појединаца, скуп битних типова, који говор остварује на бескрај разноврсних начина ... Благо које је упражњавање Говора нагомилало у лицима из исте заједнице ... производ и оруђе говора, што значи да је реч о једној правој дијалектици“.⁵ Идеалан може бити само језик којим се с најмање средстава постижу највећи резултати. Код језика је важно да се узимају у обзир они који говоре или пишу и они који то слушају или читају, јер је најважније да се људска мисао најпотпуније изрази да би слушаоци или читаоци могли разумети њено значење уз минимално напрезање. Језик мора да се одликује највишим нивоом разумљивости и изражајности да би се постигло потпуно споразумевање, јер се „специјална интеракција код људи“⁶ заснива на језику и знацима телесног кретања. Изражајна моћ језика огледа се у могућности исказивања значења једноставним начином. „... језичка комуникација намеће проучавање

³ Живојин Станојичић и Љубомир Поповић, *Граматика српскога језика* (учбеник за I, II, III и IV разред средње школе), Завод за учбенике и наставна средства, Београд, 1994, стр. 5.

⁴ Миленко Тешић, *Основи учења о науци*, ЦВВШ ОС „Маршал Тито“, Београд, 1991, стр. 143.

⁵ Ролан Барт, *Књижевност митологија семиологија*, „Нолит“, Београд, 1971, стр. 323.

⁶ Чуди Гахаган, *Интерперсонално и групно понашање*, „Нолит“, Београд, 1978, стр. 22.

значења ... значење (исказа) – намера (говорника) – интерпретација (саговорника)⁷. Исказ преноси и саопштава значење које му је наменило говорно лице тако да га слушалац (читалац) лако и брзо схвати (разуме), што се постиже јасним разграничавањем и усмеравањем значења речи и исказа. То, уједно, доприноси стабилности језика, јасности и прецизности комуницирања. „Једно од најпознатијих социјеталних понашања према језику јесте стандардизација, тј. кодификација и прихватање, унутар заједнице корисника, једног формалног скупа норми који одређује правилну употребу.“⁸ Говорење и слушање изазивају одређена напрезања саговорника, посебно ако то дуже траје. Зато је неопходно да се обрати пажња на економичност исказивања говорног садржаја. Краћи искази су економичнији од дужих јер штеде време и смањују напрезање. Краткоћа и прецизност исказа одражавају естетски квалитет језика, а варијантност језика омогућава да се један садржај саопшти на више начина, чиме се избегава непотребно и непријатно понављање и обезбеђује континуитет у излагању. Важно је да се негује чистота језика, која се огледа у јасним и правилно саопштеним (изговореним) речима и исказима, очишћеним од непотребних страних речи и посуђеница, иако је преузимање неких речи из других језика један од најважнијих начина да се обогати сопствени језик. Проблему страних речи треба прилазити с много обзира и промишљања, тј. треба ваљано одабрати речи и изразе који ће допринети јасности контекста који се саопштава, јер је немогуће наћи све потребне речи у једном језику, посебно речи истог језичког порекла. Важно је да језик буде богат ваљаним речима којима се може у исказима саопштити што више значења. Језик не сме да буде произвољно изменљиви систем знакова, него нешто суштинско, што ће јасно рећи једно о једној ствари: „... општење међу људима је могућно само под условом да речи имају један смисао, што ће рећи један смисао једног“.⁹ Ако је језик један поглед на свет, он то није као неки одређени тип језика, него је оно што се њиме говори и шта је у њему баштињено. Човеку је кроз језик свет присутан и објашњив, док ни за једно друго живо биће свет не постоји као такав, него као збир инстинката. Постојање света је језички регулисано, што значи: имати језик – имати свет. Из односа језика према свету следи присутна и разумљива стварност, тј. стање ствари се разуме кроз језик.

Језик је „средство изражавања“¹⁰ и добија потврду тек у разговору (споразумевању), јер је разговор (споразумевање) друштвена појава коју стварају јединке у једној друштвеној заједници. Језичко споразумевање је у средишту између саговорника који желе да се споразумеју.

⁷ Др Петар Вучковић, *Огледи из семантике и прагматике*, „Савремена администрација“, Београд, 1995, стр. 29.

⁸ Joshua A. Fishman, *Социологија језика*, ИГКРО „Свјетлост“, Сарајево, 1978, стр. 38.

⁹ *Херменеутика, теорија тумачења и разумевања*, „Нолит“, Београд, 1973, стр. 573.

¹⁰ *Феноменологија*, „Нолит“, Београд, 1975, стр. 339.

Споразумевати се без језика исто је као „шивење веза иглом без конца“.¹¹ Споразумевањем је свет заједничко тло јер повезује све који разговарају. Све форме људске животне заједнице су форме језичке заједнице јер образују заједнички језик. Језик је у својој суштини језик разговора – постојање потврђује тек у споразумевању (разговор). Да би споразумевање (разговор) било успешно потребно је формулисати и применити извесне принципе:¹² 1) језички систем мора бити одређен јер се мора знати у којем се језичком систему употребљавају одређени симболи, термини и језички изрази; 2) значење свих термина, и што више израза, језичког система мора да буде тачно одређено, с обзиром на њихову једносмисленост и вишесмисленост, да би се избегли конфузија и погрешно разумевање, односно неспоразуми; 3) сваки термин, реч или симбол мора бити прецизно одређен и одговарајуће употребљен у одређеном значењу; 4) експлицитне дефиниције термина у језичком систему или теорији повећавају степен успешности комуницирања; 5) промене значења неких термина променљивих појмова морају се тачно одредити; 6) термилошке сукобе треба решавати прецизним дефинисањем значења термина и језичких израза; 7) треба избегавати произвољна и субјективна схватања значења термина; 8) неопходно је превазилазити тешкоће у комуницирању и мисаоном саглашавању избегавањем употребе речи као термина у одређеном контексту чији се смисао не може одредити, или се тешко одређује.

Ништа није потребније од језичког јединства, које доводи до разумевања, јер „појам разумевања лежи у појму језика“.¹³ Садашњи однос према језику је површан. Људи воле да разговарају, а неки и да одлазе на организоване разговоре, посебно ако их организују људи с утицајем у одређеној сфери делатности, у неодређеној и нејасној нади да ће тако сазнати нешто што им је иначе скривено. Очекују, најчешће у лажном уверењу, да ће се, када се говори о неком тзв. проблему, нешто суштински догодити за његово разјашњење. С друге стране, јавља се и неповерење, које је повезано с одређеном предрасудом против говора и способности изражавања саговорника, посебно ако се нешто саопштава једном терминологијом, често неодговарајућом за такав разговор. Зато је важно да се људи усмеравају ка срединама где се негује одговарајући социолект, или социјални дијалект, као остварење општег књижевног (стандардног) језика, заснованог на посебностима појединих слојева друштва. Ти слојеви се формирају према образовању, професији, полу или начину живота.¹⁴ Тако се негује одређени језик који има одлике функционалног стила, а у појединим од њих дозвољавају се чак и велике слободе у лексици (давање значења речима које оне често и немају, али доприносе каквом-таквом спора-

¹¹ Б. Биховскиј, *Научни погледи на социологију*, Међународна књижарница, Београд, стр. 39.

¹² Др Богдан Шешић, *Основи логике*, „Научна књига“, Београд, 1974, стр. 44–46.

¹³ Јирген Хабермас, *Теорија и пракса*, БИГЗ, Београд, 1980, стр. 23.

¹⁴ Станојчић и Поповић, *исто*, стр. 21; Ранко Бугарски, *Језик у друштву*, „Просвета“, Београд, 1986, стр. 236.

зумевању у границама таквог стила), по чему је познат и језик војске (тзв. војни језик). Јављањем социоеката јавља се и функционално раслојавање према „функционалним стилевима, који се одређују најчешће према предмету и методу мишљења, и којих има више врста“.¹⁵ 1) разговорни језик у свакодневном споразумевању, који се одликује ужим избором лексике (свакодневне животне ситуације), једноставном (упрошћеном) синтаксом реченица, изговором гласова уже језичке средине којој говорник припада, а који не мора да налази потврду у књижевном језику; 2) административни (канцеларијски или уредски) стил – говорење с устаљеним редом речи, реченица и израза за потребе те радне средине; 3) публицистички (новинарски) стил – језички израз који је прихватљив ширем кругу читалаца (слушалаца); 4) књижевно-уметнички стил – језик намењен ствараоцима и корисницима дела у тој области; 5) научни (стручни) стил, у којем су реченице подређене логичком размишљању, избором речи према предмету саопштења, с тим што су многе од њих из терминологије одговарајуће научне (стручне) области.

Језик у научној (стручној) комуникацији

Да би се владало научним (стручним) језиком мора се познавати књижевни (стандардни) језик, тј. да би човек успешно научно (стручно) радио, мора да има осећај и за књижевни језик. Онај ко истражује не чини то само ради себе него и за оне који могу сазнати тај део стварности једино посредством језичког сведочанства о томе. Научни (стручни) језик „заводи ред“ у сложеност елемената стварности у области у којој се нешто ствара, а служи за „одстрањивање небитних и разјашњавање битних елемената – битних за размишљање о стварности и, особито, за дјеловање у стварности“.¹⁶ У научном (стручном) језику нису препоручљиви идиолекти, тј. „језик онако како га говори једна особа“.¹⁷ Идиолекти нису препоручљиви у било каквом споразумевању, јер је језик увек друштвена појава. Научни (стручни) искази морају да буду објективни и интересубјективно проверљиви. Наиме, не може бити исказа који се не могу проверавати, односно оспоравати и оповргавати. То значи, речи и искази у научном (стручном) језику морају да имају јасна значења, али не као догма, јер „Догма значења, када се једном устоличи, подигнута је заувек изнад бојног поља и не може више да буде нападнута. Она је постала ... необорива и дефинитивна“.¹⁸ У оквиру научног (стручног) језичког система разликују се искази који припадају различитим нивоима универзалности. Искази на највишем научном нивоу су научни закони, из којих се могу извести искази нижег нивоа. Научни (стручни) језик служи за систематско презентовање непосредних научних (стручних) уверења (доказа) путем исказа. Дого-

¹⁵ Станојчић и Поповић, *исто*, стр. 22.

¹⁶ Gian Antonio Gilli, *Како се истражује*, „Школска књига“, Загреб, 1974, стр. 127.

¹⁷ Ролан Барт, *исто*, стр. 327.

¹⁸ Карл Попер, *Логика научног открића*, „Нолит“, Београд, 1973, стр. 84.

варање о прихватању или неприхватању таквих исказа постиже се приликом проверавања неке научне (стручне) теорије. На тај начин се свака научна (стручна) теорија ставља на пробу. Долажење до сагласности о научним (стручним) исказима и научним (стручним) теоријама сврховита је активност јер обезбеђује одговарајуће сазнајне услове за стварање научног (стручног) теоријског фонда. Честа је у наукама (струкама) конвенционалност. Конвенционалисти се најчешће руководе „својим“ принципом једноставности, јер бирају исказе и договарају се о њиховом значењу на једноставан, чак ненаучан (нестручан) начин. Тиме доводе у сумњу све што је урађено, јер је изостала строгост провере таквих исказа (и теорија) зарад „естетичких мотива“. Речи које се користе у научном (стручном) језику морају да имају појмовну прецизност и да имплицирају увек објективно језичке моменте значења. Посебно је важно да се то успешно одрази на разумевање израза и исказа. Конотација коју израз или исказ има не замењује његову разумљивост, већ је појачава, јер мишљени склоп, као целина, добија на разумљивости.

Научни (стручни) језик важи и „као вештачки, укалупљени начин изражавања. У њему се налази карактеристична фразеологија, користе се устаљене синтагме, клишеи, речи за закључивање и сл. Зато што је једнозначност његова битна одлика, многи су склони да научни стил одређују као сувопаран ... Истина је ... пружа велике могућности за разноврсна стилска обликовања“.¹⁹ Често се користе речи интернационалног карактера, као и „апстрактна лексика“.²⁰

Језик и мишљење

У науци о језику, у последње време, с правом се наглашава да савремени појам језика претпоставља потпуну језичку свест. Језик који живи у говору, који обухвата сва значења значајна за човека, а самим тим и разумевање стварности, потпуно је уклопљен у процес мишљења и не сме се прихватити само као форма за говор. Наше мишљење одувек иде путевима одређеног језика, јер да бисмо језиком говорили (споразумевали се) морамо на њему и да мислимо.

„Мишљење је субјективно стваралачко схватање објективне материјалне стварности, природне, друштвене, биолошке и психичко мисаоне“.²¹ Мишљење је разум, а разум је моћ суђења (мишљења) и, уједно, предмет (чистог) ума, јер је (чисти) ум моћ која пружа принципе на основу којих се нешто може сазнати. Мислити значи сазнати помоћу појмова, тј. под разумом се подразумева моћ појмова уопште.²² Разум је човекова способност да схвати свет помоћу мисли. Неговањем разума омогућује се лакше разумевање на основу ваљаног мишљења, лакше се учи и то задржава у памћењу. Мишљењем и разумевањем инфериор-

¹⁹ Др Радомир Животић и Божидар Јововић, *Језик и стил ратне вештине*, ЦВВШ ОС „Маршал Тито“, Београд, 1990, стр. 108.

²⁰ Исто, стр. 113.

²¹ Др Богдан Шешић, исто, стр. 77.

²² Имануел Кант, *Критика чистог ума*, БИГЗ, Београд, 1976, стр. 45 и 83; Георг Вилхелм Фридрих Хегел, *Наука логике*, 3. део, БИГЗ, Београд, 1987, стр. 30.

ност се замењује поуздањем. Мишљењем се решавају проблеми. То је пут реализовања идеја, ментално руковање и испитивање које претходи акцији. Њиме се долази до решења, јер искуство и знање, сами по себи, не пружају одговор. Мишљење је прогресивно усвајање постојећег уверења. Разум нас тера да се одредимо за оно што се нашем уму чини ваљано. Чињеница да човек има разум (моћ мишљења, моћ појмова) води ка потреби и могућности да се интелектуално оријентише у свету. Човек је окружен многим појавама и, имајући разум, мора да их схвати, да их стави у неки контекст који може да разуме и који ће му дозволити да о њима размишља. Разум тражи уочавање веза. Ако човек пасивно доживљава стварност, пасивно прима утиске, мисли и мишљења, он може да их упоређује и оперише њима, али не може да продре у њих. „Плитка је претпоставка да је могуће обављати озбиљан посао без озбиљног размишљања“.²³ Мишљење које само региструје појавно никада не уочава суштину, а разлог за то није у природи, већ у суштини тог мишљења. Уочавање чињеница бирања и промена „представља једно тако велико чудо у нашем мишљењу.“²⁴ Човек мора да следи унутрашњу логику свога ума и логику медијума у којем твори. Мишљење је одређено ставовима, који су укључени у структуру индивидуалног ума. Човек је саздан од мисли, у томе му је све достојанство и једина му је дужност да мисли како треба. Мисао одређује човекову величину. „Тиме што о процесу мишљења мислимо као о процесу експликације у ријечи, видљиво постаје једно логичко достигнуће језика, које се не да потпуно појмити ...“²⁵ „Говорно мишљење, као јединствену психичку творевину“²⁶ не можемо разлагати на посебне целине – језик (говор) и мишљење, јер не могу да постоје независно међусобно. Мишљење одређује значење речи, а (спољашњи) говор то саопштава. Зато се значење одређује као „јединица говорног мишљења“.²⁷ Мишљење, у правом смислу те речи, јесте унутрашњи говор човеков²⁸ који претходи спољашњем говору. Тај „унутрашњи говор“ је манифестација језика у мишљењу без гласног саопштавања. Он је редовно шири од спољашњег говора, јер човек може сатима да ћути и да мисли, тј. да у себи говори оно што мисли, а саопштава гласно само оно што сматра да је потребно да каже у том тренутку.

Реч и говор

Права реч изговорена у право време јесте златна јабука у сребрној чаши (Соломон). „... реч је језички знак којим се означавају предмети и појаве стварности. При томе, највећи број речи означава бића,

²³ Alvin W. Gouldner, *За социологију*, „Глобус“, Загреб, 1980, стр. 114.

²⁴ Бранислав Петронијевић, *Начела метафизике*, 1. свеска, 1. део, БИГЗ, Београд, 1986, стр. 99.

²⁵ Ханс Георг Гадамер, *Истина и метода*, ИП „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1978, стр. 463.

²⁶ Лав Виготски, *Мишљење и говор*, „Нолит“, Београд, 1983, стр. 38.

²⁷ Исто, стр. 43.

²⁸ Исто, стр. 121; Иван Ивић, *Човек као animal symbolikum*, „Нолит“, Београд, 1978, стр. 308; *Феноменологија*, стр. 324.

предмете, радње и стања, особине ...²⁹ Реч је утврђени гласовни скуп који има своје појединачно или заједничко значење и синтаксичку функцију. „Идеалитет значења је ... у самој ријечи. Она је увијек значење ... Ми тражимо праву ријеч, тј. ријеч која збиља спада уз ствар, тако да у њој она сама дође до ријечи.“³⁰ Реч се образује мишљењем. Она је као огледало у којем се види ствар, тј. њоме се перфектно огледа ствар о којој мислимо. Реч је предмет мишљења, јер је процес мишљења процес експликације у речима. Она мора да има своје значење, које омогућава правилно разумевање и споразумевање. Правилно употребљене и поређане речи дају право значење. Различито поређане речи дају приближно тачно или различито значење, а значења различито поређана дају различите утиске. „Као што се значење, интензитет и нијансирање неке речи не могу разумети никако друкчије осим на основу смисаоне везе у којој је изговорена, тако се и значење и смисао неке реченице, као и реченица повезаних с њом, може разумети само на основу узајамне смисаоне везе и контекста, на основу органске рашчлањености и језгровитости говора“.³¹ Има људи који сматрају да је то неважно, али су таква схватања лош пример односа према речима и њиховом значењу, јер погодују ширењу погубног схватања да у интелектуалним (језичким) питањима не постоји висок стандард исправности изражавања, или да је он непотребан (ако постоји). Таква схватања су против строге језичке дисциплине, нужне у свакој стварној култури говора, и подржавају „неговање“ навике хировитости и настраности у речима, које вређају здрав ум и наносе штету добром гласу и достојанству озбиљних људи.

Изражавање речима омогућује да се остварује „мисао у говору“.³² Ако човек који говори не мисли о смислу онога што каже не представља себи и другима значење речи које изговара. Остаје у речи само њен изговорни и звучни ефекат. Тако се не изражава мисао као творац речи, а мишљење о тој (саопштеној) ствари губи повезаност и смисао, јер се „мишљење састоји из серија мисли“.³³ Самим тим, јавља се нелогичност исказа, јер је „логика огледало мишљења“.³⁴ Зато се често каже „његова беседа је његова мисао“.³⁵ Нема сумње, нејасност и неодређеност значења речи основни је разлог што свуда владају конфузија и одсуство међусобног разумевања. Непобитна је чињеница да се процеси развоја артикулисане мисли и артикулисаног говора узајамно (а не једнострано) условљавају. Реч није само „знак“ мисли. Они су прожети међусобно, јер пре изговарања речи ми мислимо о њој и њеном значењу, а када је изговоримо постајемо свесни да смо гласно саопштили значење

²⁹ Станојчић и Поповић, *исто*, стр. 158.

³⁰ Ханс Георг Гадамер, *исто*, стр. 452.

³¹ Емилио Бети, *Херменеутика као општа метода духовних наука*, Књижевна заједница Новог Сада, 1988, стр. 67.

³² *Феноменологија*, стр. 320.

³³ *Свест и сазнање*, „Нолит“, Београд, 1980, стр. 265.

³⁴ Жан Пијаже, *Психологија интелигенције*, „Нолит“, Београд, 1977, стр. 69.

³⁵ *Феноменологија*, стр. 320.

мисли. Реч и говор су начини саопштавања мисли. Операција изражавања (говорење) доводи до саопштавања целовитог значења мишљења о некој ствари. Тако се мисли „оживљавају“ у речима, које (речи) путем говора потврђују „кретање језика“, јер је „језик израз мишљења а мисли су садржај елемената и израза језичких“.³⁶ Значење речи представља чин мишљења у правом смислу речи, и зато је значење нераздвојан део речи. Реч без значења није реч, него празан звук. Мисао се не изражава речју, него се остварује у речи. Значење речи припада једновремено и говору (као појави) и мишљењу. Свако значење претпоставља један однос између ознаке и означене реалности.

Мисао није само оно „унутрашње“ ако се саопштава усмено или писано. Остаје то „унутрашње“ само ако је у питању унутрашњи говор. Међутим, мало ко се опредељује да никада или ретко саопштава своје мисли спољашњим говором (ако је способан за то), јер на тај начин комуницира (разговара) сам са собом, без вербалне комуникације с другима, а то није својство здравог човека као друштвеног бића. Унутрашњи говор је говор за себе, а спољашњи је говор за друге. Унутрашњи говор је нем, безгласан говор. Говор је кретање мисли. То је оно што омогућује разговор и споразумевање, јер свака реч и формирање говора у мишљењу већ имају своја значења. Свака реч је конституисана у мишљењу пре изговарања (усмено или писано), чини пресудан корак у изражавању и тиме потврђује да говор „изражава мисли“. Говор почива на „слагању“ мисли. Он је „испољавање, откривање присног бића и психичке везе која нас спаја са светом и са нама сличнима“.³⁷ То је средство исказивања и друштвеног споразумевања. Говор је спајање гласова и има опште примљено значење, чији сваки део има своје значење.³⁸ Споразумевање нужно претпоставља уопштавање и развитак значења речи. Зато је значење речи јединство мишљења и говора и јединство уопштавања и споразумевања (мишљења и комуницирања). Значење речи је уопштавање или појам, а свако уопштавање и стварање појма је најспецифичнији, најверодостојнији, најнесумњивији мисаони чин. Зато се значење речи може сматрати феноменом мишљења. Оно је феномен вербалне мисли и смислене речи. Значење речи је једновремено говорна и интелектуална појава.

У комуницирању је усмени говор нешто лакша могућност споразумевања од писаног говора. Ту постоји могућност за разнолико изражавање мисли и једновремено реаговање саговорника, што обезбеђује долажење до какве-такве мисаоне сагласности, иако усмени дијалог често доводи до непотпуног исказивања и недоречености. Писани говор је речитији, течнији и развијенији од усменог говора. Он захтева сложену говорну делатност. Отуда и употреба концепта пре коначног текста. Често говоримо прво у себи, па онда пишемо. „... написане

³⁶ Др Богдан Шешиф, *исто*, стр. 32.

³⁷ *Феноменологија*, стр. 338.

³⁸ Аристотел, *Органом*, „Култура“, Београд, 1970, стр. 55.

речи су симбол речи изражених гласом“.³⁹ Приликом писања до потпуног изражаја долази унутрашњи говор. То омогућава људима који се теже усмено изражавају да писаним говором на најбољи начин искажу све оно што желе и осећају. Међутим, то их не оправдава ако не могу усмено да се споразумеју с другима. Кроче о томе каже: „Врло често се чује од људи да имају у себи много великих и интересантних мисли, али да их не могу изразити. Међутим, они уистину немају тих великих и интересантних мисли, јер да их имају, они би их исто тако интересантним речима казали, они би их изразили“.⁴⁰

Погрешке у изражавању (мишљењу)

Разговорни језик у свакодневном споразумевању је пун израза и исказа који добијају значење према нахођењу саговорника, а прихватају их они који мисле да ће се на тај начин боље и брже споразумети. То се постиже успешно на пијаци, приликом разговора на улици и на интимним скуповима. Саговорници се тада опуштају и не обраћају пажњу на правилност изражавања, тј. на логичке склопове израза и исказа. Узроци таквог стања се могу тражити код појединаца, као индивидуалне погрешке, и код одређених група или одређеног слоја људи, као посебне или опште погрешке. Узроци погрешака су, најчешће, сазнајни промашаји предмета о којима се говори или које треба сазнати. Погрешке су последице омашки или неозбиљног прилажења предмету разговора, а састоје се у нетачном („произвољном“) мишљењу о том предмету. Често понављане погрешке доводе до стварања заблуда, тј. до некритичког или несвесног усвајања погрешних схватања. „Онај ко греша, обично је у заблуди, а онај ко је у заблуди, обично није сам погрешио у сазнању, него је просто усвојио погрешна уверења и привидна сазнања“.⁴¹ Погрешке и заблуде се најчешће „граде“ и потврђују као израз одређеног општег („усвојеног“) ступња незнања или погрешности мишљења људи који битно на то утичу. Један од узрока за постојање таквих погрешака или заблуда јесте и бојазан људи који могу да утичу стручно на њихово отклањање да ће се замерити колегама или онима који су на вишим положајима.

Погрешке у језику ратне вештине

Не треба да је чудно што је свакодневни разговорни језик заступљен и у Војсци, јер су њени припадници део друштва у којем и с којим живе. Чудно је, међутим, што је он прекомерно заступљен у научном (стручном) језику Војске (језику ратне вештине). Прихватљиво је да се јављају гносеолошке погрешке и заблуде, јер су последица неразвијености,

³⁹ Исто, стр. 53.

⁴⁰ Бенедето Кроче, *Естетика*, „Космос“, Београд, 1934, стр. 73.

⁴¹ Др Богдан Шешић, *Општа методологија*, „Научна књига“, Београд, 1988, стр. 204.

једностраности и ограничености самог човековог сазнања. Али, неприхватљиво је да се јављају епистемолошке погрешке и заблуде, и то код научних радника који, не придајући никакав значај јасности, прецизности и чистоти језика, утичу на његово погрешно грађење у ратној вештини, а такав какав је окосница је научног и стручног истраживања у Војсци. Грађани прихватају оно што војни умови саопштавају као резултат научног (стручног) сазнавања на исти начин као што прихватају друге погрешне изразе („мушки фризер“, „женски фризер“, „школа за обуку возача“, „бомбардовање авиона“, „пресвлачење“ итд.) јер је довољно да им се каже на шта се односе. То се догађа и професионалним војницима и цивилима (и онима који се баве и онима који се не баве научним радом) у Војсци. За чуђење је да се скоро ниједан лингвиста (или филозоф, логичар) у Војсци или у друштву није јавио са својим мишљењем, изграђеним на основу научне анализе и научне синтезе језика (од којих се састоји, или би требало да се састоји дијалектика језика). Зато имамо наслов *Стратегија оружане борбе*,⁴² „оружану борбу“, 34 врсте ратова у *Војној енциклопедији*,⁴³ 12 врста у *Стратегији оружане борбе* и 14 у *Војном лексикону*⁴⁴ (нападачи, освајачки, контрареволуционарни, империјалистички, одбрамбени, општенародни одбрамбени, народноослободилачки, праведни, неправедни, револуционарни, копнени, поморски, ваздушни, космички, нуклеарни, хемијски, мински, подморнички, специјални ...), „снаге и средства“, „извршење мобилизације“, „јединство оружане борбе“, „економију снага“, „управну зграду“, „наређење команде (управе)“, „борбу против ...“, „нападне“ и „одбрамбене“ бојеве и борбе, бојеве и борбе као „борбена дејства“, „оружану борбу као ратно дејство“, „противваздушну одбрану“, „противоклопну, противпешадијску, противдесантну, противартиљеријско-ракетну, противелектронску борбу“, „безбедносно обезбеђење“, „борбено“ (дејство, технику, возила, опрему, а нигде човека), „правац“ (гађања, нишањења, кретања, летења, напада, осматрања ...), „бочни напад“, „напад из покрета“, „вршити“ (прорачун, кретање, гађање, разговор, маршевање, анализу, планирање, контролу, обилазак, напад, одбрану, маневар, груписање, прегруписавање, препотчињавање, оријентацију, премештање, попуну, поседање положаја, истраживање, испитивање, евидентирање, чување, унос података ...), „вођење“ (рата, борбе, боја, разговора, расправе ...), „облик оружане борбе“, „наоружање“ (пиштољ, пушка ...), „оруђе“ (топ, хаубица ...), циљ (рата, борбе, боја, дејства, наставе, наставног плана и програма, студије, расправе, семинара, посете, разговора, часа ..., а нигде нема човека).

Да би се то поправило потребно је да се пажљиво прочита текст и правилно протумаче поруке у њему, да се успостави равноправан дијалог и на тај начин дође до споразума. Као основ за ваљано споразумевање могу да послуже следеће сугестије:

⁴² *Стратегија оружане борбе*, ССНО, 1983.

⁴³ *Војна енциклопедија*, друго издање, том 7, Београд, 1974, стр. 746–756.

⁴⁴ *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 508. и 509.

1. Рат је друштвена појава, драстичан и свеобухватан (тоталан) сукоб супротстављених страна (државе, народи, верске заједнице), који се састоји од више драстичних сукоба у свим областима људских делатности, где долази до међусобног ништења, онеспособљавања и ометања ради остварења својих циљева. Зато што је то свеобухватан (тоталан) сукоб (садржи супротстављене стране, јер без њих губи сваки смисао), не може да буде нападачки (сукоб), освајачки (сукоб), одбрамбени (сукоб), револуционарни (сукоб), контрареволуционарни (сукоб), праведни и неправедни (сукоб) ... С друге стране, обухвата једновремено целокупан простор на којем се ратује (копно, море, ваздух, а може и део космоса), тако да се не може одвојено говорити о копненом, поморском, ваздушном, космичком, а посебно не о минском, подморничком итд. рату, јер су државе које су сукобљене ангажовале све потенцијале којима располажу. Поред тога, саме државе су недељиве на посебне просторе, јер су заступљене у току рата једновремено у свим димензијама и у свим областима живљења и деловања. Ако дође до оружног сукоба на одређеном простору (копно, море, ваздух или део космоса), може се једино говорити о оружној борби, а оружна борба није, нити може бити рат. У свакодневном разговорном језику могу се толерисати некаква „значања“ таквих „усмерених ратова“ јер се избегава додатно објашњење зато што су људи навикли на такво изражавање. Међутим, научни радници у области ратне вештине не би смели да користе речи и изразе с произвољним значењима јер то није дозвољено ни у другим областима људских делатности (наука и струка), у којима се траже прецизно употребљени реч или израз. У супротном, то може да доведе до нежељених последица (медицина, електроника, кибернетика ...). Ваљало би да се превазиђе дугогодишња тврдокорна стереотипија и да се не појављују нелагодни искази, на пример у разматрању *одбрамбеног рата*. Без обзира на бесмисленост таквог (и сличних) размишљања, и даље се потврђује и развија застарели конзервативизам (догматизам) у војној теорији, који је (очигледно) апологија. И даље се тврди да се „одбрамбени рат води ради сламања спољне оружане агресије“, да је „војни циљ таквог рата разбијање и уништење или неутралисање оружаних снага непријатеља“, да би био „офанзиван“, а „његови облици би били конвенционални противудари и противофанзивне операције ради сузбијања агресије, фронтални, територијални и комбиновани рат“. „Непријатељ ће настојати да муњевитим ратом оствари постављене циљеве ... на муњевити напад агресора треба одговорити муњевитим ратом,“ а „у рату би се изводили сви видови стратегијских дејстава – стратегијска офанзива, стратегијска дефанзива и стратегијска операција (нападна и одбрамбена) ...“ Наиме, рат се своди на најнижи могући ниво мишљења јер се доводи до нивоа одбране од оружане агресије. Тврди се да се одбрамбени рат супротставља оружној агресији. Прво, човек (јединица) неком се супротставља, а не појава, и то не агресији него агресору. Друго, тврди се да у том тренутку агресор није у рату, јер само напада, тј. иде у оружну

агресију „без рата“. Ми „водимо одбрамбени рат“ против тог агресора (који напада), и то тако што желимо да остваримо свој „војни циљ одбрамбеног рата против оружаних снага непријатеља“. Значи, ми ћемо наш војни циљ сопственог међусобног одбрамбеног тоталног сукобљавања остварити разбијањем и уништењем или неутралисањем оружаних снага непријатеља. Али, ту се и агресор „развија“, па прелази у „муњевити рат“ (сопствени међусобни муњевити тотални сукоб), који касније „прераста“ у напад на нас, а ми му се супротстављамо „нашим муњевитим ратом“ (наш муњевити међусобни тотални сукоб). Да бисмо успешно и брзо „решили“ проблем агресора прелазимо у офанзиван одбрамбени рат, тј. у офанзиван (нападни) сопствени међусобни одбрамбени тотални сукоб против агресора, а то ћемо остварити „конвенционалним противударима и противофанзивним операцијама“. Проблем је како да протумачимо, припремимо и изведемо „противофанзивну операцију“ јер нам није јасно да ли је таква операција „јача“ од офанзиве. Посебно се та нејасност појачава класификовањем на „стратегијску офанзиву, стратегијску дефанзиву, стратегијску операцију (нападну и одбрамбену)“. Међутим, офанзива и дефанзива нису (јесу) нападна и одбрамбена операција, а нападна и одбрамбена операција нису (јесу) офанзива и дефанзива. Такво размишљање „потпуно разјашњава“ ситуацију, посебно код фронталног одбрамбеног рата, тј. код фронталног међусобног одбрамбеног сопственог тоталног сукоба против агресора. Посебно је то „остварљиво“ на основу „територијалног“ и „комбинованог“ међусобног одбрамбеног сопственог тоталног сукоба.

У *Војном лексикону*, на пример: „Подморнички рат, борбена дејства подморница, самостално или у садејству са површинским бродовима ...“⁴⁵ и „Рат у ваздушном простору, дејства у ваздушном простору и из њега ратног ваздухопловства, ракетних и других специјализованих јединица, ради уништења непријатељевих снага ...“⁴⁶ уочава се да је рат борбено дејство.

2. Борба је друштвена појава међусобног уништавања или онеспособљавања двеју страна (оружјем или без њега), без обзира на њихову јачину. У војној литератури борба се третира као „борбено дејство, нападна и одбрамбена, основни садржај боја и операције, борбено дејство које чине оружани судари и усмерена активност“.⁴⁷ Међутим, борба то није, што потврђује одговарајућа литература,⁴⁸ ваљано миш-

⁴⁵ *Војни лексикон*, стр. 406.

⁴⁶ *Исто*, стр. 509.

⁴⁷ *Стратегија оружане борбе*, стр. 317, и *Основи концепције ОНО и ДСЗ и стратегије оружане борбе*, ВИЗ, Београд, 1986, стр. 287. и 288; *Основи концепција општенародне одбране и стратегије оружане борбе* (скрипта), ЦВВШ ЈНА „Маршал Тито“, Београд, 1983, стр. 427; *Војни лексикон*, исто, стр. 65; *Значења неких појмова и термина у нашој војној теорији*, ВВА ЈНА, 1971, стр. 18; *Тактичка и оперативна употреба снага ЈРМ* (лекција), ЦВВШ ЈНА „Маршал Тито“, 1981, стр. 74; *Основи методологије ратне вештине*, I део, ЦВВШ ЈНА, „Маршал Тито“, 1984, стр. 20, и Јово Нинковић, *Настанак и развој ратне операције*, ВИЗ, Београд, 1984, стр. 14.

⁴⁸ *Војна енциклопедија*, том 1, ВИЗ, Београд, 1970, стр. 715; *Синоними и сродне речи српскохрватског језика*, Лексикографски завод „Свезнање“, Београд,

љење као производ чистог ума и „logica docens“ (логика која се учи, логика као научна дисциплина).⁴⁹ Неприхватљиво је да постоје противоклопна, противпешадијска, противдесантна, противартиљеријско-ракетна и противелектронска борба јер је немогуће да се остваре „против сукоби“, тј. „против међусобно уништавање или онеспособљавање“. У том случају се може радити само о противоклопним, противпешадијским ... дејствима. Не може се прихватити ни „јединство борбе (оружане борбе)“, јер је немогуће остварити јединство двеју страна које се сукобљавају до уништења или онеспособљавања једне од њих. Бесмислено је тражити јединство драстично супротстављених циљева – борба није сврховита (телеолошка) појава.

3. Оружна борба је друштвена појава међусобног уништавања или онеспособљавања двеју страна оружјем, без обзира на њихову јачину, манифестована путем битака и бојева. Ставови о оружној борби у нашој војној литератури су у супротности. „Оружана борба је сукоб у којем се организовано примењује оружано насиље ... основни облик испољавања друштвене моћи радних људи и грађана и одлучујући начин њиховог супротстављања свакој оружној агресији ... израз друштвене силе наоружаног народа ... се упоредо води, допуњује и комбинује са ... и другим облицима борбе и општенародног отпора ... Циљ оружане борбе ... је уништење, разбијање и протеривање агресора из југословенског простора ... мора бити добро организована и успешно вођена ... фронтални, партизански и комбиновани облик. Основни видови борбених дејстава су напад и одбрана ... Облици борбених дејстава су операције, бојеви и борбе ... Успех оружане борбе ...“⁵⁰ „... употреба оружја међу људима ... када једна страна покушава да потчини другу ... главни садржај и облик испољавања друштвене силе у супротстављању агресору ...“⁵¹

Уочава се потпуна супротност оружане борбе као сукоба и „усмерене активности радних људи, грађана и наоружаног народа“, која се „организује, води, допуњује и комбинује“, има „свој циљ“ и „облике“ (фронтални, партизански и комбиновани), и „остварује“ се нападом, одбраном, операцијама, бојевима и борбама, што битно утиче на „њен успех“ у „супротстављању агресору“. У вези с тим, намећу се следећа питања:

а) да ли се може организовати оружна борба (оружни сукоб)? Ако се примени дефиниција „Организовање је процесна функција руковођења којом се проналазе поступци, организацијска структура и остварује припрема за извршење планираног задатка,“⁵² може се уочити и зак-

1974, стр. 70; Др Радомир Д. Лукић, *Основи социологије*, „Научна књига“, Београд, 1972, стр. 212; *Мала енциклопедија*, „Просвета“, *Општа енциклопедија*, „Просвета“, 1972, стр. 182; *Рјечник социологије и социјалне психологије*, „Информатор“, Загреб, 1977, стр. 60.

⁴⁹ Михаило Марковић, *исто*, стр. 171.

⁵⁰ *Стратегија оружане борбе*, *исто*, стр. 71. и 72.

⁵¹ *Војни лексикон*, *исто*, стр. 372.

⁵² Др Бранислав Јовановић, *Увод у теорију војног руковођења*, ВИЗ, Београд, 1984, стр. 174.

ључити да је то немогуће. Може се организовати активност (дејство) једне стране, и то чини претпостављена (надлежна) структура. У оружном сукобу се јављају две стране, две супротстављене организационе структуре. Свака од супротстављених страна је посебно организована за дејства. Да ли може да се појави „неко“ ко ће организовати „заједничку организацију сукобљености“ или „заједничку организацију сукобљених организација“, или „заједнички организациони систем сукобљених организационих система“? Слично објашњење се добија и за речи „допуњује и комбинује“;

b) да ли се оружна борба (оружни сукоб) може водити? Реч „вођење“, изведена из глагола „водити“, често се употребљава. У литератури је дато више њених значења – давати правац кретања, одређивати правац, спроводити ... управљати кретањем чега, руководити чиме, предводити, бити на челу, обављати, изводити, управљати кога камо, помажући неком у кретању, играти најважнију улогу, имати највећи утицај, бити на челу нечега, усмеравање, помоћ у решавању неког задатка (проблема).⁵³ Све то се односи на субјект који „даје“, „управља“, „руководи“, „предводи“, „води“, „помаже“. Субјект има одређену улогу у односу на неког или нешто ради усмеравања, и то чини на одређени начин, а „неко“ или „нешто“ не може правилно или потпуно да опстаје, ради и развија се без утицаја (помоћи) одговорног субјекта ... Ни у једном случају „вођења“ није присутна појава, посебно друштвена појава (друштвени сукоб). „Водити“ или „вођење“ је процес (радња, делатност, активност ...), па нико не може „водити“ појаву (природну или друштвену). Она се догађа на основу одређених природних или друштвених законитости, што значи да се ни оружна борба као друштвена појава не може „водити“, јер се догађа супротстављањем две силе које усмеравају своје процесе (дејства). Поред тога, она није процес (дејство);

с) да ли може оружна борба да има циљ? Не може, као ни рат, или било какав сукоб. Циљеве имају сукобљене стране. Због тих различитих циљева оне се и сукобљавају, а друштвени сукоб, као друштвена појава, јесте продукт тога;

d) да ли може оружна борба да има облике (фронтални, партизански, комбиновани)? Многи наши војни теоретичари су се залагали за „облике оружане борбе“ јер су тврдили да је то неопходно ради „разумевања“ оружане борбе као „усмереног процеса“. То је потврђено и на „Округлом столу“.⁵⁴ Супротстављање „утврђеној“ тези да је неопходно постојање „облика оружане борбе“ било је бесмислено. Расправе о оружној борби су имале строго усмерење ка афирмисању

⁵³ Речник српскохрватског књижевног језика, књига прва, МС-МХ, Нови Сад – Загреб, 1967, стр. 404; Рјечник хрватског или српског језика, ДИО ХХИ, ЈАЗУ, Загреб, 1973–1974, стр. 233; Речник српскохрватског књижевног и народног језика, САНУ, Београд, 1966, стр. 733–735; Синоними и сродне речи српскохрватског језика, исто, стр. 826, 827, 857; Енциклопедијски рјечник педагогије, Матица хрватска, Загреб, 1963, стр. 1102. и 1103; Рјечник социологије и социјалне психологије, исто, стр. 693; Социолошки лексикон „Савремена администрација“, Београд, 1982, стр. 741.

⁵⁴ Војно дело, 6/1980, стр. 96. и 97.

тих ставова. С обзиром на то да се не може говорити ни у каквом контексту о једносмерности оружане борбе, не могу да постоје ни „утврђени“ облици. Јер, говорећи о фронталном облику, аутори су под њим подразумевали фронтални напад или фронталну одбрану, под партизанским обликом – партизански напад или одбрану, а под комбинованим обликом – комбинацију претходна два облика. Ако се оружане борба разматра као оружане сукоб (друштвена појава – што и јесте), тумачење облика могло би да буде другачије: фронтални облик – фронтално сукобљавање страна; партизански облик – сукобљавање „партизанских страна“, али остаје нејасно да ли то чине фронтално; комбиновани облик – „фронтално сукобљавање партизанских страна“. Замишљени „облици“ не могу да опстану, јер немају смисла, сем фронталног сукобљавања (али без „партизанских страна“). Фронтално сукобљавање је заступљено увек, и нема никаквог сукоба ван њега, јер нема дејства без фронталног постављања сукобљених страна. И оне јединице које нападају у бок или позадину непријатеља морају то да чине фронтално, а непријатељ ће одвојити одређене своје јединице које ће се супротставити нападачу – опет фронтално. Дакле, оружане борбе може се испољити само као фронтални сукоб. И два сукобљена човека то чине фронтално;

е) да ли постоје видови и облици борбених дејстава? У оквиру наведеног „округлог стола“ директивом је „усмерено“ разумевање „видова стратегијских“ и „видова борбених“ дејстава. Подржано је и препоручено за даље развијање „мишљење“ о неопходној подели дејстава на видове, тј. подељена су на „стратегијска“ и „борбена“ дејства. То је уграђено и у *Стратегију оружане борбе*, с насловом „Видови дејстава“. Наиме, и напад и одбрана се деле на „видове стратегијских дејстава“ – (стратегијски) напад и (стратегијска) одбрана, и „видове борбених дејстава“ – напад и одбрана. Поставља се питање каква је разлика између напада и напада, одбране и одбране, јер се сваки сукоб састоји од супротстављених дејстава – напада и одбране. Напад је узрок одбране, а одбрана нема смисла без претходног напада. Зато је могућа једина подела на напад и одбрану, а њих могу да изводе појединци и јединице различитих јачина. Посебно су интересантни „облици борбених дејстава“. И ту постоје борбена дејства, али као операција, бој и борба.

е-1) Када се говори о операцији, мисли се на активности војних јединица, па ћемо је означити као „војна операција“. Војна операција је (највише и најсложеније) оружане дејство оперативне или стратегијске јединице којим она, на основу јединствене замисли и плана, остварује оперативни или стратегијски циљ у оружној борби. Дефиниција је изведена на основу реалних потврда у литератури.⁵⁵ У војној литерату-

⁵⁵ *Војна енциклопедија*, том 6, ВИЗ, Београд, 1973, стр. 388; *Мала енциклопедија*, „Просвета“, 1986, стр. 879; *Оператика*, тема бр. 2, *Операција* (материјал за изучавање), ВВА ЈНА, 1958, стр. 3; Радомир Алексић, *Речник страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1982, стр. 544; Куколеча, *Организационо-пословни лексикон*, ИРО „Рад“, Београд, 1986, стр. 917; *Енциклопедијски рјечник педагогије*, стр. 611; *Лексикон ЈЛЗ*, Југословенски лексикографски

ри се третира као сукоб, низ борби, скуп бојева и борби, обједињеност бојева и борби, форма оружане борбе, синтеза бојева, обухватност судара, двострани процес, облик припреме и извођења оружане борбе, облик борбе, процес вођења борбе, операција типа битке.⁵⁶ Војна операција није ништа од тога, а посебно није надређена боју и борби, јер су то три потпуно различите ствари, посебно друга и трећа у односу на прву, и обратно. Војна операција је усмерена делатност (активност, акција, деловање, дејство), а борба и бој су друштвене појаве које садрже супротстављена дејства. Војна операција је један од супротних делова (процеса) оружане борбе (битке).

е-2) О борби је речено под 2.

е-3) Бој је оружни сукоб⁵⁷⁾ појединаца, мањих или већих група људи, или војних јединица одређених јачина, на бојишту, ради остварења својих циљева. Није и не може бити саставни део операције, не може бити нападни, одбрамбени или противдесантни, и нема циљ (циљеве

завод, Загреб, 1974, стр. 10; Маријан Филиповић, *Рјечник страних ријечи*, Задружна штампа, Загреб, 1988, стр. 258; Свечин, *Стратегија*, ВИЗ, „Војно дело“, Београд, 1956, стр. 328; *Војна енциклопедија*, том 6, издање Редакције Војне енциклопедије, Београд, 1958, стр. 485; *Енциклопедија лексикографског завода*, том IV, ЈЛЗ, Загреб, 1966, стр. 660; Братољуб Клаић, *Велики рјечник страних ријечи*, „Зора“, Загреб, 1972, стр. 945; Милан Вујаклија, *Лексикон страних ријечи и израза*, „Просвета“, Београд, 1966, стр. 646; *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад, 1971, стр. 149; Ранка Е. Марковић, *Француско-српскохрватски речник*, БИГЗ, Београд, 1980, стр. 392; *Рјечник социологије и социјалне психологије*, исто, стр. 416; Др Богдан Шеших, *Општа методологија*, исто, стр. 130–135; Др Глигорије Зајечарановић, *Основи методологије науке*, „Научна књига“, Београд, 1977, стр. 105–111; Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 240; Михаило Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, исто, стр. 13, 427, 480; Др Богдан Шеших, *Основи логике*, исто, стр. 313.

⁵⁶⁾ Свечин, исто, стр. 338; *Војни речник*, ДСНО, Београд, 1967, стр. 26; *Стратегија оружане борбе*, исто, стр. 293; *Операције ОС у ОНОР-у*, ЦВВШ КоВ ЈНА, 1986, стр. 9; *Операције у ОНОР*, СНО, 1978, стр. 4; Сава Ковачевић, *Оператика – грана ратне вештине* (ауторизовано предавање), ЦВВШ КоВ ЈНА, 1989, стр. 10; *Основи концепције општенародне одбране и стратегије оружане борбе* (скрипта), ЦВВШ ЈНА „Маршал Тито“, Београд, 1983, стр. 427; *Ратна служба ЈНА*, ДСНО, Београд, 1964, стр. 258; Душан Адамовић, *Операција у позадини непријатеља*, ВВА ЈНА, 1973, стр. 5; „Војно дело“, 4/80, стр. 23; Јово Нинковић, *Теоријске основе оператике*, ВИЗ, Београд, 1985, стр. 21, 70, и 71; Јово Нинковић, *Стратегија, оператика и тактика у Титовом концепту ратне вештине НОР-а* (ауторизовано предавање), ЦВВШ КоВ ЈНА, 1986, стр. 91, и 92; *Припрема и извођење операције оружаног снага у ОНОР-у* (нацрт упутства), ЦВВШ ЈНА „Маршал Тито“, 1981, стр. 27; *Тактичка и оперативна употреба снага ЈРМ*, исто, стр. 7; *Војни лексикон*, исто, стр. 361; *Основи концепције ОНО и ДСЗ и стратегије оружане борбе*, ВИЗ, Београд, 1986, стр. 274; Младенко Цолић, *Операције и оперативна искуства из НОР-а*, ЦВВШ ЈНА „Маршал Тито“, 1982, стр. 1; Стефан Мосор, *Оператика* (превод с пољског) ВИЗ, Београд, 1962, стр. 140; Рајко Танасковић, *Одбрамбена операција армије*, ВВА ЈНА, 1955, стр. 9; *Значење неких појмова и термина у нашој војној теорији*, исто, стр. 17.

⁵⁷⁾ *Синоними и сродне речи српскохрватског језика*, исто, стр. 70; *Мала енциклопедија*, „Просвета“, 1986, стр. 282; *Опћа енциклопедија ЈЛЗ*, том 1, Загреб, 1977, стр. 584; *Речник српскохрватског књижевног језика*, 1967, стр. 241; *Речник српскохрватског књижевног језика*, књига 6, Матица српска, Нови Сад, 1976, стр. 75.

имају сукобљене стране). Бој је ниво оружане борбе (друштвена појава), а не борбено дејство;

f) да ли се оружној борби може приписати било какав успех? Не може, јер успех остварују сукобљене стране;

g) да ли оружна борба може да има стратегију? Не може. Стратегије имају сукобљене стране одређене јачине. С обзиром на то да је стратегија највиши ниво ратне вештине, њу ће имати (примењивати) највише јединице (и оружане снаге као целине) сукобљених страна (свака своју). На том нивоу долази до сукоба стратегија.

4. Снаге чине људи и средства (техника, оружје) којима располажу. Зато је непотребно (и неправилно) говорити „снаге и средства“. Довољно је рећи „снаге“.

5. „Извршење мобилизације“ је таутологија (плеоназам). „Мобилисати“ значи припремити (предузети мере) све снаге за одговарајуће реаговање на опасност, а „мобилизација“ значи поступак (извршење) којим се војни обвезници активирају за потребно реаговање на опасност. У оба случаја се ради о извршењу, јер то може урадити само покретан (мобиљан) човек, а свака активност (радња) јесте неко извршење. Зато није потребно да се говори о „извршењу извршења“. Једноставно треба рећи „мобилизација“, јер она има свој почетак, трајање и завршетак.

6. „Економија снага“ јесте устаљени израз, али би можда био погоднији израз „економисање снагама“.

7. „Безбедносно обезбеђење“ је таутологија (плеоназам) као и „извршење мобилизације“. Безбедност значи сигурност, обезбеђење. То би значило да говоримо о „сигурносном обезбеђењу“ или „обезбеђујућем обезбеђењу“, па тај израз треба избегавати.

8. Реч „правац“ је у широкој употреби, па зато и не обраћамо пажњу на њену правилност у грађењу израза и исказа. У свакодневном говору често чујемо „правац ветра“, „правац лета“, „правац кретања“, „усмеравање у правцу“, „правац науке“, а у војном језику су институционализовани изрази „правац кретања“, „правац напада“, „правац гађања“, „правац лета зрна“, „основни правац“, „правац осматрања“, „правац марша“ ... Где је у свему том „смер“? У свему. Правац је двосмерна веза (кретања), а смер је „реализација управљености неке акције к циљу, објекту или стању које слиједи у континууму ... смјер је ... функција оријентације ...“⁵⁸ Зато је правилно говорити „смер“ (ветра, летења, кретања, напада, гађања, нишањења, лета зрна, осматрања, маршевања) и основни смер гађања. Јер, свако кретање има само смер.

9. У целокупној војној литератури се употребљавају изрази „борбени“, „борбена“ и „борбено“ за означавање врсте нечега („борбени“ – ранац, докуменат, морал, распоред, поступак, дух; „борбена“ – радња, заповест, техника, готовост, обука; „борбено“ – дејство, наређење, возило, правило, обезбеђење, осигурање, стање, расположење, средство ...). Интересантно је да се нигде не каже „борбени човек“.

⁵⁸ Рјечник социологије и социјалне психологије, исто, стр. 589.

„борбена жена“, „борбено дете“. Једино што се односи на човека јесте израз „борбена јединица“. Реч „борбен“ не може ни у којем случају да означава припадање нечему (на пример, „борби“, јер припадање „борби“ се каже „борбин“). Она се односи на човека (или остала жива бића) јер означава стање човека (борца) у одређеним околностима, у којима се то стање посебно испољава (особина, склоност да се бори, расположеност за борбу, готовост за борбу, воља за борбу, одлучност, енергичност, упорност, истрајност, издржљивост).⁵⁹ Борац испољава своје унутрашње стање изазвано спољним утицајем, а подржано потребом за супростављањем неком или нечем. Радње (активности, дејства, деловања, поступци), предмети и средства не могу да буду борбени, јер не могу поседовати и испољавати такво стање.

10. „Бочни напад“ је устаљени израз, али се намеће питање да ли неко некада и некога напада бочно. У таквим ситуацијама се нападач поставља боком према браниоцу и боком га напада. Такво решење је нелогично, јер бисмо могли да говоримо и „крилни напад“ и „позадински напад“, уместо (правилног) „напад у крило“ или „напад у позадину“. Да бисмо добили прави израз треба усмерити своје јединице ка браниоцемов боку и „нападати га у бок“ (напад у бок).

11. Често се употребљава израз „оружана борба“. То је неправилан израз. Речи „оружан“, „оружана“ и „оружано“ имају значење (синоними) као и речи „наоружан“, „наоружана“, „наоружано“. У наведеном изразу би значило да смо борбу наоружали („наоружана борба“), што би значило да постоји и ненаоружана борба. „Оружати“ значи „наоружати“.⁶⁰ Оружати (наоружати) може се само човек („оружан човек“, „оружани састав“, „оружана пратња“, „оружане снаге“). Појава (борба) не може се наоружати (оружати), али се у њој може употребљавати оружје, тј. она се може остваривати оружјем. Зато је правилно рећи *оружна борба* или *борба оружјем*. С обзиром на то да се оружна борба остварује оружјем, и чини једну „оружну целину“, логично је и да се њени супротни делови – процеси (дејства), означавају с *оружни*, а не „борбени“. Јер, ако се направи неки дрвени предмет, он се може састојати само од дрвених елемената (такође – метални, пластични ...). Зато је правилно рећи *оружно дејство*, јер се и оно односи на оружје, и оружјем остварује.

12. У свим нашим правилима се каже „напад из покрета“. Покрет није што и кретање. Покрет је кретање (потез).⁶¹ Значи, почетак некаквог кретања или само кретање које је строго ограничено временски и просторно (кратко време и мали простор). Ниједна војна јединица

⁵⁹ Синоними и сродне речи српскохрватског језика, исто, стр. 70; Речник српскохрватског књижевног и народног језика, исто, стр. 66; Систематски речник српскохрватског језика, Матица српска, Нови Сад, 1980, стр. 20.

⁶⁰ Рјечник хрватског или српског језика, дио IX, Загреб, 1924–1927, стр. 178–182; Речник српскохрватског књижевног језика, књига 4, исто, 1971, стр. 193; Синоними и сродне речи српскохрватског језика, исто, стр. 654. и 659.

⁶¹ Систематски речник српскохрватског језика, исто, стр. 184 (нум. 893. и 895); Војна енциклопедија, том 7, исто, стр. 34.

се неће само кратко покренути и стати, тј. маћи се, макнути се, и да се тако све заврши. Војна јединица се покреће из неког места (рејона, зоне) и креће ка одређеном циљу. Зато не треба говорити „покрет јединица“, него „кретање јединица“, па ће се избећи и неправилан израз „напад из покрета“ и правилно говорити *напад из кретања*, *напад из довођења* или *напад из подилажења*, јер се у правилима и упутствима тако графички приказује (довођење, подилажење).⁶²

13. Честа је у текстовима употреба израза „вршити“, што може једноставно да се избегне: вршити прорачун – прорачунати, вршити кретање – кретати се, вршити гађање – гађати, вршити разговор – разговарати, вршити маршевање – маршевати, вршити анализу – анализирати, вршити планирање – планирати, вршити контролу – контролисати, вршити обилазак – обилазити, вршити напад – нападати, вршити одбрану – бранити, вршити маневар – маневрисати, вршити груписање – груписати, вршити прегруписавање – прегруписавати, вршити претпочињавање – претпочињавати, вршити оријентацију – оријентисати, вршити премештање – преместити, вршити попуњу – попунити, вршити поседање – посести, вршити изражавање – изразити, вршити испитивање – испитивати, вршити евидентирање – евидентирати, вршити чување – чувати, вршити унос података – уносити податке ...

14. У нашим војним правилима, студијама, доктринарним и ауторским текстовима пише да су основни елементи напада „покрет“ и „ватра“. Уместо „покрета“ (с обзиром на то да је објашњен као непогодан), правилно би било говорити „маневар“,⁶³ па бисмо добили израз „маневар и ватра“. То се односи и на одбрану, с тим што се у нападу сједињавањем маневра и ватре добија „удар“, а у одбрани „отпор“.

15. Реч „наоружање“ употребљава се за означавање „збирног оружја“⁶⁴ или за само оружје. Зато се често у јединицама чује „понесите лично наоружање“ или старешина пита војника: „да ли си понео лично наоружање?“, што је неправилна употреба тог израза. Реч „оружје“ се не може заменити речју „наоружање“. „Оружје“ је ознака за средство којим човек насилно делује на неког. На основу ње се добијају изрази „оружан“, „оружана“, „оружано“, „наоружан“, „наоружана“, „наоружано“, што значи да је то „оружје“ неком дато да га употреби. То давање оружја јесте „оружавање“ или „наоружавање“, а „наоружање“ је скраћени облик од глагола „наоружавање“. Зато је правилно рећи „оружје“ („оружја“).

⁶² *Правило батаљон (...)*, ГШ ОС СФРЈ, 1988, стр. 110; *Правило бригада (...)* ГШ ЈНА, 1984, стр. 141; *Правило дивизија копнене војске*, ГШ ЈНА, 1979, стр. 108; *Упутство о партизанским дејствима*, ССНО, 1981, стр. 119; *Бој на копну*, (студија), ЦВВШ КоВ ЈНА, 1985, стр. 137; *Систематски речник српскохрватскога језика*, исто, стр. 702, (нум. 3269).

⁶³ *Војни лексикон*, исто, стр. 271; *Бој на копну*, исто, стр. 39. и 158; *Војна енциклопедија*, том 5, исто, стр. 257; Ричард Е. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 123.

⁶⁴ *Војни лексикон*, исто, стр. 308.

16. „Артиљеријско оруђе“ се објашњава као „ватрено оружје“.⁶⁵ Довели смо се у ситуацију да једну ствар објашњавамо (потрђујемо) потпуно различитом ствари. Оружје не може никако да постане оруђе, али оруђе може да постане оружје само у случају да се њиме неком наносе повреде. Под оруђем се подразумева средство које човек користи за рад, па топ и хаубица не могу да буду оруђа. Они су врста оружја и треба говорити „артиљеријско оружје“.

17. „Циљ“ се у литератури⁶⁶ објашњава као хтење (намера) да се нешто постигне свесним деловањем (акција), оно што треба да се постигне, оно ради чега се нешто чини, завршна тачка неке радње, сврха одређене делатности, исход који желимо да остваримо неком активношћу или понашањем, замишљено стање до којег треба доћи, оно према чему су усмерени људски поступци. Човек жели да оствари свој циљ некаквом активношћу. Активност (радња, акција, деловање, дејство) само је начин да човек дође до циља, да га оствари. Зато није погодно да се њој одређује циљ (на пример, циљ напада, циљ одбране, циљ кретања, циљ маневра, циљ ватрене припреме, циљ писања, циљ цртања, циљ певања, циљ свирања, циљ истраживања, циљ проучавања ...). Активности се одређује сврха, јер је сврха „унутрашње својство неке делатности која води неком циљу ... јер је објективно дата као део делатности, и јер се на основу те делатности о њој закључује ... констатује само чисте објективне димензије понашања, које као такво води неком циљу“⁶⁷ и зато што се „према циљевима бирају одговарајућа средства, постављају норме и врши процењивање сврсисходности појединих радњи и целокупне активности“.⁶⁸ Зато би било боље да се каже „сврха“ (напада, одбране, кретања, маневра, ватрене припреме, писања, цртања, певања, свирања, истраживања, проучавања, организовања, планирања, командовања, одлучивања, контролisanja, одређивања, посматрања, путовања, дијалектичке анализе и синтезе, индукције, дедукције, агресије, операције, офанзиве, дефанзиве, груписања, ангажовања, мобилизације, интервенције, ометања, обезбеђења, припремања, обуке, васпитања, образовања, школовања, реализовања, вежбе, увежбавања, саветовања, обрађивања докумената, суђења, имитације ...), а не „циљ“ тих активности. Ваљало би да се говори о човековом циљу

⁶⁵ Исто, стр. 35.

⁶⁶ Војна енциклопедија, том 2, исто, стр. 172; Војни лексикон, исто, стр. 86; Др Милош Московљевић, Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником, КИЗ „Аполон“, Београд, 1990, стр. 877; Светислав Марић, Филозофски речник, „Дерета“, Београд, 1991, стр. 38; Драган Крстић, Психолошки речник, ИРО „Вук Караџић“, Београд, 1988, стр. 715; Педагошки речник, 2. књига, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд, 1967, стр. 581; Братољуб Клаић, Рјечник страних ријечи, Накладни завод МХ, Загреб, 1979, стр. 225; Социолошки лексикон, исто, стр. 126; Речник српскохрватског језика, 1976, стр. 799; Мала енциклопедија, „Просвета“, Општа енциклопедија, „Просвета“, Београд, 1978, стр. 632, 1972, стр. 888, и 1986, стр. 878.

⁶⁷ Драган Крстић, Психолошки речник, исто, стр. 540.

⁶⁸ Социолошки лексикон, исто, стр. 126.

(агресоров циљ, циљ јединице, нападачев циљ, браниочев циљ, командантов циљ, реализаторов циљ, циљ државе, циљ организације, извођачев циљ, истраживачев циљ, ауторов циљ, организаторов циљ, наставников циљ ...).

*
* *
*

Језик је творевина мишљења и његов одраз у огледалу стварности. Он је једна од највећих вредности коју је народ створио, народна (друштвена) институција. Као основно средство људског споразумевања, мерило је важности и обима комуницирања, па мора да се одликује највишим нивоом разумљивости и изражајности, а то се постиже јасним разграничавањем и усмеравањем значења речи и исказа, економичношћу исказивања говорног садржаја, његовом варијантношћу, чистоћом и суштином, што ће јасно рећи једно о једној ствари и довести до споразума о тој ствари. Кроз и уз помоћ језика човеку је свет присутан и схватљив, јер је само постојање света и језички регулисано, што значи: имати језик – имати свет. Успешност комуницирања (споразумевања) огледа се у поштовању извесних језичких принципа, јер се њима обезбеђује језичко јединство саговорника. Тиме се наглашава да се не може свако споразумевати о свакој ствари. С обзиром на многобројност различитих ствари у човековом животу и делатностима, неопходно је да се граде одговарајући социолекти и функционални стилови који ће одражавати разноликост људских интересовања и могућности споразумевања о њима. Језик је потпуно уклопљен у процес мишљења, јер мишљење човеково непрекидно иде путевима одређеног језика. Да бисмо језиком говорили морамо на њему и да мислимо, јер су мишљење и језик међу основним условима човековог опстанка у природи.

Језик ратне вештине јесте одраз мишљења у тој области делатности, али се мишљење развија и ван дијалектичких логичких норми, па је и сам језик такав. Поједине речи (кључне у теорији ратне вештине) имају недовољно прецизно или погрешно значење, али им је дат „статус“ термина. Термини су речи с прецизно одређеним значењем јер означавају одређени појам. У нашој војној теорији многи кључни појмови нису ваљано дефинисани, па се и јавља шаренило значења као један од основних узрока тешкоћа у интерсубјективној комуникацији уопште, а посебно у научној сфери ратне вештине. Ваљало би да се то превазиђе ради бољег научног (стручног) споразумевања.